

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЩЕРБАНЮК ВАСИЛИНА МИХАЙЛІВНА

УДК 343.368:343.985.7

**ДИСЕРТАЦІЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО
З-ПІД ВАРТИ**

081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **В. М. Щербанюк**

Науковий керівник **Пясковський Вадим Валерійович**,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Щербанюк В. М. Розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – «Право». – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

У дисертації здійснено комплексне дослідження теоретичних та організаційно-тактичних засад розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, розроблено теоретичні положення та практичні рекомендації щодо розслідування даної категорії злочинів. Вирішено наступні завдання: висвітлено сучасний стан наукового дослідження проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти; з'ясовано найбільш поширені способи підготовки та вчинення досліджуваних злочинів; встановлено місце вчинення злочинів даної категорії; охарактеризовано особу злочинця; виділено типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розглядуваних злочинів та визначено основні напрями їх вирішення; розкрито особливості розшуку осіб, які вчинили втечі з місць позбавлення волі або з-під варти; окреслено шляхи подолання протидії розслідуванню досліджуваної категорії злочинів; конкретизовано організаційні й тактичні положення проведення огляду місця події, допитів підозрюваного та свідків, слідчого експерименту.

Розкрито зміст криміналістичної характеристики даного виду злочинів, основними елементами якої є: спосіб і місце вчинення злочину, особа злочинця.

Доведено, що спосіб учинення втечі з місць позбавлення волі або з під варти здебільшого включає в себе дії, спрямовані на підготовку до вчинення даного злочину та на його безпосереднє вчинення. Найбільш розповсюдженими діями, спрямованими на підготовку до вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є: підшукування або виготовлення

засобів та знарядь вчинення злочину, підбір співучасників вчинення злочину, розподіл ролей між ними, вибір місця та часу вчинення злочину, вивчення особливостей несення служби працівниками установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, їх реакції при надходженні сигналу тривоги, вивчення маршруту руху під час конвоювання тощо. Водночас, найбільш поширеними способами втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: самовільне залишення місця позбавлення волі, втеча «на ривок», обман, підкоп, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, застосування насильства чи погроза його застосування, заволодіння зброєю або її застосування та інші.

Обґрунтовано, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти необхідно встановлювати не лише безпосереднє місце вчинення злочину, але й місця, де відбувалися дії, спрямовані на підготовку до вчинення злочину, де залишилися сліди злочину, а також місце приховання засобів і знарядь вчинення злочину та місце затримання злочинця, що дає можливість отримати максимально повну об'єктивну інформацію про вчинений злочин, виявити та вилучити сліди злочину та багато в чому визначає хід подальшого розслідування.

Особливу увагу приділено комплексному аналізу структури особи злочинця, зокрема таким елементам, як стать, вік, освітній рівень, сімейний стан, досвід злочинної діяльності, мотив вчинення злочину, статус відповідно до неформальної стратифікації. Доведено, що найчастіше втечу з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють чоловіки, віком 25–35 років, з середньо-спеціальною освітою, які в шлюбі ніколи не перебували, мають дві судимості, засуджені (ув'язнені) за вчинення корисливо-наси́льницького злочину, мають неформальний соціально-рольовий статус «мужика». Основним мотивом втечі стає бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем.

У роботі сформульовані положення та рекомендації щодо організаційних дій слідчого на початковому етапі розслідування, досліджені типові слідчі ситуації, які можуть скластися під час розслідування даного виду злочинів, і напрями їх вирішення. Обґрунтовується позиція, що типізацію слідчих ситуацій початкового етапу розслідування у кримінальних провадженнях про втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, доцільно здійснювати залежно від суб'єкта вчинення злочину, стадії вчинення злочину, місцезнаходження особи, яка вчинила злочин, обсягу та змісту наявної інформації про злочин; на підставі вказаних типових ситуацій визначено основні напрями розслідування та відповідні алгоритми першочергових слідчих (розшукових) дій. Виокремлення типових слідчих ситуацій має не лише теоретичне, але й практичне значення, адже дозволяє розробити алгоритм першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказів, розшук особи, яка вчинила втечу в найкоротший термін, подолання протидії розслідування, а також спланувати хід подальшого розслідування із оптимальним використанням сил та засобів.

Запропоновано розуміти розшукову діяльність слідчого (у вузькому розумінні) під час розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти як основу на законах та підзаконних нормативних актах систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних рішень, поєднану із проведенням організаційних та інших заходів, з метою швидкого та ефективного розшуку і затримання осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Наголошено на тому, що розшукова діяльність, спрямована на встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, повинна розпочатися якнайшвидше після вчинення злочину, адже чим довше здійснюється розшук втікача, тим більших матеріальних та репутаційних втрат зазнають правоохоронні органи, в тому числі і органи досудового розслідування.

Визначено, що основними суб'єктами протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є особа, яка вчинила втечу; її захисник; інші засуджені, в тому числі і ті, які були свідками чи очевидцями втечі; родичі втікача та інші близькі йому особи (знайомі, товариші); незнайомі втікачу особи, які з різних на те причин, надавали йому допомогу після втечі або іншим чином перешкоджали його розшуку; керівництво та працівники установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, працівники, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб. Доведено, що основними заходами подолання протидії розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: кримінальні процесуальні, криміналістичні, оперативно-розшукові, організаційні та режимні.

Досліджено процесуальні і тактичні особливості проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Визначено, що залежно від обставин учинення злочину слідчий може обрати один із способів огляду місця події: ексцентричний (від центра до периферії), концентричний (від периферії до центру), лінійний, який найбільш доцільно використовувати у випадку розслідування втечі, вчиненої шляхом самовільного залишення відкритої території установи виконання покарань, або ж вузловий (у випадку вчинення втечі шляхом підкопу, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони тощо).

Сформульовано рекомендації щодо застосування тактичних прийомів проведення допитів свідків втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Визначено приблизний перелік обставин, що потребують встановленню під час допиту підозрюваних у вчиненні даної категорії злочинів. Зазначені обставини згруповані у тематичні блоки: відомості щодо особи підозрюваного; відомості про підготовку до вчинення злочину; відомості про обставини (час, місце, спосіб) вчинення втечі; відомості про дії після вчинення втечі.

Розглянуто особливості проведення слідчого експерименту під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Окреслено коло

проблемних питань, які можуть виникнути під час проведення вказаної слідчої (розшукової) дії, зокрема питання, пов'язані з необхідністю проведення слідчого експерименту в окремих випадках саме темну пору доби, забезпеченням безпеки учасників проведення слідчої (розшукової) дії, обмеженням доступу до місця проведення слідчого експерименту сторонніх осіб, пошуком та залученням понятих, недопущенням спроби повторної втечі підозрюваного під час проведення слідчого експерименту.

Ключові слова: втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, криміналістична характеристика, місце вчинення злочину, розслідування, типові слідчі ситуації, розшукова діяльність, протидія розслідуванню, слідчі (розшукові) дії.

SUMMARY

Shcherbaniuk V. Investigation of escape from prison or custody. – Qualifying scientific work.

Dissertation for the Doctor of Philosophy in Law degree, specialty 081 – «Law». – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

In the dissertation the complex research of theoretical and organizational-tactical bases of investigation of escape from places of imprisonment or from custody is carried out, theoretical positions and practical recommendations concerning investigation of this category of crimes are developed. The following tasks were solved: the current state of scientific research of the problems of investigation of escape from places of imprisonment or from custody; the most common ways of preparation and commission of investigated crimes are found out; the place of commission of crimes of this category is established; the identity of the offender is characterized; typical investigative situations of the initial stage of investigation of the considered crimes are allocated and the basic directions of their decision are defined; revealed the peculiarities of the search for persons who escaped from places of imprisonment or from custody; the ways of overcoming opposition to the investigation of the investigated category of crimes are outlined;

the organizational and tactical provisions of the inspection of the scene, interrogation of the suspect and witnesses, investigative experiment were specified.

The content of the forensic characteristics of this type of crime is revealed, the main elements of which are: the method and place of the crime, the identity of the offender.

It has been proved that the method of escape from places of imprisonment or detention mostly includes actions aimed at preparing for the commission of this crime and its direct commission. The most common actions aimed at preparing to escape from places of imprisonment or from custody are: search or manufacture of means and tools of crime, selection of accomplices, distribution of roles between them, choice of place and time of crime, study of features service of employees of the penitentiary institution or pre-trial detention, their reaction to the alarm signal, study of the route during conveying, etc. At the same time, the most common ways to escape from prisons or from custody are: leaving the place of imprisonment arbitrarily, fleeing, deception, undermining, damage to engineering and technical means of protection, violence or threat of use, possession of weapons or its application and others.

It is substantiated that during the investigation of escape from places of imprisonment or from custody it is necessary to establish not only the immediate place of the crime, but also the places where actions aimed at preparation for the crime took place, where the traces of the crime remained, as well as the place of concealment. and instruments of the crime and the place of detention of the offender, which makes it possible to obtain the most complete objective information about the crime, to identify and remove traces of the crime and largely determines the course of further investigation.

Particular attention is paid to a comprehensive analysis of the structure of the offender's personality, in particular such elements as gender, age, educational level, marital status, experience of criminal activity, motive for the crime, status according to informal stratification. It has been proven that most often escapes from places of imprisonment or from custody are committed by men aged 25-35,

with secondary special education, who have never been married, have two convictions, convicted (imprisoned) for selfishness. violent crime, have an informal socio-role status of "man". The main motive for the escape is the desire to see family members, to find out the relationship with them in case of betrayal or conflict, or to help them solve certain problems.

The paper formulates provisions and recommendations for organizational actions of the investigator at the initial stage of the investigation, explores the typical investigative situations that may arise during the investigation of this type of crime, and directions for their solution. The position is substantiated that typification of investigative situations of the initial stage of investigation in criminal proceedings on escape from places of imprisonment or custody, it is expedient to carry out depending on the subject of commission of a crime, a stage of commission of a crime, a location of the person who information about the crime; on the basis of the specified typical situations the basic directions of investigation and corresponding algorithms of priority investigative (search) actions are defined. Isolation of typical investigative situations has not only theoretical but also practical significance, as it allows to develop an algorithm of priority investigative (search) actions aimed at identifying and fixing evidence, searching for the person who escaped as soon as possible, overcoming the investigation, and planning further investigation with optimal use of forces and means.

It is proposed to understand the investigative activity of the investigator (in the narrow sense) during the investigation of escapes from places of imprisonment or custody as a system of investigative (investigative) and covert investigative (investigative) actions, procedural decisions based on laws and bylaws, combined with organizational and other measures, in order to quickly and effectively search for and detain persons who have escaped from prisons or from custody.

It is emphasized that search activities aimed at establishing the whereabouts of a person who has escaped from prisons or from custody should begin as soon as possible after the crime, because the longer the search for the fugitive, the greater

material and reputational losses suffered by law enforcement agencies. , including pre-trial investigation bodies.

It is determined that the main subjects of counteraction to the investigation of escape from the power of imprisonment or from custody are the person who committed the escape; her defender; other convicts, including those who witnessed or witnessed the escape; relatives of the fugitive and other close persons (acquaintances, comrades); strangers to the fugitive who, for various reasons, assisted him after the escape or otherwise obstructed his search; management and staff of the penitentiary or pre-trial detention facility, staff escorting convicted or detained persons. It is proved that the main measures to overcome the opposition to the investigation of escape from places of imprisonment or from custody are: criminal procedure, forensic, operational and investigative, organizational and regime.

Procedural and tactical features of the inspection of the scene during the investigation of escape from places of imprisonment or custody have been studied. It is determined that depending on the circumstances of the crime, the investigator can choose one of the ways to inspect the scene: eccentric (from center to periphery), concentric (from periphery to center), linear, which is most appropriate to use in the investigation of escape committed by leaving open the territory of the penitentiary institution, or nodal (in case of escape by undermining, damage to engineering and technical means of protection, etc.).

Recommendations for the use of tactics for interrogating witnesses to escape from places of imprisonment or detention have been formulated. An approximate list of circumstances that need to be established during the interrogation of suspects in the commission of this category of crimes. These circumstances are grouped into thematic blocks: information about the identity of the suspect; information on preparation for the commission of a crime; information on the circumstances (time, place, method) of the escape; information on actions after the escape.

The peculiarities of conducting an investigative experiment during the investigation of an escape from a place of imprisonment or from custody are considered. The range of problematic issues that may arise during the specified investigative (search) action, in particular, issues related to the need for an investigative experiment in some cases in the dark, ensuring the safety of participants in the investigative (search) action, restricting access to places of conducting the investigative experiment of outsiders, search and involvement of witnesses, prevention of attempted re-escape of the suspect during the investigative experiment.

Key words: escape from places of imprisonment or from custody, forensic characteristics, crime scene, investigation, typical investigative situations, search activity, counteraction to investigation, investigative (search) actions.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Щербанюк В. М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 194–197.

2. Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7 (293). С. 378–382.

3. Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.

4. Щербанюк В. М., Пясковський В. В. Подолання протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 151–176.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гуледза В. М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лист. 2017 р.). Ч. 2. Київ : НАВС, 2017. С. 147–151.

6. Гуледза В. М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 123–126.

7. Щербанюк В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання криміналістики* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. С. 331–334.

8. Щербанюк В. М. Особливості підготовки до слідчого експерименту під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лист. 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 452–454.

9. Щербанюк В. М., Пясковський В. В. Предмет допиту свідків під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 573–576.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	14
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА	
КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЕЧІ З МІСЦЬ	
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ	25
1.1. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць	
позбавленні волі або з-під варти	25
1.2. Спосіб учинення злочину.....	35
1.3. Місце вчинення злочину	53
1.4. Особа злочинця	65
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ	
ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ	83
2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування	83
2.2. Розшук осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під	
варти	98
2.3. Подолання протидії розслідуванню	112
Висновки до розділу 2.....	129
РОЗДІЛ 3. ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ)	
ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ	
ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ	132
3.1. Огляд місця події	132
3.2. Допит підозрюваного та свідків	146
3.3. Слідчий експеримент.....	162
Висновки до розділу 3.....	175
ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	185
ДОДАТКИ.....	213

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АКС-74	автомат Калашникова із складним металевим прикладом
ВК	виправна колонія
вул.	вулиця
год.	година
гр.	громадянин (громадянка)
ГУМВС	Головне управління Міністерства внутрішніх справ
ГУНП	Головне управління Національної поліції
ДУ	Державна установа
ЗСУ	Збройні Сили України
ім.	імені
IMEI	International Mobile Equipment Identity – міжнародний ідентифікатор мобільного обладнання
ін.	інше
ІТТ	ізолятор тимчасового тримання
КК	Кримінальний кодекс
КПК	Кримінальний процесуальний кодекс
м.	місто
МВ	міський відділ
ПМ	пістолет Макарова

пр.	проспект
р.	рік
рр.	роки
с.	село
СІЗО	слідчий ізолятор
сmt.	селище міського типу
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	стаття
ст.ст.	статті
США	Сполучені Штати Америки
т.д.	так далі
т.п.	тому подібне
УВП	установа виконання покарань
УДПтС	Управління Державної пенітенціарної служби
УМВС	Управління Міністерства внутрішніх справ
ч.	частина

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни», затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020, зазначається, що кожен громадянин має відчувати себе у безпеці. Україна рішуче налаштована на утвердження конституційного принципу верховенства права, рівності усіх перед законом. З метою реалізації конституційних принципів індивідуальної юридичної відповідальності та невідворотності покарання держава буде в числі інших заходів забезпечувати прозорість, підзвітність державних органів, доброчесність посадових (службових) осіб, ефективний доступ до правосуддя, вдосконалювати досудове розслідування кримінальних правопорушень, судовий розгляд кримінальних проваджень та виконання призначених судами покарань [216].

Разом з тим, особливе занепокоєння викликають факти вчинення втеч з місць позбавлення волі або з-під варти. Вказаний злочин є одним з найбільш небезпечних злочинів проти правосуддя, оскільки безпосередньо посягає на правосуддя як галузь державної діяльності, дискредитує усю судову та правоохоронну систему, а також призводить до цілого ряду негативних наслідків матеріального, організаційного та соціального характеру. Зокрема, задля розшуку осіб, які вчинили цей злочин, необхідно залучати значну кількість сил та засобів, витрачати великі суми грошових коштів із державного бюджету. Суспільна небезпека втеч з позбавлення волі або з-під варти обумовлюється також тим, що вони вчиняються особою з метою уникнення кримінальної відповідальності, внаслідок чого порушується принцип невідворотності покарання за вчинене кримінальне правопорушення.

На території України протягом 2017–2019 років та дев'яти місяців 2020 року обліковано 122 випадки втечі з місць позбавлення або з під-варті (2017 р. – 37, 2018 р. – 42, 2019 р. – 32, 9 місяців 2020 р. – 11). Разом з тим, лише в 102 кримінальних провадженнях особі повідомлено про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, що становить 86,3 %, а до суду направлено 88 кримінальних проваджень [185].

Вказане свідчить про те, що якість розслідування даної категорії кримінальних правопорушень залишається на невисокому рівні, має ряд недоліків та вимагає удосконалення, що є неможливим без належного наукового забезпечення досудового розслідування, розробки криміналістичних рекомендацій щодо методики розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті.

Проблеми методики розслідування окремих видів злочинів на фундаментальному рівні досліджували Ю. П. Аленін, Л. І. Аркуша, В. П. Бахін, В. Д. Берназ, Р. С. Белкін, В. В. Бірюков, В. І. Бояров, О. П. Ващук, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, В. Я. Горбачевський, А. В. Іщенко, О. Н. Колесниченко, В. П. Колмаков, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, О. П. Кучинська, В. В. Лисенко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, Г. А. Матусовський, Д. М. Мірковець, О. І. Мотлях, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, М. В. Салтевський, О. В. Таран, О. Ю. Татаров, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, В. Г. Хахановський, П. В. Цимбал, К. О. Чаплинський, С. С. Чернявський, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітько, В. Б. Щур та ін.

Проблемам, безпосередньо пов'язаним з окремими аспектами розслідування злочинів, учинених в установах виконання покарань, в цілому та розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті зокрема, присвячені праці ряду науковців, а саме: Л. К. Аренової, А. П. Геля, Н. В. Грязевої, В. К. Коломейця, Р. М. Морозова, В. В. Ніколайченка, М. А. Петуховського, В. А. Саса, М. М. Сербіна, З. Д. Смітієнко, В. І. Соколовського, М. Г. Шурухнова А. С. Ямашкина та інших вчених.

Запропоновані авторами висновки і методичні рекомендації, безумовно, становлять велику теоретичну цінність і практичну значущість, сприяють успішному розслідуванню окремих кримінальних правопорушень. Але тим не менше, вони не охоплюють повного комплексу питань, спеціально присвячених проблемам розслідування злочинів, передбачених ст. 393 КК України.

Вказане зумовлює актуальність наукового дослідження розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, з акцентуванням уваги на криміналістичній характеристиці даних злочинів, організації початкового етапу їх розслідування та розшуку осіб, які вчинили втечу, подоланню протидії розслідуванню, криміналістичному забезпеченні проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальних провадженнях цієї категорії.

Зазначені обставини й зумовили вибір теми дослідження, його спрямованість і зміст.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Обраний напрям дослідження ґрунтується на положеннях Національної стратегії у сфері прав людини (затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015), Плану дій з реалізації стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року (затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р.), Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392/2020); узгоджується з Переліком пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки (затвердженим наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275 (підпункти 5.1, 5.11)), Переліком перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення президії Національної академії правових наук України від 18 жовтня 2013 р. № 86/11), Пріоритетними напрямами наукових досліджень

Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 рр. (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 р., протокол № 28). Тему дисертації затверджено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол № 27 від 28 листопада 2017 р.) та зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1020, 2017 р.).

Мета і завдання дослідження відповідно до предмета та об'єкта дослідження. *Метою* дисертації є формування теоретичних положень та практичних рекомендацій щодо розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Мета дослідження зумовила постановку й вирішення таких *завдань*:

- висвітлити сучасний стан наукової розробленості проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти у працях українських та зарубіжних науковців;
- з'ясувати найбільш поширені способи вчинення досліджуваних злочинів;
- встановити найбільш характерні місця вчинення злочинів даної категорії;
- охарактеризувати особу злочинця;
- виділити типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування розглядуваних злочинів та розкрити основні напрями їх вирішення;
- розкрити особливості діяльності суб'єктів розслідування щодо розшуку осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти;
- здійснити класифікацію суб'єктів протидії розслідуванню досліджуваної категорії злочинів, а також визначити найбільш ефективні заходи, спрямовані на її подолання;
- висвітлити організаційні й тактичні положення проведення огляду місця події, допитів підозрюваного та свідків, слідчого експерименту у кримінальних провадженнях про втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з розслідуванням втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Предмет дослідження – розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертації є *діалектико-матеріалістичний метод* наукового пізнання соціально-правових явищ, а також загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема, *історико-правовий* – під час дослідження стану наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (підрозділ 1.1); *формально-логічний* – при з'ясуванні структурних елементів криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4); *порівняльно-правовий* – під час аналізу думок науковців щодо досліджуваної проблематики, наукових категорій, визначень та підходів (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4, розділ 2, підрозділи 3.1, 3.2); *догматичний* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (розділи 1–3); *функціональний* – з метою виділення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування злочинів (підрозділ 2.1); *системно-аналітичний* – для аналізу практики розслідування даних злочинів з метою виокремлення системи найбільш поширених способів учинення і класифікації типових слідчих ситуацій (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3), *типологічний* – під час дослідження особи злочинця (підрозділ 1.4); *методи аналізу і синтезу* – при розробці структури криміналістичної характеристики (підрозділи 1.2, 1.3, 1.4), формулюванні висновків з питань, які висвітлюються в дисертації; *статистичний* (групування, зведення, аналіз кількісних показників) – під час аналізу та узагальнення емпіричної бази (вивчених кримінальних проваджень, результатів анкетування) (розділи 1–3); *соціологічні* – для підтвердження наукових висновків результатами анкетування та інтерв'ювання слідчих Національної поліції України (розділи 1–3).

Емпіричну базу дослідження становлять систематизовані матеріали офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора за період 2017–2020 рр.; результати вивчення матеріалів 240 кримінальних проваджень про втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розглянуті судами в 2012–2020 рр. у різних регіонах України; узагальнені дані анкетувань слідчих Національної поліції (135 респондентів з Дніпропетровської, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Київської, Львівської, Миколаївської, Рівненської, Сумської, Тернопільської, Херсонської, Хмельницької, Чернігівської та Чернівецької областей); огляди судово-слідчої практики, офіційні звіти та довідки, а також інший практичний матеріал підрозділів Національної поліції України та Державної кримінально-виконавчої служби України.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в роботі з огляду на узагальнення практики реалізації чинного кримінального процесуального законодавства, розроблено наукові засади та практичні рекомендації з організації розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Сформульовано й обґрунтовано низку висновків і рекомендацій теоретичного та прикладного характеру, зокрема:

вперше:

- сформовано наукові основи видової методики розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, що охоплює криміналістичну характеристику цього виду злочинів, рекомендації з організації початкового етапу розслідування, проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних заходів;
- розкрито зміст та зв'язки найбільш значимих елементів криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, що слугують успішному вирішенню завдань розслідування: спосіб учинення злочину, місце вчинення злочину, особа злочинця;
- здійснено розподіл типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти залежно від

суб'єкта вчинення злочину, стадії вчинення злочину, місцезнаходження особи, яка вчинила злочин, обсягу та змісту наявної інформації про злочин; на підставі вказаних типових ситуацій визначено основні напрями розслідування та відповідні алгоритми першочергових слідчих (розшукових) дій;

- запропоновано класифікацію суб'єктів протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, а також визначено кримінальні процесуальні, криміналістичні, оперативно-розшукові, організаційні та режимні заходи, спрямовані на подолання такої протидії;

удосконалено:

- історіографію наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти на підставі здійсненого аналізу монографічних досліджень, навчальної та наукової літератури з кримінального права, кримінального процесуального права, криміналістики та кримінології;

- поняття розшукової діяльності слідчого (у вузькому розумінні) під час розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти, зокрема визначено її як основу на законах та підзаконних нормативних актах систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних рішень, поєднана із проведенням організаційних та інших заходів, з метою швидкого та ефективного розшуку і затримання осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти;

- особливості організації і тактики проведення огляду місця події під час розслідування цієї категорії злочинів та пропозиції щодо проведення допитів підозрюваного та свідків;

дістало подальший розвиток:

- уявлення про спосіб підготовки та спосіб вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти;

- наукові погляди щодо характерного місця вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти;

– рекомендації щодо підвищення ефективності проведення слідчого експерименту з урахуванням специфіки установ виконання покарань та попереднього ув'язнення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висвітлені в роботі положення та рекомендації впроваджено й використовуються у:

– *практичній діяльності* слідчих підрозділів Національної поліції України – як рекомендації та пропозиції, що спрямовані на підвищення ефективності діяльності з розслідування даного виду злочинів (акт впровадження Головного слідчого управління НП України від 26.10.2020 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки навчально-методичних матеріалів для проведення занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Доказування у кримінальному провадженні», «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій», «Методика розслідування злочинів», при підготовці фахівців для підрозділів кримінальної поліції та досудового розслідування, а також при проведенні занять у системі підготовки та підвищення кваліфікації слідчих і працівників оперативних підрозділів (акти впровадження Національної академії внутрішніх справ від 07.09.2020 р., Харківського національного університету внутрішніх справ від 01.10.2020 р., Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 27.10.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно, усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. У науковій статті «Подолання протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти» частка дисертанта становить 70 %, у науковій доповіді «Предмет допиту свідків під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти» – 50 %. Ідеї та розробки, що належать співавторам, у дисертації не використано.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені у доповідях і виступах дисертанта на п'яти міжнародних, міжвідомчих і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2017 р.), «Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології» (м. Київ, 2018 р.), «Актуальні питання криміналістики» (м. Київ, 2019 р.), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 2020 р.), «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 2021 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається із анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (251 найменування на 28 сторінках) та 4 додатків на 19 сторінках. Повний обсяг дисертації – 231 сторінка, з них основний текст – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

1.1. Стан наукових досліджень розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті

Ізоляція від суспільства особи, яка вчинила кримінально-каране діяння, та поміщення її до спеціальної установи, практикувалася з давніх часів. Зокрема, у правових актах XI–XIII ст.ст. зустрічаються перші згадки про ув'язнення до підвалів або порубів, яке супроводжувалося заковуванням злочинця в кайдани, вага яких досягала декількох десятків кілограмів [150, с. 11], а вже у XVI столітті тюремне ув'язнення стає одним з основних покарань, порядок виконання якого детально регламентувався нормами Соборного Уложення царя Олексія Михайловича 1649 року. Тюрми у ті часи будувалися з метою забезпечення ізоляції злочинців та недопущення їх втечі та були земляними, дерев'яними та кам'яними, монастирськими та опальними (для політичних в'язнів). У монастирських тюрмах, як і у всіх інших, здійснювалася охорона засуджених, які залучалися до тюремних робіт, а в політичних тюрмах повністю виключалися будь-які контакти з ув'язненими. В статті 101 XXI глави вищевказаного правового акту наголошувалось і на вжитті заходів, спрямованих на недопущення втечі ув'язнених: «в городах тюрьмы ведают Губные старосты, и Губным старостам доведется тюрьмы и тюремных сидельцов осматривати почасту, чтобы тюрьмы были крепки, и у тюремных бы сидельцов в тюрьмах ничего не было, чем им из тюрьмы вырезаться» [158, с. 114, 115].

В свою чергу, відповідальність за втечу ув'язнених була встановлена лише у 1832 році в «Уставе содержащихся под стражей», де зазначалося, що

«за упуск арестантов из-под стражи, караульные или конвойные нижние чины подлежат взысканию, а Начальники их ответственности, в Своде Военных Законов определенным. ...о побегах арестантов Воинские Начальники обязаны доносить Государю Императору тем же порядком, как определено о других происшествиях» [229, с. 49, 50].

Наступним кроком законодавчої влади, спрямованим на закріплення кримінальної відповідальності за втечу з місця позбавлення волі, було прийняття таких нормативно-правових актів, як:

– Уложення про покарання кримінальні та виправні (1845 р.), в якому закріплювалася кримінальна відповідальність за незаконне ненасильницьке звільнення або вихід ув'язнених, поєднане із зломом тюрми чи іншого місця ув'язнення (стаття 335) та за втечу, поєднану з пошкодженням місць ув'язнення і насильством проти персоналу тюрми або іншого місця ув'язнення (стаття 336) [151, с. 180];

– Кримінальне Уложення (1903 р.), у якому в статтях 173–177 глави VII «Про протидію правосуддю» встановлювалася кримінальна відповідальність за втечу з місць позбавлення волі та з місць ув'язнення [81, с. 12].

Після революції 1917 року кримінальна відповідальність за вчинення втечі з місць позбавлення волі була закріплена у Декретах та Постановах Всеросійського центрального виконавчого комітету і лише з прийняттям у 1922 році Кримінального кодексу УРСР знайшла своє відображення у кодифікованому нормативно-правовому акті. Так, у статті 95 розділу 2 «Про злочини проти порядку управління» глави «Державні злочини» КК УРСР зазначалося, що втеча арештованого з-під варти чи з місця ув'язнення, вчинена шляхом підкопу, зламу, пошкодження затворів, стін і т.п., каралась позбавленням волі на строк не менше одного року [157, с. 107]. Вказана норма діяла до жовтня 1924 року, після чого була відмінена. Разом з тим, статтею 78 Кримінального кодексу УРСР 1927 року знову було законодавчо закріплено кримінальну відповідальність за втечу з-під варти або місця позбавлення волі [157, с. 109].

У цей період розпочалися і перші наукові дослідження проблем запобігання та розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти, однак, у зв'язку з політичними процесами, що відбувалися у державі, з кінця 1930-х років вказані дослідження мали закритий характер, зокрема гриф таємності присвоювався усім статистичним даним щодо функціонування пенітенціарної системи, а також науковим роботам у цій сфері [4, с. 36].

В подальшому активна науково-дослідна робота, пов'язана з розробкою криміналістичних та кримінальних процесуальних рекомендацій щодо розслідування злочинів, вчинених в установах виконання покарань, в тому числі і щодо розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, продовжилася лише у другій половині 1960-х років [64, с.148].

Так, у 1968 році у Вищій школі МВС СРСР К. В. Мазняком захищено дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему: «Втечі засуджених і боротьба з ними» [141]. Цього ж року у Дніпропетровську Є. М. Коноваловим та М. Л. Мельниченком було підготовлено посібник для практичних працівників оперативних частин виправно-трудових установ та слідчих органів охорони громадського порядку «Особливості огляду місця події в справах про втечу засуджених з виправно-трудових колоній» [107]. Наступного року побачив світ і навчальний посібник В. К. Коломейця, присвячений особливостям проведення дізнання та початкових слідчих дій в місцях позбавлення волі [102].

Особливу увагу слід акцентувати на працях [166; 167; 168; 169; 171] М. А. Петуховського, який на високому науково-теоретичному рівні висвітлив такі питання, як значення законності та обґрунтованості порушення кримінальних справ для укріплення правопорядку у пенітенціарних установах; коло посадових осіб, які визнаються органом дізнання у цих установах; діяльність представників адміністрації установ виконання покарань при виявленні ознак злочинів, що залежить від їх процесуальної компетенції та конкретних посадових (адміністративних)

обов'язків; допустимі межі й доцільність здійснення ряду режимних заходів в інтересах уточнення підстав для порушення кримінальних справ; можливості збирання інформації в процесі попередньої перевірки заяв та повідомлень про злочини для успішного проведення розслідування на його початковому етапі [16, с. 133]. Також науковець виробив тактико-криміналістичні рекомендації щодо проведення ряду слідчих дій в установах виконання покарань, зокрема допиту свідків та обвинувачених з числа засуджених до позбавлення волі [170], пред'явлення для впізнання [172], огляду автотранспортних засобів [174], огляду зброї, вилученої у засуджених [173] та ін.

Загалом, впродовж 1970–1980-х років закладалися основи окремих методик розслідування злочинів, учинених в установах виконання покарань, зокрема методики розслідування втечі з місць позбавлення волі (дисертації В. К. Коломєйця «Особливості розслідування злочинів у виправно-трудовій колонії» (1972 р.) [103], В. І. Соколовського «Особливості розслідування та запобігання втечам засуджених з виправно-трудових установ (1979 р.) [209]; навчальні посібники «Початковий етап розслідування злочинів, вчинених засудженими у виправно-трудових установах» (1976 р.) [135], «Організація і тактика попереднього слідства в місцях позбавлення волі» (1977 р.) [128], «Розслідування злочинів у виправно-трудових установах з використанням оперативно-розшукових даних» (1979 р.) [231], «Розслідування злочинів, вчинених у виправно-трудових колоніях» (1983 р.) [142], а також додаток до другого тому підручника з криміналістики для вищих юридичних навчальних закладів МВС СРСР [114]); досліджувалися окремі елементи криміналістичної характеристики втечі з камер попереднього затримання або з-під конвою (1975 р.) [212], тактика проведення слідчих дій в лісових виправно-трудових установах (1973 р.) [134], організаційні та процесуальні питання дізнання в установах виконання покарань (1973, 1974, 1982 рр.) [104; 207; 208]; на підставі узагальнення практичного досвіду формулювалися рекомендації щодо виявлення причин та умов вчинення втеч з місць

позбавлення волі та особливості боротьби з даними злочинами (1972, 1978, 1979, 1985, 1988 pp.) [143; 200; 205; 239; 240].

Незважаючи на поступове зростання наукового інтересу до проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, політичні процеси, які відбулися на початку 1990-х років, призвели до зменшення кількості проведених досліджень у даному напрямі. Як зазначає А. В. Ачкурін, до цього часу як криміналістична наука, так і практика, вже встигли сформувати значний обсяг знань про особливості розслідування злочинів, учинених в установах виконання покарань, а тому вказаному періоду більш характерні їх осмислення та систематизація [4, с. 41].

Результатом узагальнення отриманих раніше знань стала захищена у 1992 році докторська дисертація М. Г. Шурухнова на тему: «Розслідування і попередження злочинів, вчинених засудженими у виправно-трудових установах» [244], в якій науковець сформулював теоретичне та методологічне обґрунтування загальної методики розслідування та попередження вказаної категорії злочинів. В основу теорії була покладена гіпотеза про вплив комплексу специфічних суб'єктивно-об'єктивних факторів на особливості вчинення злочину та хід його розслідування. Серед даних обставин вчений виділяв особистісні риси правопорушника, соціальне середовище в місцях вчинення злочину, правове та організаційне становище суб'єкта розслідування. В межах дослідження була запропонована неофіційна стратифікація засуджених, котра дозволяє прогнозувати їх поведінку під час розслідування, визначати конкретні способи та засоби мотивування їх до надання правдивих показань. Розроблена автором загальна методика стала своєрідною базою для формування окремих криміналістичних методик розслідування певних видів злочинів [4, с. 38].

Також в цей період були підготовлені та захищені дисертації, присвячені проблемам боротьби з втечами неповнолітніх засуджених з виправно-трудових колоній (1991 р.) [164], кримінологічним методам викриття способів втеч з охоронюваних виправно-трудових колоній

(1994 р.) [145], правовим та кримінологічним проблемам попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ (1996 р.) [28] та попередження групових втеч з виправних колоній (1998 р.) [206].

Разом з тим, слід відмітити, що найбільша кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам запобігання та розслідування злочинів, вчинених в місцях позбавлення волі, була підготовлена вже після 2000 року. При цьому, за останні 15 років у періодичних виданнях, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій опубліковано більш, ніж 200 статей, видано значну кількість навчальних посібників та монографій [4, с. 41]. Враховуючи вказану вище тенденцію, ми не будемо зупинятися на їх аналізі, натомість акцентуємо свою увагу лише на розгляді дисертаційних досліджень.

Так, проблему контролю і нагляду в місцях позбавлення волі у 2002 році висвітлив А. К. Шагівалієв – «Формування правових основ контролю і нагляду за місцями позбавлення волі Киргизької Республіки» [237]; питання попередження втеч з установ виконання покарань та слідчих ізоляторів вивчав В. О. Понкратов у своїй праці «Організація діяльності виправних установ та слідчих ізоляторів щодо попередження втеч» (2005 р.) [179], кримінологічне прогнозування та попередження злочинів в місцях позбавлення волі розглядала казахстанська вчена Г. Б. Кисикова (2008 р.) [133], висвітленню особливостей попередження втеч з місць позбавлення волі присвятив свою працю «Попередження втеч з місць позбавлення волі та ухилення від відбування покарання у вигляді позбавлення волі» Т. Б. Досаєв (2009 р.) [73], проблему запобігання пенітенціарної злочинності в цілому досліджували українські науковці С. Ю. Лукашевич – «Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі» (2001 р.) [137], О. Г. Колб – «Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам» (2007 р.) [99].

Процесуальним та психологічним особливостям розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі, присвячені роботи

Р. П. Кузьміна «Психологія попереднього розслідування злочинів, вчинених засудженими у виправних установах» (2003 р.) [127], К. А. Сінкіна «Особливості судочинства у справах про злочини, вчинені засудженими в установах кримінально-виконавчої системи» (2004 р.) [202], С. А. Бірмамітової «Доказування на досудових стадіях кримінального процесу в справах про злочини, вчинені засудженими у виправних колоніях» (2007 р.) [23], О. В. Страхова «Попереднє слідство в кримінальних справах про злочини, вчинені в установах Федеральної служби виконання покарань Росії» (2007 р.) [217], О. О. Кримова «Кримінально-процесуальна діяльність органів та установ кримінально-виконавчої системи Росії» (2015 р.) [124].

Питання подолання протидії розслідуванню в місцях позбавлення волі висвітлені в дисертаціях В. А. Іщенка «Протидія попередньому розслідуванню в місцях позбавлення волі та основні напрямки її нейтралізації» (2007 р.) [85] та Б. А. Полікарпова «Протидія кримінальному переслідуванню в слідчих ізоляторах та криміналістичні засоби його подолання» (2016 р.) [177].

Тактичні особливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими особами, розглядали О. П. Александрова – «Провадження органами дізнання кримінально-виконавчої системи невідкладних слідчих дій» (2006 р.) [6], А. Т. Валєєв – «Тактика обшуку та виїмки при проведенні розслідування злочинів, вчинених в установах кримінально-виконавчої системи: наукові та організаційно-правові основи» (2006 р.) [27], А. М. Лютинський – «Тактика допиту учасників кримінального судочинства з числа осіб, засуджених до позбавлення волі» (2006 р.) [139], Л. В. Казарінова – «Проведення невідкладних слідчих дій співробітниками оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи» (2007 р.) [89], С. Д. Аверкін – «Використання результатів режимних заходів (огляду та обшуку), що проводяться у виправних установах, в розслідуванні злочинів» (2009 р.) [2] та інші.

Окремо слід відмітити дисертацію В. А. Саса «Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі» (2004 р.), в якій автор вперше на монографічному рівні здійснив спробу вирішити назрілі питання організації і тактики слідчих дій при розслідуванні злочинів, учинених засудженими до позбавлення волі, а також запропонував класифікацію засуджених до позбавлення волі, яка, сприятиме їх психологічному вивченню та використанню при підготовці та проведенні слідчих дій під час розслідування злочинів за їх участю [199].

Разом з тим, особливої уваги заслуговують дослідження, які висвітлюють саме криміналістичні аспекти розслідування злочинів, вчинених в місцях позбавлення волі. В першу чергу, це докторська дисертація В. В. Ніколайченка «Пенітенціарні та постпенітенціарні злочини: криміналістична теорія та практика» (2006 р.), в якій вперше сформульовані окремі принципи методики розслідування пенітенціарного рецидиву, його роль і місце в системі класифікації злочинів; науково обґрунтована модель взаємодії органів досудового розслідування, установ та органів кримінально-виконавчої системи; запропонований і доведений взаємозв'язок між слідчими ситуаціями, версіями та пенітенціарними факторами, надана їх класифікація; проаналізовано механізм взаємозв'язку між засудженими, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, та кримінальними структурами за їх межами тощо [153].

Також цінним надбанням криміналістичної науки є дисертація Л. К. Аренової «Методика розслідування злочинів, вчинених засудженими особами в місцях позбавлення волі» (2002 р., Казахстан) [8] та, безсумнівно, праці вітчизняних науковців, зокрема дисертація А. П. Геля «Криміналістичний аспект дослідження особи засудженого до позбавлення волі» (2002 р.), котра є одним з перших за часи незалежності в Україні монографічних досліджень, в якому розглянуті криміналістичне значення інформації про властивості, ознаки та якості особи засудженого до позбавлення волі, джерела такої інформації та основні напрямки її

використання при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими в місцях позбавлення волі [52], а також захищена М. М. Сербіним у Київському національному університеті внутрішніх справ кандидатська дисертація «Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі» (2006 р.), в якій автор розглянув проблеми проведення дізнання та досудового слідства у виправних колоніях та здійснив пошук додаткових можливостей удосконалення їх діяльності шляхом розробки науково обґрунтованих рекомендацій, покликаних забезпечити законність і розкриття та розслідування злочинів, що в них вчиняються [201].

Однак, незважаючи на безсумнівну теоретичну та практичну значимість вказаних робіт, слід зауважити, що питання розслідування такого злочину, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, в них детально не розкривалося.

У сучасний період дослідженню особливостей розслідування саме втечі з місць позбавлення волі або з-під варти присвячено лише декілька дисертаційних робіт зарубіжних вчених: А. С. Ямашкіна «Методика розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2010 р.) [249], Р. М. Морозова «Особливості початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2012 р.) [147], Н. В. Грязевої «Методика розслідування втечі з місць позбавлення волі» (2014 р.) [59].

Розглянемо їх детальніше, адже саме вказані праці заклали наукове підґрунтя у вивчення проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Так, А. С. Ямашкін розробив криміналістичну методику розслідування втечі з місць позбавлення волі, в тому числі нові криміналістичні рекомендації щодо найбільш ефективного порядку розкриття та розслідування даної категорії злочинів з дотриманням вимог законодавства та на підставі накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу. Зокрема, дисертантом виявлені особливості криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі, а також запропоновані рекомендації, спрямовані на

підвищення ефективності доказування суб'єктивної сторони даного злочину, розшуку та затримання злочинця, доведена необхідність з'ясування під час розслідування проміжної мети втечі, пов'язаної з ухиленням від відбування покарання, та розглянуті різні типи поведінки втікача на свободі [249, с. 9]. Крім того, автором приділяється значна увага дослідженню типових ситуацій підготовчого, початкового та наступного етапів розслідування втечі, типових версій, які можуть висуватися на цих етапах, а також подоланню «внутрішніх» та «зовнішніх» обставин, які можуть перешкоджати розслідуванню [249, с. 11–12].

Натомість, Р. М. Морозов детально досліджував тільки початковий етап розслідування втеч з виправних установ, зокрема визначив його поняття та зміст, надав криміналістичну характеристику втеч, вчинених засудженими, та виокремив типові слідчі ситуації, які виникають на вказаному етапі розслідування даної категорії злочинів. Також науковець дослідив тактичні та організаційні особливості початкового етапу розслідування втеч з виправних установ, розглянув використання спеціальних знань та науково-технічних засобів при розслідуванні, а також взаємодію працівників органів внутрішніх справ з посадовими особами кримінально-виконавчої системи та сформулював рекомендації щодо підвищення її ефективності [147].

Наукова новизна дисертації Н. В. Грязевої «Методика розслідування втечі з місць позбавлення волі» полягала в тому, що її результатом стала розроблена методика розслідування втеч з місць позбавлення волі, яка містить теоретичні, організаційні і тактичні основи розслідування даної категорії злочинів. В роботі значна увага приділена вивченню і узагальненню практики розслідування втеч; уточнено перелік обставин, які підлягають встановленню під час розслідування; розглянуто особливості перевірки повідомлень про втечі; визначено типові слідчі ситуації, що складаються на стадіях порушення кримінальної справи та на початковому етапі розслідування, розроблені відповідні алгоритми дій суб'єктів розслідування в кожній з розглянутих ситуацій; сформульовані науково-обґрунтовані

рекомендації щодо тактики проведення окремих слідчих дій під час розслідування, а також запропоновані авторські визначення понять «криміналістична характеристика втеч», «спосіб вчинення втечі» [58, с. 6–7].

Підсумовуючи викладене, відмітимо, що в Україні з часів незалежності не проводилось монографічних наукових досліджень особливостей розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, незважаючи на безсумнівну актуальність вказаної тематики та потреби практики (91,7 % опитаних практичних працівників зазначили, що методика розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти потребує подальшої розробки) (Додаток Б).

1.2. Спосіб учинення злочину

Центральним елементом криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є спосіб учинення злочину. На необхідність дослідження способу учинення злочину наголошував ще у 1898 році Г. Грос у своїй праці «Керівництво для судових слідчих як система криміналістики». Вчений писав: «Яким саме способом учиняються злочини? Як досліджувати ці способи і розкривати їх? Які були мотиви вчинення злочину, які досягалися цілі? Про все це не говорить ані кримінальне право, ані кримінальний процес. Це складає предмет криміналістики» [57, с. 8].

Відомості про спосіб злочину містять значний обсяг криміналістично значущої інформації про злочинну подію та її учасників, яка дозволяє намітити оптимальні методи розкриття і розслідування вчиненого злочину [130, с. 117] та є основою для визначення типового кола слідчих дій, оперативно-розшукових та організаційно-технічних заходів [19, с. 286].

М. І. Панов та Б. В. Щур вказують, що спосіб учинення злочину – це визначені порядок, метод, послідовність рухів та прийомів, які пов'язані з

вибірковим використанням засобів вчинення злочину, і застосовуються особою при вчиненні умисних чи необережних злочинів [162, с. 544].

На думку М. П. Яблокова, під способом учинення злочину слід розуміти обумовлену різноманітними об'єктивними та суб'єктивними факторами систему дій чи бездіяльності суб'єкта, яка залишає різноманітні характерні сліди, що дозволяють за допомогою криміналістичних (в тому числі і процесуальних) прийомів та засобів отримати уявлення про сутність учиненого злочину [248, с. 47].

Говорячи безпосередньо про спосіб учинення такого злочину, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, слід зазначити, що у криміналістичній літературі зустрічаються різноманітні визначення даного поняття. До прикладу, під способом втечі з місць позбавлення волі або з-під варти розуміють:

- систему дій, спрямованих на підготовку, вчинення і приховання вказаного злочинного діяння, детерміновану умовами зовнішнього середовища та психофізіологічними якостями особи, пов'язаними з вибіркоvim використанням необхідних знарядь злочину та інших технічних засобів [225, с. 10];

- поведінку засудженої або взятої під варту особи до, в момент або після вчинення втечі, направлену на реалізацію умислу її вчинити, що виник внаслідок впливу на психіку засудженого чи ув'язненого обстановки відбування покарання [249, с. 42];

- систему умисних дії, спрямованих на підготовку, вчинення та приховання незаконного, самовільного, без належного дозволу компетентних органів, залишення особою, яка відбуває покарання або взята під варту, місця позбавлення волі або попереднього ув'язнення, охоплену єдиним злочинним умислом, детерміновану психофізіологічними властивостями особи злочинця з вибіркоvim використанням ним відповідних умов, місця і часу, а також з урахуванням можливих дій (бездіяльності) інших осіб [60, с. 22].

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що більшість науковців вважають, що структура способу втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є триланковою (такою, що включає поведінку суб'єкта до, під час і після вчинення злочину [69, с. 8]). Натомість, ми цілком погоджуємося з А. С. Ямашкіним, який обґрунтовує недоцільність виокремлення способу приховання втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (системи дій, направлених на знищення, маскування чи фальсифікацію як матеріальних, так і ідеальних слідів злочину) як самостійного елементу способу даного злочину, адже дії, спрямовані на приховання втечі з місць позбавлення волі або з-під варти тісно пов'язані з діями, спрямованими на її підготовку та вчинення, а також на недопущення її передчасного викриття та на протидію припиненню або затриманню особи, яка її вчинила [249, с. 41].

Зазначену позицію також підтримують опитані практичні працівники слідчих підрозділів Національної поліції України (Додаток Б). Так, 58,2 % респондентів вказали, що спосіб як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти включає в себе дії, спрямовані на підготовку до вчинення даного злочину та на його безпосереднє вчинення. Разом з тим, лише 16,4 % опитаних вважають, що спосіб втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є триланковим і включає в себе дії, спрямовані на підготовку, вчинення і приховання злочину.

Вивчення нами матеріалів кримінальних проваджень (Додаток А) показало, що у 46,1 % випадків злочинці готувалися до вчинення злочину, у 42,8 % випадків злочин було вчинено без підготовки, раптово і злочинець не намагався приховати результати своїх дій, і лише у 11,1 % випадків вживалися заходи щодо приховання злочину.

Спосіб підготовки до вчинення злочину. Втечі з місць позбавлення волі або з-під варти може передувати досить тривалий підготовчий період, впродовж якого особа, яка готується до її вчинення, вивчає особливості організації несення служби працівниками установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, наявність та стан інженерно-технічних засобів

охорони, виявляє прорахунки і недоліки в їх роботі, виготовляє або пристосовує предмети, необхідні для реалізації задуманого тощо [225, с. 12].

На даному етапі поведінка особи, яка готується до вчинення втечі, змінюється: вона стає замкнутою, мало спілкується з оточуючими, оскільки побоюється проявити свої внутрішні переживання, пов'язані з обмірковуванням майбутньої втечі, в окремих випадках намагається не привертати до себе увагу адміністрації установи або ж навпаки починає активно спілкуватися з працівниками установи, плануючи використати в подальшому неформальні зв'язки з ними [249, с. 47].

Загалом, дії, спрямовані на підготовку до вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти можна розподілити на чотири групи:

а) дії організаційного характеру (складання планів та схем установи виконання покарань, ескізів різноманітних конструкцій; підбір співучасників і розподіл між ними ролей; визначення місця і часу вчинення злочину);

б) тактичні дії (спостереження за порядком несення служби черговою зміною, з'ясування особливостей системи охорони та пропускну режиму на території об'єктів, що охороняються; вивчення навколишньої місцевості шляхом візуального спостереження з дахів і вікон будинків, технічних споруд; перевірка надійності системи сигналізації та реакції осіб добового наряду, чергової зміни під час надходження умисно спровокованого сигналу тривоги; встановлення зв'язків з родичами та друзями за межами установи; знищення листів, щоденників тощо);

в) дії матеріально-технічного характеру (підшукування і пристосування засобів та знарядь для полегшення вчинення втечі; виготовлення або придбання зброї, засобів маскуванню);

г) дії, спрямовані на забезпечення прихованого проживання після успішної втечі (підшукування квартир чи будинків, де можна певний час перебувати, накопичення грошей (отримання їх з «общака зони»), продуктів харчування, одягу, засобів зв'язку, інших предметів і речей, які знадобляться після вчинення втечі) [145, с. 16–17].

Вивчення нами кримінальних проваджень показало (Додаток А), що найбільш розповсюдженими діями, спрямованими на підготовку до вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є:

- підшукування або виготовлення засобів та знарядь вчинення злочину – 45,8 %;
- підбір співучасників вчинення злочину, розподіл ролей між ними – 19,2 %;
- вибір місця та часу вчинення злочину – 77,5 %;
- вивчення особливостей несення служби працівниками установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, їх реакції при надходженні сигналу тривоги – 52,1 %;
- вивчення маршруту руху під час конвоювання – 19,6 %;
- інше – 8,3 %.

Спосіб учинення злочину. Частиною 1 статті 393 Кримінального кодексу України передбачено відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варти особою, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або арешту чи перебуває в попередньому ув'язненні [119]. Автори коментаря до КК України зазначають, що до способів втечі, передбачених диспозицією даної статті, можна, зокрема, віднести обман, відкрите залишення місця позбавлення волі чи арешту, підкуп охорони [105].

Частина 2 статті 393 КК України встановлює посилену кримінальну відповідальність за ті самі дії, якщо вони вчинені способом, небезпечним для життя чи здоров'я інших осіб, або поєднані із заволодінням зброєю чи з її використанням, або із застосуванням насильства чи погрозою його застосування, або шляхом підкопу, а також з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони [119].

Разом з тим, науковці виділяють ще ряд можливих способів вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти: безпосереднє подолання рубежів інженерно-технічних засобів охорони; підкоп; укриття в тайниках з метою втечі; використання підземних та повітряних комунікацій; втеча з

використанням транспортних засобів «на таран»; напад на конвой, охорону; втеча «на ривок»; використання водних шляхів; прохід (виїзд) через контрольно-пропускний пункт; втеча з використанням повітряного судна; втеча шляхом підміни [225, с. 11]; замаскований виїзд з охоронюваного об'єкту на різноманітних транспортних засобах; винесення засудженого з житлової зони; обман осіб, які здійснюють нагляд і охорону виходу через контрольно-пропускні пункти (використання підроблених документів); самовільний вихід (виїзд) з промислового об'єкту або робочої ділянки; порушення маршруту руху; підкуп працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення [59, с. 37].

Вивчення нами кримінальних проваджень показало, що найбільш розповсюдженими способами втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є (Додаток А):

- самовільне залишення місця позбавлення волі, втеча «на ривок» – 56,2 %;
- обман – 9,5 %;
- підкоп – 7,3 %;
- пошкодження інженерно-технічних засобів охорони – 17,7 %;
- застосування насильства чи погроза його застосування – 4,4 %;
- заволодіння зброєю або її застосування – 3,1 %;
- інше – 1,8 %.

Розглянемо їх більш детально.

Самовільне залишення місця позбавлення волі, втеча «на ривок» є одним з найбільш розповсюджених способів втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Вказані способи втечі обираються засудженими або взятим під варту особами у разі відсутності належного нагляду за ними з боку відповідальних осіб, залишення без супроводу конвою, а також у разі допущення порушень працівниками установ виконання покарань відповідних інструкцій (конвоювання без кайданок, надання дозволу відлучитися на

короткий час у власних потребах, залишення незамкнених дверей у приміщенні чи в автотранспорті тощо).

Так, до прикладу, 27.04.2012 близько 16:30 год. після проголошення вироку особу_1, який був засуджений Броварським міськрайонним судом за ч. 2 ст. 187 КК України до семи років позбавлення волі з конфіскацією майна, конвоювали з приміщення суду до ізолятора тимчасового тримання Броварського МВ ГУМВС України в Київській області службовим автомобілем «Шкода-Октавія». В той час, як автомобіль зупинився на перехресті вулиць Грушевського та Кірова в м. Бровари на світлофорі, особа_1 витягнув ліву руку з кайданок, відчинив двері автомобіля і втік. В судовому засіданні підсудний свою вину визнав повністю та пояснив, що почувши вирок, дуже злякався великого строку покарання і коли його везли під конвоем в автомобілі з приміщення суду до ІТТ, він вирішив втекти з-під варти, щоб побачити свою матір, яка в той час перебувала в лікарні [34].

Також у випадках реалізації вищевказаного способу вчинення втечі, засуджені, перебуваючи без нагляду, можуть самовільно залишити об'єкт, на якому виконували господарські чи інші роботи, вийти за межі ділянки соціальної реабілітації, про які їх було повідомлено під розписку, порушити маршрут руху між житловою зоною та об'єктом роботи, не повернутися після робочої зміни з контрагентського підприємства. Однак, мають місце випадки, коли особи з метою вчинення втечі перелазять через паркани, вистрибують у вікна, роблять отвори в стінах, долають інші огорожі, в тому числі використовуючи різноманітні, інколи найпростіші, пристрої (дошки, жердини, трапи, драбини, мотузки, гаки – «якорі», «кішки»). Крім того, близьке розташування до огорожі будівель, дерев, штабелів будматеріалів дає змогу злочинцям «навести міст» і вийти за лінію охорони [122, с. 445].

Зазвичай, умисел на вчинення втечі зазначеним способом виникає раптово, внаслідок того, що у певний момент сприятливо складаються обставини, які дозволяють безперешкодно її вчинити. Саме тому при вчиненні таких втеч засуджені чи взяті під варту особи заздалегідь не

готуються до злочину і не складають плану його вчинення [227, с. 374]. Разом з тим, мають місце випадки, коли засуджені до позбавлення волі навпаки тривалий час не допускають порушень встановленого порядку відбування покарання, завойовують довіру працівників установи виконання покарань, своєю зразковою поведінкою досягають переводу на дільницю соціальної реабілітації, де внаслідок послаблення режиму відбування покарання отримують можливість вчинення втечі [249, с. 50].

Обман як спосіб вчинення злочину полягає в умисному введенні в оману іншої особи або підтриманні вже наявного у неї помилкового уявлення шляхом передачі інформації, яка не відповідає дійсності або замовчування про різні факти, речі, явища з метою схилити цю особу до певної поведінки [195, с. 26]. У разі вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти шляхом обману найчастіше злочинці видають себе за працівників установи виконання покарань або попереднього ув'язнення (в тому числі і вільнонайманих) або за інших осіб, які мають право безперешкодно залишити місце позбавлення волі або тримання під вартою (осіб, у яких закінчився термін покарання, за яких внесли заставу тощо).

Для реалізації свого злочинного умислу особи, які планують здійснити втечу, зазвичай, ретельно готуються, вдаючись до різних хитрощів: виготовляють підроблені перепустки, довідки про звільнення, вклеюють свої фотокартки у документи, попередньо викрадені у працівників установи виконання покарань; переодягаються у формений або цивільний одяг, в тому числі і жіночий; роблять перуки, гримують обличчя або будь-яким іншим чином змінюють свою зовнішність (риси обличчя, особливі прикмети) [227, с. 374]; дізнаються і завчають інформацію про осіб, за яких планують себе видати (прізвище, ім'я, по-батькові, дата народження, паспортні дані, матеріали, на підставі яких повідомлено про підозру тощо). Під час проходження через контрольно-пропускний пункт під виглядом особи, яка на законних підставах має право залишити установу виконання покарань або попереднього ув'язнення, злочинці використовують неуважність і формальне

ставлення до виконання службових обов'язків працівників зазначених установ.

Так, 05.09.2017 до Державної установи «Запорізький слідчий ізолятор» було доставлено особу_1, обвинуваченого у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 185 КК України, якому обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою терміном на 60 днів без визначення розміру застави.

У період з 25.11.2017 по 18.12.2017 обвинувачений особа_1 утримувався під вартою в камері № 122 Запорізького СІЗО разом з особою_2, підозрюваним у вчиненні злочину, передбаченому ч. 2 ст. 185 КК України, до якого застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою терміном 30 днів з можливістю внесення застави в розмірі 16840 гривень.

12.12.2017 особа_1 дізнався про те, що за особу_2 буде внесено заставу, внаслідок чого у нього виник умисел на вчинення втечі з-під варти шляхом введення в оману працівників Запорізького СІЗО, а саме шляхом видачі себе за особу_2. З метою реалізації свого злочинного умислу, особа_1 випитав у особи_2 його анкетні дані та іншу інформацію, необхідну для проходження процедури ідентифікації особи перед звільненням.

18.12.2017 до ДУ «Запорізькій слідчий ізолятор» надійшла квитанція про внесення застави в сумі 16840 гривень за ув'язненого особу_2. Того ж дня близько 14:40 год. особа_1, знаходячись в камері № 122 Запорізького СІЗО, почув, що з камери викликають особу_2. Скориставшись тим, що особа_2 спав, особа_1 з метою втечі з-під варти вийшов із камери замість нього. В подальшому особа_1 під час перевірки назвав працівникам Запорізького СІЗО всі необхідні для ідентифікації особи анкетні дані особи_2 та близько 15:25 год., діючи умисно шляхом обману, видаючи себе за особу, за яку внесено заставу, здійснив втечу з-під варти, залишивши територію слідчого ізолятора через чатове приміщення контрольно-пропускного пункту Запорізького СІЗО [42].

Підкоп. Одним із найбільш кваліфікованих способів втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є підкоп, який полягає у створенні тунелю в землі, що веде за межі місця позбавлення волі або попереднього ув'язнення. Як зазначають самі засуджені: «Підкоп – це один з традиційних шляхів з тюрми на волю. Бувалі ув'язненні навіть називають такий спосіб втечі «вищим пілотажем», адже для його реалізації необхідні не лише відчайдушність і зухвалість, але й безмежна працездатність та затятий оптимізм» [223].

Підкопи зазвичай споруджують у житлових та промислових, господарських приміщеннях, лазнях, цехах, підвалах, складах. Для цього обирають приміщення, різноманітні будівлі та інші прилеглі до огорож місця, які погано проглядаються, не охороняються, а також не заблоковані попереджувальною сигналізацією [122, с. 447]. При цьому місця підкопу маскуються під обстановку оточуючої території. Наприклад, якщо це промислова зона чи господарський об'єкт, то вхід у тунель може бути закритий дошками, плитами, будівельним сміттям, виготовленою продукцією.

Для самого прокладання тунелю використовуються заточені ложки, арматура, металеві тарілки, різноманітний будівельний інструмент (молотки, ножівки, викрутки тощо). Однією з основних проблем, яка виникає при спорудженні тунелю, є приховання викопаного ґрунту, за виключенням випадків викидання тунелю з підвалу приміщення або підземних комунікацій. З метою приховання підготовки до вчинення втечі шляхом підкопу, виритий ґрунт виноситься в одязі та розсипається на території прогулянкового майданчику чи промислової зони, висипається у каналізацію, дощові стоки, викидається у вікна, перемішується з будівельним сміттям, заховується на горищах чи у підвальних приміщеннях.

Мають місце випадки, коли втеча шляхом підкопу поєднана із використанням підземних комунікацій, наприклад, виритий тунель веде до підземних інженерних споруд, а вже за їх допомогою втікачі опиняються за

межами установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення [249, с. 53]. У цьому разі, додатково розбирається «кладка» з цегли в колодязях водовідвідних та каналізаційних пристроїв, перерізаються загороджувальні решітки теплопроводів та обігрівальних систем, використовуються ненадійно закриті входи до колекторів та інших комунікацій, що проходять через об'єкт [225, с. 24]. Втеча вказаним способом дозволяє засудженим чи взятим під варту особам приховано вийти за межі охорони, внаслідок чого з моменту вчинення злочину до моменту його виявлення приходить певний період часу.

Також слід підкреслити, що втеча з місць позбавлення волі або з-під варті шляхом підкопу досить часто вчиняється групою осіб за попередньою змовою, адже реалізація вказаного способу через його складність буває не під силу одній людині.

Пошкодження інженерно-технічних засобів охорони. В усіх установах виконання покарань та попереднього ув'язнення використовуються інженерно-технічні засоби охорони, які призначені для посилення надійності охорони об'єктів; виявлення засудженого (порушника) під час подолання ним лінії охорони або при несанкціонованому виході із спеціальних будівель та транспортних засобів; затримання засудженого в межах забороненої зони об'єкта на час, необхідний для дій варті та чергового наряду, а також для попередження або припинення втечі; оповіщення варті і чергового наряду про надзвичайні події на об'єкті, який охороняється [161, с. 10].

Загалом, інженерно-технічні засоби охорони поділяються на інженерні та технічні засоби. Інженерні засоби – це спеціальні механічні та електричні вироби і споруди, призначені для підвищення рівня охорони об'єктів. Технічні засоби – це спеціальні електронні вироби, призначені для охорони об'єктів [161, с. 11].

До інженерних засобів охорони відносяться: огорожі об'єктів, споруди і конструкції на постах, інженерні загорожі, споруди і конструкції на контрольно-пропускних пунктах та на внутрішній території об'єкта,

охоронне освітлення, засоби механізації та автоматизації, споруди і конструкції в транспортних засобах.

Технічними засобами нагляду і контролю є окремі пристрої, прилади, засоби, системи та комплекси, що функціонально та за технічними характеристиками призначені для попередження втеч з виправних/виховних колоній та інших кримінальних правопорушень, порушень встановленого законодавством порядку відбування покарання, отримання необхідної інформації про поведінку засуджених. До них належать системи сигналізації для попередження втеч та інших кримінальних правопорушень, системи контролювання доступу, аудіовізуальні, електронні та інші технічні засоби контролю, система відеоспостереження, засоби електроживлення технічних засобів нагляду і контролю [182].

Пошкодження інженерно-технічних засобів охорони може полягати у виведенні з ладу будь-яких складових системи охорони, приведенні їх до непридатного стану [215, с. 916].

Під час вивчення кримінальних проваджень нам зустрічалися наступні способи пошкодження інженерно-технічних засобів охорони:

- пролом, розбирання складових частин огорожі, стіни;
- відгин, розпилювання металевих ґрат на вікнах чи дверях;
- відгин або розрив кілець загородження з колючого дроту або ріжучої стрічки;
- злам замків;
- відключення за допомогою магніту дії тривожної сигналізації та засобів блокування дверей;
- розрізання, розрив колючих металевих дротів та дротів сигналізації;
- розрив сітки «рабиці», розрізання її за допомогою плоскогубців;
- випилювання, розбір кріплень склопакетів тощо.

Під час підготовки до втечі засуджені чи взяті під варту особи, як правило, ретельно і приховано вивчають особливості роботи інженерно-технічних засобів охорони, підбирають або спеціально виготовляють

знаряддя для їх пошкодження, одягають рукавиці, старий одяг для захисту тіла від травмування. Також особи, які готуються до втечі з місць позбавлення волі або з-під варти вищевказаним способом, можуть вдаватися до різноманітних хитрощів, як-то: вивід з робочого стану освітлення, інсценування надзвичайних подій (пожежа, масова бійка), розпалювання вогнищ для задимлення інженерно-технічних засобів охорони, умисний багаторазовий виклик спрацювання технічних засобів [249, с. 53].

Застосування насильства чи погроза його застосування. Як вказує О. О. Вакулик, під насильством як способом учинення злочинів проти правосуддя слід розуміти умисний та активний (пасивний) характер поведінки особи (осіб), шляхом застосування фізичного впливу на організм людини та його функції з використанням матеріальних факторів зовнішнього середовища (механічних, фізичних, хімічних і біологічних) та/або психологічного впливу, що вчиняється всупереч або поза її волі, здатний заподіяти смерть, фізичну та/або психічну травму, а також обмежити свободу волевиявлення або дій людини [26, с. 277].

Застосування насильства під час вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти зазвичай має місце у двох випадках:

а) коли застосування насильства під час втечі планувалося ще при підготовці до вчинення злочину (наприклад, втечі, пов'язані із захопленням заручників). Наслідком учинення втечі таким способом стає наявність жертв як серед персоналу установи виконання покарань, так і серед інших громадян, в тому числі серед засуджених чи ув'язнених;

б) коли насильство застосовується як засіб подолання тих обставин, що раптово виникли під час самої втечі і перешкоджають її вчиненню. При цьому об'єкт застосування насильства заздалегідь не обирається і ним можуть стати випадкові фігуранти криміногенної ситуації (навіть якщо втечі передувала тривала підготовка) [122, с. 445].

Під час реалізації даного способу втечі, з метою нанесення тілесних ушкоджень можуть використовуватися різноманітні засоби і знаряддя:

побутові ножі, леза бритв, ломы, дубинки, сокири тощо. При цьому зовсім не обов'язково, щоб вказані предмети спеціально підшукувалися з метою вчинення злочину, іноді цегла, каміння, дошки, осколки скла, куски металу підбираються з землі та використовуються безпосередньо в процесі вчинення самої втечі.

Слід зауважити, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варти із застосуванням насильства чи погрозою його застосування стають можливими тоді, коли працівники установ виконання покарань або попереднього ув'язнення порушують встановлені правила несення служби, втрачають пильність, дуже близько підходять до засуджених, розпочинають з ними неформальне спілкування. При цьому майже завжди основним приводом нападу на працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення є наявність у них зброї, а також цивільного одягу, грошей, засобів зв'язку тощо [227, с. 374].

Враховуючи викладене, слід зазначити, що в багатьох випадках втеча з місць позбавлення волі або з-під варти шляхом застосування насильства нерідко поєднується із заволодінням зброєю або її застосуванням.

Заволодіння зброєю або її застосування. Втеча, вчинена вказаним способом, становить підвищену суспільну небезпеку, оскільки при застосуванні зброї істотно зростає агресивність і зухвалість дій злочинця, міцніє його рішучість і впевненість у досягненні мети, у нього виникає відчуття власної невразливості, а також ускладнюється діяльність співробітників правоохоронних органів з припинення злочину [156, с. 34]. Цей спосіб обирають, як правило, засуджені, які характеризуються стійкою антигромадською установкою, зневагою до життя і здоров'я інших осіб у прагненні до досягнення своєї мети [122, с. 445].

Основною характерною ознакою зброї є її призначення – ураження живої цілі. Зброя поділяється на вогнепальну та холодну. До вогнепальної зброї належать усі види бойової, спортивної, нарізної мисливської зброї, як серійно виготовленої, так і саморобної чи переробленої, для проведення

пострілу з якої використовується сила тиску газів, що утворюється при згоранні вибухової речовини (пороху або інших спеціальних горючих сумішей). До холодної зброї належать предмети, які відповідають стандартним зразкам або історично виробленим типам зброї, чи інші предмети, що справляють колючий, колючоріжучий, рубаючий, роздроблюючий або ударний ефект (багнет, стилет, ніж, кинджал, арбалет, нунчаку, кастет тощо), конструктивно призначені для ураження живої цілі за допомогою м'язової сили людини або дії механічного пристрою [187].

Застосування зброї при вчиненні втечі передбачає здійснення з неї пострілу (пострілів), використання її колючо-ріжучих або інших бойових якостей, тобто використання її за прямим призначенням. Разом з тим, іноді під час втечі вогнепальну зброю використовують для нанесення ударів, наприклад, удар автоматом в голову конвойного.

Також варто зазначити, що мають місце випадки, коли засуджені здійснюють втечі з застосуванням не тільки зброї, але й різних боєприпасів, наприклад, гранат, вибухових речовин (пороху, динаміту, тротилу), які наділені властивістю знищення або руйнування об'єктів матеріального світу [51, с. 170].

Окрім розглянутих нами вище способів учинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, досить цікавими є ще деякі інші способи вчинення даного злочину, які нам не зустрічалися під час вивчення кримінальних проваджень, однак описані у науковій літературі:

– втеча з використання транспортних засобів – полягає у виїзді особи за допомогою автомобільного чи залізничного транспорту за межі установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення [249, с. 60]. При цьому засуджена чи взята під варту особа ховається у спеціально обладнаних тайниках, серед вантажу або безпосередньо в транспортному засобі (під капотом, сидіннями тощо);

– втеча «на таран» – реалізується шляхом пролому охоронної огорожі або руйнування воріт транспортним засобом. Для втечі може бути

використаний будь-який наявний транспортний засіб, що за своїми технічними характеристиками здатний зруйнувати огорожу і залишити межі охоронюваного об'єкту [249, с. 58];

– втеча шляхом укриття в тайниках з подальшим виходом з охоронюваного об'єкту після зняття охорони. Як тайники можуть використовуватися спеціально вириті або замасковані ями з вентиляційними каналами, пустотні цегляні стіни тощо. Тайники обладнуються заздалегідь, робляться запаси води, продуктів харчування та інших предметів, необхідних на час перебування в тайнику та для дій після виходу з нього [225, с. 27].

Крім того, вважаємо за доцільне детально розглянути втечу з установи виконання покарань за допомогою повітряного судна – гелікоптера, яка мала місце у 2013 році на Кіровоградщині.

Так, перебуваючи в установі виконання покарань максимального рівня безпеки – Петрівській виправній колонії № 49 УДПтСУ в Кіровоградській області, що розташована по вулиці Польовій, 1 в селі Новий Стародуб Петрівського району Кіровоградської області, будучи вп'яте засудженим до позбавлення волі строком 7 років за вчинення умисних злочинів проти власності та у сфері господарської діяльності, особа_1 вирішив створити організовану групу з метою втечі з установи виконання покарань.

На початку лютого 2013 року особа_1 розробив детальний план своїх злочинних дій та усвідомлюючи неможливість його реалізації одноосібно, будучи знайомим з раніше тричі судимим особою_2, засудженим до позбавлення волі строком 5 років 3 місяці за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 152 КК України, запропонував останньому приєднатись до втечі із вказаної установи виконання покарань шляхом нападу на її адміністрацію з використанням гелікоптера і макета вогнепальної зброї. На вказану пропозицію особа_2 погодився за умови отримання винагороди у розмірі 15000 доларів США та подальшого сприяння з боку особи_1 у отриманні ним спеціальності ювеліра.

Отримавши від особи_2 згоду на участь у реалізації вищезгаданого злочинного плану та довівши йому після цього усі деталі їх подальшої спільної злочинної діяльності, особа_1 доручив йому зайнятися підшукуванням поза межами місця позбавлення волі, де вони відбували покарання, нового члена злочинної групи, який будучи необмеженим у вільному пересуванні мав би забезпечувати членів групи необхідним обсягом технічних засобів та організувати подальше переховування особи_1 та особи_2 від переслідування після втечі.

На початку березня 2013 року, особа_2 за допомогою наявного в розпорядженні особи_1 мобільного телефону, запропонував своєму вітчиму – особі_3 приєднатись до спланованого нападу на адміністрацію Петрівської ВК №49 для їх з особою_1 втечі із вказаного місця позбавлення волі, на що особа_3 погодився, за умови подальшої сплати йому матеріальної винагороди.

В свою чергу, маючи у прихованому користуванні мобільний телефон та через нього доступ до мережі Інтернет, особа_1 дізнався, що особа_4, має досвід керування гелікоптерами різних типів, є пенсіонером військово-повітряних сил України, директором підприємства, що працює у сфері надання авіаційних послуг, а також має доступ до малих повітряних суден, зокрема гелікоптерів, які за своїми технічними характеристиками відповідають умовам реалізації розробленого злочинного плану. Запропонувавши особі_4 приєднатись до спланованого нападу в складі організованої групи на адміністрацію Петрівської ВК № 49, особа_1 отримав від особи_4 згоду за умови подальшої сплати йому матеріальної винагороди в розмірі 6500 доларів США. Після цього особа_4 самостійно підшукав гелікоптер та розробив відповідний план польоту на ньому.

16.03.2013 близько о 07:30 год. особа_4, керуючи гелікоптером «Robinson Helicopter Company, USAR44 RavenII», здійснив зліт з посадкового майданчика, що розташований у с. Пирнове Вишгородського району Київської області та близько 09:52 год. здійснив приземлення поблизу міста

Олександрії Кіровоградської області, де зустрівся з особою_3, який піднявся на борт гелікоптеру з макетом вогнепальної автоматичної зброї – автомата Калашнікова.

В подальшому особа_4 здійснив зліт та, набравши висоту 150 метрів, спрямував гелікоптер у місце знаходження вказаної установи виконання покарань, про що за допомогою засобів мобільного зв'язку, одразу повідомив особу_1.

Особа_1, діставши підтвердження про здійснення злету гелікоптера, дав вказівку особі_2 заблокувати вхід до території локальної ділянки відділень № 4, 5, 6 Петрівської ВК № 49, щоб тим самим не дати можливість охороні виправної установи перешкоджати приземленню гелікоптера та його подальшому злету.

Отримавши дану вказівку, особа_2 за допомогою металевого тросу та навісного замка заблокував єдині ворота огорожі локальної ділянки відділень № 4, 5, 6 та забезпечив безперешкодне приземлення гелікоптера із особою_3 та особою_4 на борту у межах заблокованої зони.

В цей же час, особа_4 проклав маршрут польоту та пролетів над селом Новий Стародуб Петрівського району Кіровоградської області на висоті нижче 300 метрів, після чого о 10:40 год. здійснив приземлення на охоронювану територію локальної ділянки відділень № 4, 5, 6 Петрівської ВК № 49 УДПтСУ в Кіровоградській області.

У подальшому, особа_3, погрожуючи працівникам адміністрації установи виконання покарань застосуванням насильства шляхом використання нібито наявної у них в розпорядженні вогнепальної зброї, дав можливість засудженим особі_1 та особі_2 безперешкодно сісти до гелікоптера.

В свою чергу, охорона Петрівської ВК № 49, виявивши факт приземлення на охоронювану територію вказаної установи виконання покарань повітряного судна гелікоптера, не маючи при цьому доступу до заблокованої особою_2 території спортивного майданчику локальної

дільниці відділень № 4, 5, 6, використовуючи підручні засоби у вигляді каміння, шляхом його метання у бік гелікоптера, а в подальшому погроз застосування вогнепальної зброї у разі спроби зльоту гелікоптера із засудженими на борту, змусили пілота особу_4 вимкнути подачу палива до двигуна гелікоптера та разом з іншими членами організованої злочинної групи залишити кабінку гелікоптера. В подальшому особи_1, 2, 3, 4 були затримані працівниками Петрівської ВК № 49 УДПтСУ в Кіровоградській області [48].

Підсумовуючи викладене, варто зазначати, що способи вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є досить різноманітними і їх обрання залежить від низки таких факторів, як віддаленість або наближеність до населених пунктів, тип місцевості, наявність розташованих поблизу установи, з якої здійснено втечу, транспортних комунікацій, шляхів та доріг, ступінь інтенсивності руху по них, тип ґрунту тощо. Суттєву роль відіграє і планування будівлі та території виправної установи і навіть тип продукції, яку вона випускає. Також на вибір способу втечі впливають характеристики особи злочинця, зокрема такі, як наявність навиків володіння знаряддями та інструментами, знання в галузі електротехніки та механіки, а також вік, стан здоров'я, зріст, фізична сила та витривалість [90, с. 22].

1.3. Місце вчинення злочину

Однією з обставин, яка відповідно до статті 91 КПК України підлягає обов'язковому доказуванню під час розслідування кожного кримінального правопорушення, є місце вчинення злочину. Також місце вчинення злочину як об'єктивна категорія знаходить своє відображення у процесуальних документах (зокрема, у протоколі огляду місця події), зазначається судом у мотивувальній частині вироку (п. 2 ч. 3 ст. 374 КПК України), а відповідно до ст. 218 КПК України місце виявлення ознак злочину, місце закінчення

злочину та місце настання наслідків злочину обумовлюють вибір місця проведення досудового розслідування [120].

Крім того, встановлення місця вчинення злочину може мати значення для правильної кваліфікації протиправного діяння, адже в окремих статтях особливої частини КК України дана обставина зазначається як конструктивна ознака об'єктивної сторони складу злочину, в зв'язку з чим установлення того факту, що злочин, вчинений в іншому, відмінному від вказаного у диспозиції статті КК України, місці означає або відсутність взагалі в діянні складу злочину, або призводить до необхідності кваліфікації злочину за іншими статтями Кримінального кодексу України [194, с. 44].

З криміналістичної точки зору, місце вчинення злочину є місцем концентрації максимальної кількості матеріальних слідів злочину, джерелом отримання початкової об'єктивної інформації про подію злочину, встановлення якої дозволяє визначити кількість осіб, які вчинили злочин, напрямок їх руху, встановити пособників вчинення злочину, правильно та ефективно застосувати службово-розшукового собаку з метою організації переслідування злочинців, а також висунути та перевірити обґрунтовані розшукові версії [59, с. 45].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що місце – це простір земної поверхні, зайнятий або який може бути зайнятий ким-, чим-небудь; простір, пункт, де що-небудь розміщене, відбувається тощо; певний пункт, площа, призначені для кого-, чого-небудь; певна площа, спеціально влаштована для того, щоб на ній розміститися; певна місцевість [30, с. 679].

З точки зору філософського світогляду, місце є атрибутом простору, тобто його невід'ємною властивістю, без якої порядок розміщення одночасно існуючих об'єктів не може ні існувати, ні уявлятися. Місце – це частина простору, центр співвідношення фізичних тіл [154, с. 537].

У Великому юридичному словнику місце злочину визначається як місце, на якому відбулося діяння, значиме у криміналістичному та

кримінально-правовому відношенні [25, с. 369]. Крім того, місце вчинення злочину є факультативною ознакою об'єктивної сторони злочину, що характеризує настання у просторі юридичного факту – передбаченого кримінальним законом певного суспільно небезпечного діяння» [149, с. 156].

На думку Н. Ф. Кузнецової, місце вчинення злочину – це описана в законі конкретна територія (сухопутна, водна чи повітряна), на якій вчиняється злочин [129, с. 261].

Більш широке визначення даного поняття пропонує М. І. Хавронюк, який зазначає, що місце вчинення злочину – це простір, у тому числі територія місцевості, лінія кордону, ділянка земної, водної поверхні чи повітряного простору, приміщення або транспортний засіб, де були розпочаті, продовжені, закінчені чи припинені злочинні дії [230, с. 476].

Натомість, К. Л. Акоев визначає місце вчинення злочину як частину соціального простору, де фізичною особою вчиняється конкретне суспільно небезпечне діяння шляхом протиправного впливу на суб'єктів суспільних відносин, взаємозв'язок між ними, а також соціальні цінності, предмети матеріального світу, ідеологічні цінності, з приводу яких виникають ці суспільні відносини, тобто на об'єкт злочину. На підтвердження своєї думки, вчений наводить приклад, вказуючи, що дійсно, «місця позбавлення волі» – це місця відбування покарання, яким притаманна соціально-правова характеристика, адже вони є установами, котрі реалізують один з видів державного примусу, що на підставі закону застосовується до осіб, які вчинили злочини [3, с. 22].

Відповідно до диспозиції статті 393 КК України, кримінально-каранною є втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, яка завжди пов'язана із залишенням особою певного місця – меж охоронюваної території установи виконання покарань або установи попереднього ув'язнення. Разом з тим, втеча може бути вчинена не тільки безпосередньо з цих установ, а й з-під конвою, коли підозрюваний, обвинувачений або засуджений доставляється до слідчо-судових органів, перебуває під охороною в автомобілі або поїзді,

кабінеті слідчого, залі суду, виконує роботи за межами території установи виконання покарань тощо [213].

Результати вивчення нами кримінальних проваджень показали, що місцями вчинення втечі засуджених та осіб, які перебувають під вартою, є (Додаток А):

- установа виконання покарань (46,2 %);
- установа для попереднього ув'язнення (21,4 %);
- приміщення та територія органу Національної поліції (4,8 %);
- приміщення та територія суду (8,3 %);
- автотранспорт (9,0 %);
- поїзд (1,1 %);
- інше (контрагентські об'єкти, лікувальні заклади тощо) (9,2 %) [247, с. 195].

У статті 11 Кримінально-виконавчого кодексу України зазначається, що установами виконання покарань є: арештні дома, кримінально-виконавчі установи, спеціальні виховні установи (виховні колонії), а також в окремих випадках слідчі ізолятори.

Арештні дома виконують покарання у виді арешту. В арештних домах тримаються повнолітні особи, а також неповнолітні, яким на момент постановлення вироку виповнилося шістнадцять років і які засуджені за злочини невеликої тяжкості.

Кримінально-виконавчі установи поділяються на кримінально-виконавчі установи відкритого типу (виправні центри) і кримінально-виконавчі установи закритого типу (виправні колонії).

Виправні колонії поділяються на колонії мінімального, середнього і максимального рівнів безпеки.

Виправні колонії мінімального рівня безпеки поділяються на колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання і колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання.

У виправних колоніях середнього рівня безпеки можуть створюватися сектори максимального рівня безпеки для відбування покарання чоловіками, засудженими до довічного позбавлення волі.

У виправних колоніях мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання можуть створюватися сектори середнього рівня безпеки для відбування покарання жінками, засудженими до довічного позбавлення волі.

Виправні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі.

Засуджені до позбавлення волі відбувають покарання у виправних колоніях:

- мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – засуджені вперше до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також особи, переведені з колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і колоній середнього рівня безпеки;

- мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за злочини невеликої та середньої тяжкості; жінки, засуджені за злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини. У виправній колонії цього виду можуть відбувати покарання також засуджені, переведені з виховних колоній. У секторі середнього рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також жінки, засуджені до довічного позбавлення волі;

- середнього рівня безпеки – жінки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; жінки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк в порядку помилування або амністії; чоловіки, вперше засуджені до позбавлення волі за тяжкі та особливо тяжкі злочини; чоловіки, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, засуджені за

вчинення умисного злочину середньої тяжкості в період відбування покарання у виді позбавлення волі; засуджені, переведені з колоній максимального рівня безпеки. У секторі максимального рівня безпеки виправної колонії цього виду можуть відбувати покарання також чоловіки, засуджені до довічного позбавлення волі;

– максимального рівня безпеки – чоловіки, засуджені до покарання у виді довічного позбавлення волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари замінено довічним позбавленням волі; чоловіки, яким покарання у виді смертної кари або довічного позбавлення волі замінено позбавленням волі на певний строк у порядку помилування або амністії; чоловіки, засуджені за умисні особливо тяжкі злочини; чоловіки, засуджені за вчинення умисного тяжкого або особливо тяжкого злочину в період відбування покарання у виді позбавлення волі; чоловіки, переведені з колоній середнього рівня безпеки.

Слідчі ізолятори виконують функції виправних колоній мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання і виправних колоній середнього рівня безпеки стосовно засуджених, які залишені для роботи з господарського обслуговування, адже осіб, вперше засуджених до позбавлення волі за злочини невеликої або середньої тяжкості чи тяжкі злочини, може бути за їхньою згодою залишено у слідчому ізоляторі чи направлено у виправну колонію максимального рівня безпеки для роботи з господарського обслуговування.

Виховні колонії виконують покарання у виді позбавлення волі на певний строк стосовно засуджених неповнолітніх [121].

Установи виконання покарань, звідки вчинили втечу засуджені особи, розподілилися наступним чином (Додаток А):

– виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – 11,3 % (від загальної кількості втеч з місць позбавлення волі або з-під варти);

– виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – 16,6 %;

- виправні колонії середнього рівня безпеки – 10,7 %;
- виправні колонії максимального рівня безпеки – 2,1 %;
- слідчі ізолятори – 4,3 %;
- виховні колонії – 1,2 %.

За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що найбільший відсоток втеч здійснюється з виправних колоній мінімального та середнього рівня безпеки, що, на нашу думку, обумовлюється встановленим у вказаних установах режимом відбування покарання, а також можливістю перебування засуджених на ділянках соціальної реабілітації, які створюються лише у виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки [247, с. 195].

У ділянках соціальної реабілітації під наглядом тримаються вперше засуджені до позбавлення волі за злочини, вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості, а також засуджені, переведені з ділянки ресоціалізації. При цьому засуджені мають ряд додаткових прав, зокрема у вільний від роботи час від підйому до відбою користуються правом вільного пересування в межах території ділянки; з дозволу адміністрації колонії можуть пересуватися без нагляду поза територією ділянки, але в межах населеного пункту, якщо це необхідно за характером виконуваної ними роботи або у зв'язку з навчанням; можуть носити цивільний одяг, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, гроші та цінні речі, користуватися грошима без обмеження тощо [121].

Наведемо приклад втечі засудженого саме з ділянки соціальної реабілітації. Починаючи з 19.09.2016 особа_1, засуджений за вчинення злочинів, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 3 ст. 186 КК України до чотирьох років позбавлення волі, відбував покарання у Стрижавській виправній колонії № 81 (виправна колонія середнього рівня безпеки для чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі), яка розташована по вул. Алеї, 30 в смт. Стрижавка Вінницького району Вінницької області, а з 18.05.2017

на підставі постанови начальника установи особа_1 був переведений до дільниці соціальної реабілітації вказаної виправної колонії.

05.08.2017 близько 10 год. 00 хв. особа_1 знаходився на пасовищі, яке розташоване поруч із кордоном дільниці соціальної реабілітації Стрижавської виправної колонії № 81, де згідно рознарядки на вивід на роботу засуджених здійснював випас великої рогатої худоби. В цей час у особи_1 виник умисел на вчинення втечі та особа_1, знаючи та розуміючи наслідки своїх дій, а також, бажаючи їх настання, скориставшись відсутністю належного контролю за ним з боку працівників Стрижавської виправної колонії № 81 самовільно, без відповідного на те дозволу представників адміністрації установи, залишив пасовище, яке знаходиться на дільниці соціальної реабілітації. Продовжуючи свої злочинні дії, особа_1 попрямував до населеного пункту смт. Стрижавка, Вінницького району та зупинив попутний автотранспорт, яким добрався до Центрального автовокзалу у м. Вінниця, а звідти о 14:00 год. поїхав до м. Києва.

06.08.2017 особа_1 дістався до с. Требухів, Броварського району Київської області, де близько 23:00 год. переліз через паркан на територію домоволодіння, після чого зайшов до будинку та відкрито заволодів чужим майном [38].

Установами для тримання осіб, щодо яких обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, відповідно до Закону України «Про попереднє ув'язнення» є слідчі ізолятори Державної кримінально-виконавчої служби України, гауптвахти Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. В окремих випадках, що визначаються потребою в проведенні слідчих дій, вказані особи можуть перебувати в ізоляторах тимчасового тримання [186]. Також в ізоляторах тимчасового тримання на строк до 3 діб можуть утримуватися особи, стосовно яких застосовано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. Якщо доставляння ув'язнених до слідчого ізолятора у цей період неможливе через віддаленість або відсутність

належних шляхів сполучення, то вказаний термін може бути продовжений на строк не більше 10 діб [183].

Вивченням кримінальних проваджень встановлено, що місця втечі з установ для попереднього ув'язнення розподілилися наступним чином (Додаток А):

- слідчі ізолятори – 11,9 % (від загальної кількості втеч з місць позбавлення волі або з-під варти);
- гауптвахти Військової служби правопорядку в ЗСУ – 2,1 %;
- ізолятори тимчасового тримання – 7,4 %.

Крім того, слід зауважити, що втеча з під-варти може бути вчинена також із приміщень органів Національної поліції під час проведення слідчих (розшукових дій), із залів судових засідань, куди особа доставлена для розгляду питання про продовження або зміни запобіжного заходу, а також з приміщень лікувальних закладів, де їй надається медична допомога.

Так, особа_1 з 14.05.2013 у зв'язку із притягненням його до кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 345, ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 15 ч. 2 ст. 186, ч. 3 ст. 187 КК України перебував під вартою у слідчому ізоляторі Установи виконання покарань № 8 м. Житомира, що розташована по вул. Ватутіна, 172 в м. Житомирі.

10.04.2014 близько 10:00 год. в особи_1 погіршився стан здоров'я, в зв'язку з чим він був переданий в приміщенні слідчого ізолятора працівникам конвойного підрозділу Житомирського МВ УМВС України в Житомирській області для доставки до Житомирської обласної лікарні ім. А. Ф. Гербачевського, що розташована за адресою: м. Житомир, вул. Червоного Хреста, 3.

В подальшому, спеціальним службовим автомобілем особа_1 в супроводі працівників конвойного підрозділу Житомирського МВ УМВС України в Житомирській області був доставлений до приміщення кістково-гнійного відділення Житомирської обласної лікарні ім. А. Ф. Гербачевського та заведений через центральний вхід до спеціально обладнаної палати.

У невстановлений слідством день та час у особи_1 виник злочинний умисел, направлений на втечу з-під варти. Реалізуючи вказаний умисел, 13.04.2014 близько 07:00 год., перебуваючи в спеціально обладнаній палаті лікарні, особа_1 попросив працівника оперативного підрозділу УВП № 8, який перебував на чергуванні, вивести його до вбиральні. На вказане прохання, особа_1 був виведений до вбиральні, що розташована на другому поверсі приміщення кістково-гнійного відділення. В приміщенні туалету конвоїр залишив особу_1 одного, попередньо знявши з нього спеціальний засіб кайданки. Скориставшись вказаними обставинами, особа_1 розмотав зі своїх ніг медичний бинт та, відкривши вікно в туалеті, прив'язав один кінець бинту до батареї, а інший викинув через вікно. В подальшому, особа_1 виліз на підвіконня та, схопившись за раніше звішений ним медичний бинт, почав спускатися до низу. В цей час медичний бинт, не витримавши вагу особи_1, обірвався та останній впав на землю, опинившись за межами приміщення Житомирської обласної лікарні ім. А. Ф. Гербачевського, тим самим здійснив втечу з-під варти [43].

Загалом, вибір місця втечі з установ виконання покарань визначається способом та часом вчинення втечі, а також іншими обставинами, зокрема відсутністю належного нагляду, недоліками в наявній системі охорони, порою року, погодними умовами. Традиційно місцем вчинення втечі називають житлову чи промислову зону, виробничі об'єкти, медичну частину, дільниці соціальної реабілітації тощо [249, с. 112–113]. Однак, з криміналістичної точки зору більш інформативним є встановлення конкретного місця втечі – ділянки місцевості, що має свої межі, і на якій безпосередньо були вчинені дії, спрямовані на реалізацію злочинного умислу. Це, як правило, місця, які не проглядаються з різних напрямків, неосвітлені або погано освітлені, малолюдні, недостатньо оснащені інженерно-технічними засобами охорони і нагляду ділянки периметру основного загородження, що дозволяє засудженому залишити установу

виконання покарань чи установу для попереднього ув'язнення з найменшою вірогідністю бути поміченим [163, с. 6].

Також слід звернути увагу і на те, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняються не лише з приміщень вищевказаних установ, але й під час конвоювання чи етапування засуджених чи взятих під варту осіб за допомогою залізничного чи автомобільного транспорту. У таких випадках місцем вчинення злочину буде вважатися транспортний засіб, з якого здійснено втечу (службовий автомобіль, вагон поїзду). Також наявні випадки, коли втеча відбувається під час посадки в автомобіль чи поїзд, зокрема на проїзній частині вулиці, у приміщенні чи на пероні вокзалу тощо. У такому разі місцем вчинення злочину слід вважати частину території, обмежену лінією охорони, а також ділянку місцевості вздовж маршруту руху особи, яка здійснює втечу, довжина котрої визначається слідчим виходячи з обстановки вчинення злочину [247, с. 196].

Як приклад наведемо випадок спроби втечі засудженого, який мав місце на території залізничного вокзалу станції Вінниця.

01.06.2012 особа_1 був засуджений Тиврівським районним судом Вінницької області за ч. 3 ст. 186 КК України до чотирьох років шести місяців позбавлення волі. З 02.10.2012 він відбував покарання у Могилів-Подільській виправній колонії (№ 114) УДПтС України у Вінницькій області. 01.07.2014 засудженого особу_1 направлено до Вільнянської виправної колонії (№ 20) УДПтС України Запорізької області на консультацію та лікування у зв'язку із встановленим діагнозом: маніакальний стан з порушенням порядку утримання та суїцидальними тенденціями.

12.07.2014 близько 18:50 год. під час конвоювання засуджених в поїзд № 42 сполученням «Львів–Дніпропетровськ», засуджений особа_1 знаходився на другій платформі залізничного вокзалу станції Вінниця Південно-західної залізниці. Перед прибуттям поїзду особа_1 відштовхнув конвойного та почав тікати в сторону диспетчерського пункту станції Вінниця. В цей момент вартовий подав команду: «Варта, втеча», дістав

вогнепальну зброю «ПМ» та попередив особу_1 про намір застосування зброї командою «Стій, буду стріляти». В подальшому, вартовий здійснив попереджувальний постріл угору з вогнепальної зброї «ПМ», однак особа_1 продовжував тікати. Добігаючи до диспетчерського пункту станції Вінниця, особа_1 побачив огорожу та почав змінювати напрямок руху в сторону вартового солдата особа_2, який подав особі_1 команду, щоб він зупинився. Однак, особа_1 на команди «Стій, стріляти буду» не відреагував і перетнув першу та другу лінію охорони, продовжуючи рухатись у сторону особи_2, в зв'язку з чим останній вимушений був застосувати вогнепальну зброю АКС-74 відносно особи_1. Внаслідок застосування зброї особа_1 отримав вогнепальне непроникаюче поранення нижньої частини тулуба зліва, впав на землю і через декілька секунд до нього підбігли група переслідування і медпрацівники, які почали надавати йому медичну допомогу [37].

Підводячи підсумок, варто зазначити, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти необхідно встановлювати не лише безпосереднє місце вчинення злочину, але й місця, де відбувалися дії, спрямовані на підготовку до вчинення злочину, де залишилися сліди злочину, а також місце приховання засобів і знарядь вчинення злочину та місце затримання злочинця. Вказане дає можливість отримати максимально повну об'єктивну інформацію про вчинений злочин, виявити та вилучити сліди злочину та багато в чому визначає хід подальшого розслідування. Окрім того, виокремлення найбільш поширених місць вчинення втечі дозволяє вжити комплекс превентивних заходів, спрямованих на недопущення втеч в подальшому, покращити організацію та якість несення служби працівниками установ виконання покарань, установ для попереднього ув'язнення та конвойних підрозділів.

1.4. Особа злочинця

Одним із основних елементів криміналістичної характеристики злочину є особа злочинця. Вивчення даного елементу проводиться з метою отримання необхідної для успішного розслідування кримінального правопорушення інформації, вибору та застосування найбільш ефективних тактичних прийомів, здійснення виховного впливу на злочинця [55, с. 73].

Процес дослідження особи злочинця носить багатоплановий характер, адже в тому чи іншому ракурсі особа вивчається низкою загальнотеоретичних та прикладних наук: філософією, соціологією, психологією, медициною, кримінальним правом, кримінальним процесом, кримінологією, кримінально-виконавчим правом, теорією оперативно-розшукової діяльності, а також, безсумнівно, криміналістикою [76, с. 100].

На необхідність глибокого осмислення, розробки та використання саме в криміналістиці положень різноманітних галузей науки про людину, її окремі властивості та якості, зверталася увага ще наприкінці XIX століття в роботах Г. Гроса, який пропонував розробляти методику розслідування злочинів, зміщуючи основний акцент пізнання з події злочину безпосередньо на особу злочинця [10, с. 49].

Вивчення особи злочинця в криміналістичному аспекті та подальша розробка на основі цього практичних рекомендацій, спрямованих на підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, традиційно входить до арсеналу криміналістичних засобів, спрямованих на боротьбу зі злочинністю [11, с. 3]. Так, в першу чергу, криміналістику цікавить інформація, що дозволить визначити напрями і способи пошуку особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, обрати найбільш оптимальні методи розслідування, з'ясувати мету та мотив його вчинення, побудувати версії та спланувати тактичні операції, спрогнозувати поведінку особи в тій чи іншій ситуації, встановити зв'язок між даними про особу злочинця та обставинами вчиненого нею кримінального правопорушення,

узагальнити відомості про осіб, які найчастіше вчиняють кримінальні правопорушення певного виду [110, с. 99].

Загалом, особа злочинця є складним та багатогранним соціальним феноменом, під яким В. О. Коновалова та В. Ю. Шепітько пропонують розуміти соціально-психологічне поняття, що охоплює сукупність типових психологічних і моральних якостей індивіда, які формуються в результаті вчинення злочинів [108, с. 358]. Особа злочинця – це широке поняття, що відображає соціальну сутність особистості; складний комплекс, що характеризує ознаки, властивості, зв'язки, відносини, моральний і духовний світ людини у взаємодії із соціальним та індивідуальними життєвими умовами, що тим чи іншим чином вплинули на процес вчинення і приховання кримінального правопорушення [126, с. 21].

Зміст особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики полягає в розгляді людини як певної системи, властивості та ознаки якої знаходять відображення в навколишньому середовищі та використовуються під час розслідування кримінальних правопорушень [92, с. 145]. Відповідно, криміналістичну характеристику особи злочинця можна визначити як систему даних про особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, що сприяють її пошуку та викриттю [10, с. 82].

На думку Р. С. Белкіна, в межах криміналістичної науки, в першу чергу, повинні досліджуватися:

а) соматичні та психофізіологічні властивості особи, відомості про які використовуються з метою її розшуку та ідентифікації;

б) соматичні та психофізіологічні властивості особи, що обумовлюють обрання нею способу вчинення злочину та відображаються в ньому;

в) методики вивчення особи учасників процесу слідчим і судом, тобто методи і правила вивчення особи в практичних цілях кримінального судочинства. Відомості про інші властивості особи, шляхи їх використання під час досудового розслідування та в суді, для кваліфікації злочинів, в процесі доказування тощо розробляються (або повинні розроблятися)

суміжними з криміналістикою науками, і тому можуть бути запозичені з них [20, с. 14].

Для того, щоб вирішити питання про межі вивчення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, необхідно, в першу чергу, визначити обсяг та намітити шляхи вивчення відомостей, які розкривають зміст особистості, наповнюють цей зміст конкретними даними, які у своїй сукупності склали б всебічне уявлення про певну людину [29, с. 52].

Однак, наразі ні криміналістична наука, ні чинне кримінальне процесуальне законодавство не містять універсального переліку відомостей про особу злочинця, які б підлягали встановленню та дослідженню в кожному кримінальному провадженні [249, с. 75]. Різняться з даного приводу і думки вчених.

Так, М. Г. Коршик та С. С. Степичев пропонують в структурі особи злочинця розглядати наступні блоки: демографічні дані; дані, що характеризують соціальне становище обвинуваченого; відомості про умови життя обвинуваченого; відомості про стан здоров'я обвинуваченого; характер і темперамент [111, с. 16].

Натомість, Н. В. Грязева вважає, що характеризуючи особу злочинця, достатньо виділяти три групи властивостей: соціальні, психологічні та біологічні.

До соціальних науковець відносить властивості злочинця, які відобразилися в матеріальній обстановці у вигляді слідів та в свідомості оточуючих людей, а також дані про професійні вміння та навички, що обумовили обрання ним способу вчинення та приховання кримінального правопорушення. Крім цього, сюди слід віднести також інформацію про біографічні (анкетні) дані, матеріали кримінального провадження, відомості про поведінку особи в побуті, участь у трудовому житті колективу, про соціально-психологічний статус з точки зору неформальної стратифікації в установах виконання покарань.

До психологічних властивостей особи, що формуються в результаті взаємодії людини з безкінечним різноманіттям об'єктивних відносин та спадковості, відносяться знання, навички, вміння та звички, емоції, відчуття, темперамент тощо.

Біологічні властивості включають в себе антропологічні ознаки (расова, статеві та вікові характеристики), анатомічні (риса обличчя, морфологія шкіряних покривів), особливості нервової системи, фізичний стан, патологічні особливості [59, с. 53].

Значно розширює вказаний перелік А. І. Долгова, яка розподіляє особистісні властивості злочинця на шість категорій:

- соціально-демографічні характеристики – соціальне походження, соціальне положення, професія, спеціальність, матеріальне становище, житлові умови, дані про сімейний стан;
- кримінально-правові характеристики – дані про вчинене кримінальне правопорушення, про його мотиви і характер, про минулі судимості, про одноосібний або груповий характер злочинної діяльності, про роль в ній (організатор або рядовий співучасник);
- соціальні зв'язки, що характеризують належність злочинця до певних соціальних груп, його взаємини і взаємодію з іншими людьми (друзі, знайомі, коло спілкування), установами і організаціями (партійність, членство в різного роду неформальних об'єднаннях), у сімейній, професійній (навчальній), побутовій сферах людської життєдіяльності;
- етичні властивості – моральні принципи, погляди, переконання, оцінювання, життєві очікування і прагнення, ціннісні орієнтації індивіда;
- психологічні ознаки – інтелектуальні, вольові й емоційні характеристики особи;
- фізичні (біологічні) характеристики – стать, вік, особливості фізичної конституції, стан здоров'я та ін. [72, с. 281–291].

Слушною є також думка І. В. Боднара та І. В. Іванькова, які вважають, що до характеристики особи, яка відбуває покарання в місцях позбавлення

волі, необхідно включати такі відомості, як ставлення засудженого до встановленого законом порядку виконання і відбування покарання, суспільно корисної праці, соціально-виховної роботи, загальноосвітнього та професійно-технічного навчання (психолого-педагогічна характеристика); склад вчиненого злочину, кількість судимостей, строк призначеного покарання (кримінально-правова характеристика) [24, с. 21].

На підставі аналізу зазначених вище наукових підходів щодо визначення складових елементів особи злочинця, а також поділяючи позицію А. С. Ямашкіна про те, що вирішуючи питання про значення для розслідування конкретного кримінального правопорушення тих чи інших відомостей про особу, яка здійснила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, необхідно відповісти на запитання: чи сприяють вони під час досудового розслідування розшуку та ідентифікації особи, яка здійснила втечу, встановленню суб'єктивних факторів кримінального правопорушення (мотиву та меті втечі), обранню тактики проведення слідчих (розшукових) дій [249, с. 76], ми сформуваємо перелік основних ознак особи, яка здійснила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. Ними є: стать, вік, освітній рівень, сімейний стан, досвід злочинності діяльності, мотив вчинення злочину, статус відповідно до неформальної стратифікації.

Стать. Результати вивчення нами кримінальних проваджень (Додаток А) показали, що в переважній більшості випадків втечу з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють чоловіки – 94,7 % і лише у 5,3 % жінки, що може бути обумовлено як фізіологічними, так і психологічними особливостями представників різної статі. Разом з тим, продовжують мати місце випадки, коли саме жінки є пособниками втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Так, 15.09.2016 неповнолітня особа_1 отримала телефонний дзвінок на свій мобільний телефон від особи_2, підозрюваного у вчиненні злочинів, передбачених ч. 3 ст. 187, ч. 1 ст. 263 КК України, який перебував під вартою на підставі ухвали Луцького міськрайонного суду.

В ході телефонної розмови особа_2 схилив неповнолітню особу_1 сприяти йому у втечі з-під варти шляхом надання засобів та знарядь, які остання мала отримати від особи_3 та залишити у приміщенні туалету приймального відділення Луцької міської клінічної лікарні. В подальшому вказані засоби та знаряддя особа_2 планував використати для залякування працівників поліції, які здійснювали його конвоювання.

Погодившись на прохання особи_2, неповнолітня особа_1, близько 22:00 год. знаходячись в приміщенні спортивно-оздоровчого комплексу «Адреналін-Сіті», що по вул. Карбишева, 1, м. Луцька, отримала від особи_3 пакет, в якому знаходилися предмети схожі на пістолет та гранату невстановлених марок, після чого разом з останньою перевезла вказані предмети до Луцької міської клінічної лікарні, що за адресою пр. Відродження, 13 в м. Луцьку, де заховала їх у сміттєвому баку туалету приймального відділення лікарні.

В свою чергу, 16.09.2016 приблизно о 00:40 год. особа_2 повідомив чергового працівника ізолятора тимчасового тримання № 1 ГУНП у Волинській області, в якому він утримувався з 12.09.2016 для проведення з ним слідчих (розшукових) дій, про спричинення собі тілесних ушкоджень у вигляді пошкоджень ротової порожнини та органів травлення внаслідок ковтання леза.

В подальшому, особа_2 був доставлений до приймального відділення Луцької міської клінічної лікарні, де попросив у працівників поліції, які здійснювали його конвоювання, дозволу зайти до туалету приймального відділення лікарні для справляння природних потреб.

Отримавши такий дозвіл, особа_2 зайшов до приміщення туалету, де зі сміттєвого баку дістав заздалегідь залишені неповнолітньою особою_1 предмети, схожі на пістолет та гранату невстановлених марок. Вийшовши у коридор лікарні, особа_2, погрожуючи застосуванням вищевказаних предметів працівникам поліції, які здійснювали його конвоювання, змусив останніх підкоритися його наказу та пройти до пр. Молоді, що у м. Луцьку,

де вони сіли у невстановлений автомобіль таксі та проїхали до вул. Огієнка, 1, м. Луцька, де особа_2, погрожуючи працівникам поліції застосуванням наявної у нього зброї, зник у невідомому напрямку.

Суд прийшов до висновку, що неповнолітня особа_1 своїми умисними протиправними діями, які полягали у наданні засобів та знарядь особі_2 для його втечі з-під варти, вчинені за попередньою змовою групою осіб, способом небезпечним для життя та здоров'я інших осіб, поєднані із погрозою застосування насильства, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 393 КК України [45].

Вік. Урахування віку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, дозволяє зробити припущення про стан її здоров'я та фізичну підготовку, що, в свою чергу, має важливе значення для організації розшукової роботи, зокрема для визначення приблизної зони пошуку «за гарячими слідами», прогнозування можливостей звернення цієї особи за медичною допомогою, а також дозволяє обрати найбільш ефективну тактику поведінки з нею, визначити з урахуванням цінностей, прагнень та бажань, притаманних відповідному віку, вірогідні мотиви та мету втечі [249, с. 83].

Проведене нами дослідження (Додаток А) показало, що відповідно до вікових груп особи, які здійснили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподіляються наступним чином: до 18 років – 3,2 %, 18–25 років – 26,7 %, 25–35 років – 38,1 %, 35–45 років – 21,8 %, старше 45 років – 10,2 %.

Підвищена активність більш молодих вікових груп (від 18 до 35 років) пояснюється суттєвими проблемами їх адаптації до умов кримінального середовища, а також до умов відбування покарання. З віком засуджені накопичують життєвий досвід, починають розуміти безглуздість та безперспективність втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Також із збільшенням середнього віку засуджених, збільшується кількість їх судимостей. Тривалий час відбування покарання у вигляді позбавлення волі дозволяє засудженому адаптуватися до оточуючого середовища в установах відбування покарань, а також призводить до послаблення або втрати його

соціально корисних зв'язків на свободі, внаслідок чого втеча з місць позбавлення волі втрачає для засудженого будь-який сенс [249, с. 95].

Освітній рівень. За рівнем освіти особи, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподілилися наступним чином (Додаток А): ті, що мають незакінчену середню освіту – 6,2 %, повну середню освіту – 32,4 %, середньо-спеціальну освіту – 42,1 %, вищу – 19,3 %.

Враховуючи те, що найбільшу кількість злочинів досліджуваної нами категорії вчинили особи з середньо-спеціальною та середньою освітою, можемо погодитися з А. С. Ямашкіним в тому, що саме низький загальноосвітній рівень досить часто сприяє формуванню злочинного світогляду та призводить до вчинення протиправних діянь, обумовлює негативні процеси та потреби особи [249, с. 79].

Сімейний стан. Дослідження такого елементу криміналістичної характеристики особи злочинця як сімейний стан є досить важливим, оскільки підтримка засудженими або особами, взятими під варту, зв'язків з дружиною (чоловіком), дітьми, батьками чи іншими родичами, як правило, позитивно впливає на їх психологічний стан, поведінку, дотримання ними встановлених правил, формування життєвих цінностей, визначення пріоритетів та перспектив. Разом з тим, конфлікти в сім'ї, проблемні ситуації, які виникають з родичами (тяжка хвороба, нещасний випадок, зрада тощо), деколи стають рушійними мотивами втеч з місць позбавлення волі або з-під варти. Крім того, наявність родичів, які проживають поблизу місця, звідки була здійснена втеча, дозволяє висунути обґрунтовані розшукові версії щодо місця перебування злочинця.

Отже, проведеним нами дослідженням встановлено, що з числа осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, 35,5 % ніколи не перебували в шлюбі, 17,1 % розлучених осіб, 3,4 % вдовців, 32,8 % одружених (заміжніх) та 11,2 % осіб, які взагалі не мають близьких родичів (Додаток А).

Досвід злочинності діяльності. Під час вивчення злочинного досвіду досліджуваної нами категорії осіб, слід враховувати два компоненти: кількість попередніх судимостей (із урахуванням знятих та погашених) та характер кримінальних правопорушень, за вчинення яких вказані особи відбували покарання або були взяті під варту. Наявність попередніх судимостей і повторне вчинення кримінальних правопорушень свідчить про прагнення винного продовжувати злочинну діяльність, неприйняття його свідомістю комплексу кримінально-правових і психолого-педагогічних заходів, що застосовувалися до нього в процесі відбування покарання, відсутність стійкого позитивного результату. Дії осіб, які вчиняють нові кримінальні правопорушення після відбуття покарання, характеризуються підвищеним ступенем суспільної небезпеки, високим рівнем конспірації, і певним професіоналізмом [219, с. 229]. Значний інтерес також представляє аналіз характеру кримінальних правопорушень, за які відбували покарання або були взяті під варту особи, які вчинили втечу, адже це є однією з найбільш значимих ознак, що характеризує особу злочинця, в якій акумулюються (виявляються) інші властивості особистості [122, с. 452], зокрема ті, що можуть свідчити про окремі морально-психологічні вади особи (агресивність, мстивість, жорстокість тощо).

Так, 26,6 % осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варту мали одну судимість, 43,8 % – дві судимості, 21,2 % – три та більше судимостей, а 8,4 % осіб, які вчинили втечу з-під варту, маючи процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися (Додаток А).

Також проведеним нами дослідженням встановлено, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варту вчинили (Додаток А):

– особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні корисливих кримінальних правопорушень (зокрема, корисливо-господарських (зайняття гральним бізнесом, легалізація (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом, ухилення від сплати податків, шахрайство з фінансовими

ресурсами), корисливо-службових (одержання неправомірної вигоди, незаконне збагачення, привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), крадіжок, шахрайств, ненасильницьких грабежів тощо) – 15,0 %;

– особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень (грабежів, розбоїв, вимагання, умисних вбивств з корисливих мотивів) – 54,7 %;

– особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні насильницьких кримінальних правопорушень (вбивств, зґвалтувань, заподіяння тілесних ушкоджень, злочинів проти волі, честі та гідності особи) – 22,1 %;

– особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів – 8,2 % [246, с. 332]

Мотив. Мотив кримінального правопорушення – це усвідомлене і оцінене спонукання, прийняте особою як ідеальна підстава та виправдання свого суспільно-небезпечного діяння [112, с. 5]. Ми цілком погоджуємося з І. І. Тазіним, який вважає, що мотив кримінального правопорушення входить до предмету криміналістики як складова частина особи злочинця, а криміналістичні методики розслідування злочинів і тактичні прийоми проведення слідчих (розшукових) дій в умовах змагального кримінального процесу повинні будуватися з урахуванням мотивів особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, відходячи тим самим від інквізиційного шляху отримання доказів методами фізичного впливу [218, с. 15]. Відомості про типові мотиви кримінального правопорушення дозволяють окреслити в загальному потреби злочинця, що підштовхнули його до вчинення кримінального правопорушення, і як наслідок визначити основні напрями розслідування [241, с. 258], а також висунути обґрунтовані розшукові версії [59, с. 57–58].

Крім того, дослідження мотиву вчинення кримінального правопорушення допомагає у встановленні психологічного контакту з підозрюваним та подоланню його протидії розслідуванню, прогнозуванні постзлочинної поведінки злочинця, при здійсненні індивідуально-профілактичного впливу на підозрюваного [218, с. 20–21].

Н. В. Грязева у своїй дисертації виділяє шістнадцять основних мотивів вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти та в подальшому об'єднує їх у чотири групи:

а) мотиви, пов'язані з наявністю конфліктів: конфлікти з іншими засудженими; нейтралізація загрози власному життю та приниження з боку інших засуджених; неправомірні дії адміністрації; бажання помститися свідкам, потерпілим, які надавали показання під час досудового розслідування і судового розгляду; демонстрація незгоди з вироком суду, бажання з'явитися до суду чи прокуратури для перегляду вироку; прагнення виконати вимоги інших засуджених;

б) мотиви, пов'язані з дружніми або сімейними стосунками: проблеми в сім'ї, вирішення яких потребують безпосередньої участі засудженого; бажання побачити сім'ю, родичів, знайомих;

в) мотиви, пов'язані з бажанням змінити побутові умови: прагнення змінити установу виконання покарань; прагнення уникнути побутового дискомфорту; бажання побути на свободі;

г) мотиви, пов'язані з особливостями особи засудженого: мотиви, що виникли внаслідок раптово виниклих переживань, негативних психічних станів; із почуття солідарності при груповій втечі, наслідування іншим особам, які вчиняють втечу; небажання відбувати покарання; бажання продовжити злочинну діяльність; бажання вжити спиртні напої або наркотичні засоби [59, с. 59–60].

Вивчення нами кримінальних проваджень показало (Додаток А), що найбільш розповсюдженим мотивом вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у

випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем – 36,1 %.

Так, особа_1, будучи раніше неодноразово судимим, відбував покарання у вигляді 4 років позбавлення волі у Жовтоводській виправній колонії № 26 Дніпропетровської області.

01.07.2013 о 10:30 год., виконуючи спільно з іншими засудженими доручені роботи на території одного з полів в контрагентському об'єднанні сільськогосподарському фермерському господарстві «Каскад», що розташоване в с. Красіно Криворізького району Дніпропетровської області, особа_1 попросив у раніше незнайомої йому людини телефон, щоб поспілкуватися з рідними. В ході телефонної розмови з дружиною та донькою, особа_1 дізнався, що в дитини виникли проблеми з однолітками, внаслідок чого в нього виник умисел на здійснення втечі. Особа_1 відпросився у охоронця до туалету, а сам пішов в с. Златоустівка, таким чином вчинивши втечу з місць позбавлення волі. Через декілька днів він зрозумів, що в будь-якому разі буде повернутий до місць позбавлення волі, тому дійшов до м. Дніпродзержинська, де біля будинку свого брата був затриманий співробітниками виправної колонії. Як пояснив особа_1, втечу він вчинив через проблеми, які виникли у його дитини, оскільки не міг вчинити інакше, у вчиненому розкаюється [44].

У 30,8 % випадків мотивом втечі з місць позбавлення волі або з-під варті було прагнення ухилитися від подальшого відбування покарання або бажання побути деякий час на свободі, в тому числі для того, щоб вжити алкогольні напої чи наркотичні засоби.

Неможливість вирішити конфлікти з іншими засудженими, систематичні знущання та приниження з їх боку, непорозуміння з адміністрацією установи виконання покарань або слідчого ізолятора обумовили втечу 26,1 % засуджених (ув'язнених).

До прикладу, особа_1, відбував покарання у вигляді 3 років 6 місяців позбавлення волі у Дергачівській виправній колонії № 109 Харківської області.

25.06.2016 о 23:30 год. особа_1, маючи умисел спрямований на вчинення втечі з місць позбавлення волі, скориставшись відсутністю належного контролю за ним з боку співробітників Дергачівської виправної колонії № 109, уникаючи зони спостережень відеокамер, розташованих на території вказаної установи виконання покарань, виліз через відкрите ним раніше горище речової комори та самовільно незаконно залишив територію установи виконання покарань.

Допитаний в судовому засіданні особа_1 повністю визнав себе винним у вчиненні вищевказаного злочину та пояснив, що причиною незаконного залишення установи, де він відбував покарання, були моральні і фізичні знущання з боку інших засуджених та неналежне реагування на його звернення з цього приводу адміністрацією колонії [39].

Разом з тим, у 9,2 % вивчених кримінальних проваджень встановити мотив вчинення злочину не представилось можливим, оскільки особи, які здійснили втечу, не надавали показань з цього приводу, або повідомляли, що не можуть пояснити причину втечі, оскільки умисел на її вчинення виник раптово.

Статус відповідно до неформальної стратифікації. Центральне місце в субкультурі ув'язнених та засуджених осіб займає система стратифікації і вироблені злочинним світом правила, традиції, які специфічно регламентують права і обов'язки членів відповідної соціальної групи, впорядковують міжособистісні та міжгрупові стосунки, оптимізують кримінальну діяльність [70]. Загалом, неформальна стратифікація ув'язнених та засуджених є проявом ідей, поглядів і традицій кримінальної та тюремної субкультури, які повсякчасно підтримуються цілеспрямованою діяльністю лідерів груп негативної спрямованості або авторитетів інших суспільно небезпечних організованих формувань [197, с. 38].

Сучасна стратифікація засуджених почала складатися у 50–60 роки минулого століття. Сьогодні її верхівку займає каста «блатних», куди входять «зłodії в законі», «смотрящі», «положенці», «пахани». До неї також наближаються «прагнуці», «фраєра», «пацани», «бійці». Окрему касту складають «мужики». До неї відноситься переважна більшість осіб, які відбувають покарання. Їм не забороняється працювати, а отже, є можливість розраховувати на умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Категорія «червоні» або «актив» – це особи, які відкрито співпрацюють з адміністрацією пенітенціарної установи. Засуджені цієї категорії підтримують вимоги адміністрації, беруть активну участь у самодіяльності, сумлінно ставляться до праці і негативно до порушників режиму, розкаюються у вчинених кримінальних правопорушеннях. Ще одну групу складають особи з пониженим соціально-рольовим статусом, так звані «ображені», «опущені», чия поведінка суперечить як офіційним (морально-правовим), так і неофіційним («зłodійським») нормам та звичаям. Вказаних осіб постійно експлуатує і принижує переважна більшість інших засуджених, їм присвоюють образливі прізвиська, наносять на тіло та особисті речі символічні знаки (наприклад, пробивають тарілку для прийому їжі). Ці обставини викликають глибокі психологічні переживання даної категорії осіб, у зв'язку з чим деякі з них здійснюють самогубство або вчиняють втечу з місць позбавлення волі або з-під варті [238, с. 7].

Проведеним нами дослідженням (Додаток А) встановлено, що втечу з місць позбавлення волі або з-під варті найчастіше вчиняють особи, які нейтрально налаштовані щодо встановленого порядку відбування покарання, так звані «мужики» – 54,2 %. Категорія осіб з пониженим соціально-рольовим статусом («ображені», «опущені») склала 33,8 %. Найменш чисельними виявилися категорії «червоних», «активу» та «блатних» – 7,4 % та 4,6 % відповідно.

Узагальнюючи вищевикладене, слід зазначити, що дослідивши поняття, структуру та зміст основних елементів криміналістичної

характеристики особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варті, можна зробити висновок, що це, як правило чоловік, віком 25–35 років, з середньо-спеціальною освітою, в шлюбі ніколи не перебував, має дві судимості, засуджений (ув'язнений) за вчинення корисливо-насильницького злочину, має неформальний соціально-рольовий статус «мужика», втечу вчинив внаслідок бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем.

Висновки до розділу 1

З метою вивчення та оцінки стану наукового дослідження проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті було проаналізовано ряд наукових праць у сфері кримінального, кримінально-виконавчого права, кримінології та криміналістики як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Слід відмітити, що найбільша кількість наукових праць, присвячених різноманітним аспектам запобігання та розслідування злочинів, вчинених в місцях позбавлення волі, була підготовлена вже після 2000 року. Однак, незважаючи на безсумнівну теоретичну та практичну значимість даних робіт, питання розслідування такого злочину, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варті, в них детально не розкривалося. У сучасний період дослідженню особливостей розслідування саме втечі з місць позбавлення волі або з-під варті присвячено лише декілька дисертаційних робіт зарубіжних вчених, які заклали наукове підґрунтя у вивчення вищевказаної проблеми.

Спосіб учинення втечі з місць позбавлення волі або з під варті включає в себе дії, спрямовані на підготовку до вчинення даного злочину та на його безпосереднє вчинення (58,2 % опитаних слідчих). Крім того, вивчення матеріалів кримінальних проваджень показало, що у 46,1 % випадків злочинці готувалися до вчинення злочину, у 42,8 % випадків злочин було

вчинено без підготовки, раптово і злочинець не намагався приховати результати своїх дій, і лише у 11,1 % випадків вживалися заходи щодо приховання злочину.

Найбільш розповсюдженими діями, спрямованими на підготовку до вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є: 1) підшукування або виготовлення засобів та знарядь вчинення злочину (45,8 % вивчених кримінальних проваджень); 2) підбір співучасників вчинення злочину, розподіл ролей між ними (19,2 %); 3) вибір місця та часу вчинення злочину (77,5 %); 4) вивчення особливостей несення служби працівниками установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, їх реакції при надходженні сигналу тривоги (52,1 %); 5) вивчення маршруту руху під час конвоювання (19,6 %); 6) інше (8,3 %).

Установи виконання покарань, звідки вчинили втечу засуджені особи, розподілилися наступним чином: 1) виправні колонії мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання – 11,3 % (від загальної кількості втеч з місць позбавлення волі або з-під варти); 2) виправні колонії мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання – 16,6 %; 3) виправні колонії середнього рівня безпеки – 10,7 %; 4) виправні колонії максимального рівня безпеки – 2,1 %; 5) слідчі ізолятори – 4,3 %; 6) виховні колонії – 1,2 %. За результатами проведеного аналізу можна зробити висновок, що найбільший відсоток втеч здійснюється з виправних колоній мінімального та середнього рівня безпеки, що обумовлюється встановленим у вказаних установах режимом відбування покарання, а також можливістю перебування засуджених на ділянках соціальної реабілітації, які створюються лише у виправних колоніях мінімального і середнього рівня безпеки.

Вивченням кримінальних проваджень встановлено, що місця втечі з установ для попереднього ув'язнення розподілилися наступним чином: 1) слідчі ізолятори – 11,9 % (від загальної кількості втеч з місць позбавлення волі або з-під варти); 2) гауптвахти Військової служби правопорядку в ЗСУ –

2,1 %; 3) ізолятори тимчасового тримання – 7,4 %. Крім того, втеча з підварти може бути вчинена із приміщень органів Національної поліції під час проведення слідчих (розшукових дій), із залів судових засідань, куди особа доставлена для розгляду питання про продовження або зміну запобіжного заходу, з приміщень лікувальних закладів, де їй надається медична допомога, а також під час конвоювання чи етапування засуджених чи взятих під варту осіб за допомогою залізничного чи автомобільного транспорту.

Основними складовими особи злочинця, як елементу криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: стать, вік, освітній рівень, сімейний стан, досвід злочинності діяльності, мотив вчинення злочину, статус відповідно до неформальної стратифікації.

В переважній більшості випадків втечу з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють чоловіки – 94,7 % вивчених кримінальних проваджень і лише у 5,3 % жінки. Разом з тим, продовжують мати місце випадки, коли саме жінки є пособниками втечі з місць позбавлення волі або з-під варти.

Відповідно до вікових груп особи, які здійснили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподіляються наступним чином: до 18 років – 3,2 %, 18–25 років – 26,7 %, 25–35 років – 38,1 %, 35–45 років – 21,8 %, старше 45 років – 10,2 %.

За рівнем освіти особи, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, розподілилися наступним чином: ті, що мають незакінчену середню освіту – 6,2 %, повну середню освіту – 32,4 %, середньо-спеціальну освіту – 42,1 %, вищу – 19,3 %. З числа осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, 35,5 % ніколи не перебували в шлюбі, 17,1 % розлучених осіб, 3,4 % вдівців, 32,8 % одружених (заміжніх) та 11,2 % осіб, які взагалі не мають близьких родичів. 26,6 % осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти мали одну судимість, 43,8 % – дві судимості, 21,2 % – три та більше судимостей, а 8,4 % осіб, які вчинили втечу з-під варти, маючи процесуальний статус підозрюваного або обвинуваченого, раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися. Також

встановлено, що втечі з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють особи, засуджені за вчинення або підозрювані у вчиненні: корисливих кримінальних правопорушень – 15,0 %; корисливо-насильницьких кримінальних правопорушень – 54,7 %; насильницьких кримінальних правопорушень – 22,1 %; кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів – 8,2 %.

Найбільш розповсюдженим мотивом вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем – 36,1 %. Найчастіше втечу з місць позбавлення волі або з-під варти вчиняють особи, які нейтрально налаштовані щодо встановленого порядку відбування покарання, так звані «мужики» – 54,2 %. Категорія осіб з пониженим соціально-рольовим статусом («ображені», «опущені») склала 33,8 %. Найменш чисельними виявилися категорії «червоних», «активу» та «блатних» – 7,4 % та 4,6 % відповідно.

РОЗДІЛ 2

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

2.1. Типові слідчі ситуації та основні напрями розслідування

Типізація слідчих ситуацій початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті дозволяє висувати та перевіряти слідчі версії, визначати основні напрями розслідування злочину, оптимізувати процес розшуку злочинців, своєчасно залучивши необхідну кількість сил та засобів, адже, як вірно зазначає В. В. Гуняєв, саме завдяки використанню ситуаційного підходу слідчий суттєво економить свій час, що витрачається на пошук шляхів вирішення слідчих ситуацій, які, в принципі, мають типовий зміст та неодноразові прецеденти на практиці [65, с. 47].

Незважаючи на те, що вперше поняття слідчої ситуації було сформульовано ще у 60-роках минулого століття [100], єдність у його розумінні вченими-криміналістами не досягнута до цього часу.

Так, В. О. Образцов та В. Г. Танасевич під слідчою ситуацією розуміють обстановку в кримінальному провадженні, яка склалася на будь-якому етапі розслідування, що характеризується джерелами, змістом, обсягом наявної інформації про обставини злочину та особу (осіб), які його вчинили, результатами її реалізації, організаційними, управлінськими, інтелектуальними, технічними та іншими можливостями органу досудового розслідування, сприйнята та оцінена слідчим з метою визначення на основі цього першочергових завдань розслідування, засобів, прийомів, методів та умов їх оптимального вирішення [155, с. 113].

Натомість, І. Ф. Герасимов визначає слідчу ситуацію як сукупність обставин у справі, яка може бути сприятливою або несприятливою (певною мірою) для будь-яких висновків та дій слідчого [53, с. 82].

Т. С. Волчецька вказує, що слідчою ситуацією є ступінь інформаційної обізнаності слідчого про злочин, а також стан процесу розслідування, що склався на будь-який визначений момент часу, аналіз та оцінка якого дозволяє слідчому прийняти найбільш доцільне рішення у справі [49, с. 47].

Загальними елементами для будь-якої слідчої ситуації є інформація про спосіб, час та місце вчинення злочину, особу злочинця, цілі і мотиви злочинного посягання, дані про обстановку, в якій проводиться розслідування, відомості про фактори, які ускладнюють проведення слідчих (розшукових) дій чи перешкоджають їм тощо. Базовим компонентом слідчої ситуації є типова слідча ситуація, яка вимагає відповідних тактико-технічних прийомів її вирішення та характеризується стійким комплексом ознак, що відображають загальні риси криміналістичної характеристики даного виду злочинів та найбільш вірогідну обстановку їх розслідування [178, с. 46].

В. А. Журавель визначає типову слідчу ситуацію як наукову абстракцію, яка сформована на підставі апріорних знань, та є результатом узагальнення й аналізу значного емпіричного матеріалу і в якій відображено найбільш загальні риси, що характеризують перебіг і стан розслідування на певному його етапі [83, с. 106].

При виділенні типових слідчих ситуацій необхідно враховувати наступні положення:

- типізація слідчих ситуацій можлива тільки для конкретного виду, а у деяких випадках – різних видів злочинів;
- типізація доцільна щодо певного етапу розслідування злочинів;
- типізація слідчих ситуацій можлива за умови наявності відповідних підстав.

У теорії й практиці найбільші труднощі викликає визначення підстав для типізації слідчих ситуацій [203, с. 182]. Не є винятком і питання типізації слідчих ситуацій, що складаються на початковому етапі розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Так, Н. В. Грязева виокремлює сім

типових слідчих ситуацій початкового етапу втечі з місць позбавлення волі або з-під варти:

- 1) невідоме місце вчинення втечі та відсутні очевидці вчинення злочину;
- 2) відоме місце вчинення втечі, але засуджений зник;
- 3) особа, яка намагалася або вчинила втечу, затримана в процесі вчинення злочину або одразу після цього;
- 4) інсценування вчинення втечі;
- 5) вчиненню втечі передувала злочинна змова між засудженим (групою засуджених) і працівником адміністрації установи виконання покарань або попереднього ув'язнення;
- 6) втеча, поєднана з нападом на працівників адміністрації установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, внаслідок чого останнім було спричинено тілесні ушкодження або мав місце замах на вбивство;
- 7) захоплення заручників з метою вчинення втечі [61, с. 69].

В. І. Соколовський до вищевказаних типових слідчих ситуацій додає ще одну: «втеча, вчинена із застосуванням насильства, небезпечного для життя та здоров'я, або ж із застосуванням зброї чи предметів, що використовувалися як зброя» [210, с. 26].

Ми не погоджуємося з вказаною позицією і вважаємо, що типізувати слідчі ситуації необхідно на підставі чітко визначених критеріїв. Такий підхід дозволить визначити напрями розслідування у кожній ситуації та виробити чіткий алгоритм дій слідчого, а також, як вірно зазначає Р. М. Морозов, прийняти раціонально обґрунтоване рішення в обмежений період часу, провести невідкладні слідчі (розшукові) дії та вжити відповідні організаційні заходи [148, с. 83].

На думку опитаних нами практичних працівників, слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слід типізувати на підставі наступних критеріїв (Додаток Б):

– залежно від суб'єкта вчинення злочину (7,3 % опитаних респондентів);

– залежно від стадії вчинення злочину (12,2 %);

– залежно від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин (20,8 %);

– залежно від обсягу та змісту наявної інформації про злочин (59,7 %).

Отже, типові слідчі ситуації, що складаються на початковому етапі розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є наступними [251, с. 221–222]:

1. Залежно від суб'єкта вчинення злочину:

а) особа вчинила втечу самостійно, без допомоги інших осіб;

б) особа вчинила втечу за попередньою змовою з іншими засудженими або взятими під варту особами;

в) особа вчинила втечу за допомогою працівників установи виконання покарань, попереднього ув'язнення чи конвойної служби поліції [125, с. 87].

2. Залежно від стадії вчинення злочину:

а) злочин припинено на стадії готування (наприклад, виявлено сліди підкопу, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони тощо);

б) злочин припинено на стадії замаху;

в) мав місце закінчений злочин (особа фактично залишила місце позбавлення волі або тримання під вартою).

3. Залежно від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин:

а) особа, яка вчинила втечу, затримана одразу після її вчинення;

б) особа, яка вчинила втечу, не затримана, однак є інформація про її можливе місцезнаходження:

– направляється за місцем постійного проживання;

– переховується у родичів чи знайомих;

– переховується в районі розташування місця, звідки було вчинено втечу;

– переховується на території іншого регіону [125, с. 88];

в) особа, яка вчинила втечу, не затримана, інформація про її можливе місцезнаходження відсутня.

4. Залежно від обсягу та змісту наявної інформації про злочин:

а) наявна об'єктивно підтверджена інформація про факт вчинення втечі, особа злочинця встановлена. Результати вивчення нами кримінальних проваджень показали, що вказана ситуація на практиці зустрічається найчастіше – у 54,2 % кримінальних проваджень (Додаток А) та складається у таких випадках:

– працівники установи виконання покарань або установи для попереднього ув'язнення безпосередньо спостерігали за тим, як особа вчиняла дії, спрямовані на втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, або намагалися її у цьому перешкодити (припинити втечу), однак з різних причин це не вдалося (дана ситуація характерна при вчиненні втечі «на ривок», «на таран», якщо втеча поєднана із заволодінням зброєю, застосуванням насильства або погрозою його застосування тощо).

До прикладу, 06.12.2018 конвойним нарядом ізолятора тимчасового тримання № 1 ГУНП в Кіровоградській області особу_1, щодо якого обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою, було конвойовано із ДУ «Кропивницький слідчий ізолятор» до Бобринецького районного суду Кіровоградської області, який розташований за адресою вул. Миколаївська, 80, м. Бобринець Кіровоградської області. Близько 13:15 год. особа_1 перед посадкою до конвойного автомобіля повідомив конвоїрам про необхідність справити природні потреби. В зв'язку з цим, конвоїри особа_2 та особа_3 відвели його до вбиральні, розташованої на території Бобринецького районного суду, де у особи_1 виник умисел вчинити втечу з-під варти. З метою реалізації злочинного умислу, особа_1 відштовхнув конвоїра особу_3, внаслідок чого останній впав на землю, та вибіг через ворота за територію Бобринецького районного суду на вулицю Миколаївську. Конвоїр особа_2 відразу побіг за особою_1, який рухався по

вул. Миколаївській в напрямку вул. Шевченка м. Бобринець, а конвоїр особа_3, підвівшись із землі, приєднався до переслідування.

Під час переслідування конвоїр особа_3 почав скорочувати дистанцію до втікача особи_1 та, не випускаючи з поля зору, наздогнав його біля домоволодіння, розташованого по вул. Миколаївській, де застосувавши фізичну силу, повалив на землю. В свою чергу, особа_1 з метою подолання фізичного впливу конвоїра особи_3, почав кусати його за руки та одягненими кайданками в положенні спереду наніс удар в обличчя, чим спричинив тілесні ушкодження у вигляді синця під лівим оком, ран тильної поверхні правої кисті та правого передпліччя, які відносяться до категорії легких тілесних ушкоджень. В подальшому, конвоїр особа_3, маючи перевагу у фізичній силі, затримав особу_1 та помістив його до конвойного автомобіля [33];

- відбулося спрацювання охоронної сигналізації, подія зафіксована на камери відеоспостереження;

- є очевидці події серед інших засуджених чи взятих під варту осіб, які надають показання та детально розповідають про обставини втечі;

б) надійшла оперативна інформація або у результаті проведення режимних заходів встановлено, що засуджена або взята під варту особа відсутня на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення. Дана ситуація мала місце у 30,4 % вивчених кримінальних проваджень (Додаток А). У цих випадках відомо, хто саме із числа засуджених чи взятих під варту відсутній з невідомих причин, однак не завжди наявна інформація про спосіб, час та місце вчинення втечі:

- інформація про втечу підтвердилась. Найчастіше така ситуація виникає у разі, коли особа, яка вчинила втечу, мала право пересуватися без конвою та не повернулася після виконання робіт, що проводились на дільницях соціальної реабілітації чи на контрагентських об'єктах, або у випадках, коли втеча була вчинена на ділянці, де відсутні чи несправні системи нагляду і контролю, чи особи, які здійснювали охорону, недбало

ставилися до виконання своїх службових обов'язків і не помітили факт втечі [249, с. 139]. Крім того, може виникнути ситуація, коли при перевірці наявності засуджених чи взятих під варту осіб, встановлено, що в установі виконання покарань або установі для попереднього ув'язнення знаходиться особа, яка видає себе за іншу, що дає підстави припустити, що відбулася втеча шляхом обману. Вказана обставина значно ускладнює розслідування злочину та встановлення місцезнаходження розшукуваного, адже з моменту вчинення втечі міг пройти тривалий проміжок часу і особа, яка її вчинила, може знаходитись вже на значній відстані від місця позбавлення волі або попереднього ув'язнення;

– має місце інсценування втечі з місця позбавлення волі або з-під варті. Загалом, інсценування злочину – це створення обстановки, що не відповідає події, яка фактично відбулася на певному місці, та може доповнюватися хибною поведінкою та хибними повідомленнями про неї [115, с. 30]. Така ситуація складається у випадках, коли особа, яка інсценує втечу, ставить за мету ввести в оману працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення щодо своєї відсутності, оскільки розраховує, що тимчасово сховавшись в укритті, зможе в подальшому скористатися тим, що вся увага працівників установи приділятиметься розшуку втікача, і безперешкодно подолати лінію охорони та вийти чи виїхати за її межі. Також метою інсценування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті може бути дестабілізація обстановки в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення або приховання іншого злочину, наприклад вбивства, коли тіло вбитої особи заховують та дезінформують адміністрацію установи щодо втечі потерпілого.

Про інсценування втечі зазвичай можуть свідчити такі обставини, як: наявність слідів на контрольно-слідовій смугі та їх відсутність на території забороненої ділянки установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; наявність предметів, пристосованих для подолання огорож та інженерно-технічних засобів охорони, та відсутність слідів пошкодження

огорож та інженерно-технічних засобів охорони; наявність особистих речей ймовірного втікача поблизу контрольно-слідової смуги; наявність свіжого ґрунту в тих місцях, де його не повинно бути [61, с. 70];

– інформація про втечу не підтвердилась, однак засуджена чи взята під варту особа дійсно була відсутня протягом певного періоду часу. Вказане могло мати місце у випадку порушення порядку дотримання вимог режиму (засуджений вчасно не повернувся до місця відбування покарання, самовільно відхилився від маршруту руху, умисно переховувався на території установи виконання покарань з метою вживання алкогольних напоїв чи наркотичних засобів, розмови по мобільному телефону, ухилявся від роботи, заснув у сховищі на території промислової чи житлової зони у стані алкогольного сп'яніння тощо). Як правило, таким випадкам передують неодноразові подібні проступки і в результаті вжитих заходів засудженого чи взятого під варту досить швидко розшуковують або він повертається самотійно. Однак, така ситуація може також скластися у разі вчинення самогубства, вбивства або внаслідок нещасного випадку, який трапився із засудженою чи взятою під варту особою;

в) надійшло повідомлення від працівників органів Національної поліції чи інших правоохоронних органів про те, що у результаті оперативно-розшукових заходів або заходів, спрямованих на забезпечення публічної безпеки та порядку, виявлено засуджену до позбавлення волі чи взятую під варту особу за межами установи виконання покарань чи установи для попереднього ув'язнення, або така особа самотійно звернулася з повідомленням про те, що вчинила втечу.

Так, у листопаді 2012 року особа_1, засуджений за вчинення злочинів до 5 років позбавлення волі, відбуваючи покарання в Дергачівській виправній колонії № 109, розташованій у с. Солоницівка Дергачівського району Харківської області, маючи умисел на втечу з місця позбавлення волі, вступив в злочинну змову з особою_2, засудженим до 7 років 6 місяців позбавлення волі.

09.11.2012 особа_1 був виведений разом з іншими засудженими за межі виправної колонії для прибирання листя в районі пекарні, де за ними здійснювався нагляд працівниками колонії, хоча сама територія, де розташована пекарня, огороженою не була. Побачивши, що працівники колонії відійшли, особа_1 та особа_2 вирішили реалізувати свій злочинний умисел та побігли в напрямку Сумського автошляху, який розташований на відстані 200 м від пекарні. Добігши до автодороги, вони зупинили таксі і доїхали до м. Харкова, де протягом декількох днів ночували в підвалах будинків. 16.11.2012 особа_1 та особа_2 пішли по вул. Полтавський шлях в напрямку м. Полтави. Дійшовши до с. Валки Харківської області, вони провели там увесь день, а ввечері автобусом, сполученням «Харків – Полтава» приїхали до м. Полтави, де пробули ще два дні. В подальшому, особа_2 поїхав до м. Житомира, де проживали його родичі, а особа_1 19.11.2012 приїхав до себе додому в с. Гавриші Богодухівського району Харківської області. Вдома особа_1 вирішив здатися працівникам виправної колонії та попросив брата зателефонувати їм та повідомити, де він знаходиться.

Близько о 24.00 год. 19.11.2012 працівники Дергачівської виправної колонії №109 приїхали до особи_1 додому та забрали його.

В свою чергу, особа_2 19.11.2012 близько в 17:00 год. приїхав до своєї тітки у м. Житомир і попросив свою сестру передзвонити до адміністрації колонії та повідомити, де він знаходиться [40].

Однак, слід зазначити, що вказана ситуація на практиці складається досить рідко – у 9,1 % вивчених кримінальних проваджень (Додаток А) і свідчить про те, що втеча була вчинена способом, що дозволив тривалий час її не виявити (підкоп, обман, самовільне залишення території установи виконання покарань особою, яка мала можливість пересуватися без конвою тощо). У таких випадках потрібно враховувати, що особи, які її вчинили, можуть протидіяти розслідуванню шляхом надання неправдивих показань, зокрема викривляти справжні причини і мотиви залишення ними установи

виконання покарань, повідомляючи про те, що заблукали або мали намір відвідати родичів чи здійснити покупки і повернутися, адже умислу на втечу у них не було [249, с. 143];

г) відбулося спрацювання охоронної сигналізації, наявні ознаки пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, підземних засобів комунікації, сліди підкопу, пролому, виявлено труп працівника установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення або йому нанесено тілесні ушкодження, які не дозволяють отримати від нього будь-які показання (наприклад, перебуває без свідомості), однак не встановлено особу, яка вчинила втечу.

Слід враховувати, що зазначені обставини не завжди свідчать про вчинення втечі, оскільки можуть бути викликані як безпричинним, випадковим спрацюванням сигналізації, так і бути спеціально ініційованими засудженими чи взятими під варту особами з метою перевірки функціонування автоматичних систем нагляду чи відволікання уваги працівників, які здійснюють охорону, під час підготовки до вчинення злочину (факт втечі підтвердився лише у 6,3 % випадків (Додаток А). При цьому необхідно якнайшвидше провести перевірку наявності засуджених чи взятих під варту осіб для встановлення особи, яка вчинила втечу, а також вжити негайних заходів, спрямованих на попередження втечі, якщо вона ще не відбулася, а також унеможливити дестабілізацію обстановки в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення [251, с. 223].

Розглянувши основні типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, спробуємо визначити основні напрями розслідування та запропонувати узагальнений алгоритм дій слідчого. При цьому потрібно мати на увазі, що в кожному конкретному випадку мають місце притаманні тільки певній справі обставини, а також в різних конкретних ситуаціях одні і ті ж самі завдання доцільно вирішувати провадженням різних слідчих (розшукових) дій [98, с. 325].

Отже, у разі отримання об'єктивно підтвердженої інформації про факт вчинення втечі необхідно, перш за все, вжити заходів, спрямованих на якнайшвидше затримання особи, яка її вчинила (у разі якщо дана особа затримана під час або одразу після вчинення злочину – ізолювати її від інших засуджених чи взятих під варту осіб, які знаходяться в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення), виявити джерела доказової інформації та забезпечити збереження матеріальних, ідеальних та електронно-цифрових слідів злочину. При цьому слід враховувати, що організаційні, режимні та процесуальні заходи повинні вживатися паралельно одні одним.

У такому випадку алгоритм дій слідчого та інших працівників правоохоронних органів має бути наступним:

1. З'ясувати:

- час, місце та обставини втечі;
- кількість осіб, які її вчинили, їх установчі дані, прикмети, наявність зброї; напрямок руху втікачів, яким чином вони пересуваються: пішки або за допомогою транспортного засобу, номерні знаки та марку, модель транспортного засобу;
- наявність на місці вчинення злочину потерпілих, чи перебувають в свідомості, характер спричинених їм тілесних ушкоджень. У разі необхідності, надати домедичну допомогу та поінформувати службу екстреної допомоги «103»;
- які сліди могли залишитись на одязі й тілі злочинця;
- інші дані, які сприятимуть розслідуванню злочину та затриманню особи, яка його вчинила, «за гарячими слідами».

2. Орієнтувати на розшук утікачів, із зазначенням їх установчих даних, прикмет, наявності зброї, зв'язків та місць можливої появи (переховування), усі наряди поліції, дільничних офіцерів поліції, чергових органів (підрозділів) поліції, диспетчерів вокзалів, аеропортів, екстреної медичної допомоги (якщо є відомості, що втікачі отримали тілесні ушкодження) [86].

3. Розмістити орієнтування про розшук втікача у засобах масової інформації, постійно аналізувати та перевіряти інформацію про місцезнаходження розшукуваного, яка буде надходити від громадян [249, с. 151].

4. За рішенням начальника органу (підрозділу) поліції ввести в дію спеціальний оперативний план «Сирена» та діяти згідно з цим планом і за вказівками керівника поліцейської операції [86].

З метою виключення можливості засудженого залишити регіон, в якому вчинена втеча, також потрібно організувати прочісування місцевості із залученням службово-розшукових собак (за слідами втікача). В місця ймовірної появи особи, яка вчинила втечу, направити розшукові групи та у разі доцільності організувати засідки.

5. Забезпечити охорону місця події та провести його огляд. Огляд місця події слід проводити невідкладно, оскільки існує високий ризик втрати слідів злочину, при цьому потрібно визначити межі території, на якій він буде проводиться та обмежити доступ сторонніх осіб до визначеної ділянки.

6. Допитати потерпілих та свідків вчинення злочину, працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, в тому числі тих, які несли службу під час вчинення втечі, а також інших засуджених чи взятих під варту осіб з числа найближчого оточення втікача з метою отримання інформації про спосіб його життя, наявність родичів, друзів, життєві та професійні вміння та навички, ймовірні мотиви вчинення втечі.

7. Провести огляд індивідуального спального місця у камері чи іншому житловому приміщенні, де утримувалася взята під варту чи засуджена до позбавлення волі особа, яка вчинила втечу. Метою проведення огляду є виявлення та вилучення особистих речей, інших предметів, які могли використовуватися як знаряддя під час підготовки до вчинення втечі і залишилися захованими серед інших речей; кореспонденції, вивчення якої дозволить зрозуміти мотиви вчинення втечі, а також ймовірні місця переховування втікача; мобільних телефонів, які незаконно

використовувалися і у пам'яті котрих залишилися контакти абонентів, з якими відбувалися з'єднання напередодні вчинення злочину, надіслані та отримані повідомлення, аналіз яких дозволить спланувати заходи, спрямовані на розшук втікача, а також встановити ймовірних пособників вчинення злочину.

8. Отримати та оглянути відеозаписи (після звернення до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до них) з камер відеоспостереження, розташованих на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, а також за ймовірним маршрутом руху втікача. Досить ефективно використовувати можливості загальноміських систем відеоспостереження «Безпечне місто», які забезпечують відеофіксацію транспортного і пішохідного трафіку та містять модуль розпізнавання обличчя [18].

9. З'ясувати повні та всебічні відомості про особу, яка вчинила втечу, зокрема отримати характеристики від начальника установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, начальника дільниці, психолога, відомості від медичного працівника про можливі захворювання, звернутися до суду з клопотанням про тимчасовий доступ до особової справи засудженого, копії якої долучити до матеріалів кримінального провадження [249, с. 150].

10. У разі затримання особи, яка вчинила втечу (за наявності підстав, визначених у ст. 208 КПК України), провести її особистий обшук та огляд речей, тимчасово вилучити майно, що може мати значення для кримінального провадження (речі, на яких містяться сліди вчинення злочину, засоби зв'язку тощо). Після затримання слід максимально обмежити можливість надходження даних особі будь-якої інформації від інших засуджених чи взятих під варту осіб.

11. Допитати підозрюваного щодо обставин вчинення втечі та інших обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні.

12. Провести освідування особи, яка вчинила втечу, з метою фіксації особливих прикмет, тілесних ушкоджень, встановлення стану алкогольного чи наркотичного сп'яніння, а також у разі необхідності – освідування потерпілих (працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, інших засуджених чи взятих під варту осіб) з метою фіксації наявності у них тілесних ушкоджень.

13. З метою перевірки й уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин вчинення злочину, провести за участю підозрюваного слідчий експеримент, в ході якого відтворити обстановку та обставини вчинення втечі з місця позбавлення воля або з-під варти.

14. Призначити необхідні судові експертизи, зокрема судово-медичну, судово-психологічну, дактилоскопічну, трасологічну тощо.

15. У разі відсутності особи, яка вчинила втечу, надати доручення оперативним підрозділам, а за необхідності, відповідно до ч. 6 ст. 218 КПК України, винести постанови про проведення окремих слідчих (розшукових) дій на іншій території з метою встановлення місцезнаходження та затримання особи, яка вчинила втечу, а також проведення допитів її родичів та інших осіб за місцем її постійного проживання.

16. Організувати вжиття заходів щодо посилення охорони установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, усунення причин і умов, що сприяли втечі, недопущення розповсюдження інформації про спосіб та обставини вчинення втечі серед інших засуджених чи взятих під варту осіб.

У разі, якщо має місце типова слідча ситуація, при якій встановлено, хто саме із числа засуджених чи взятих під варту осіб відсутній з невідомих причин, однак немає інформації про спосіб, час та місце вчинення втечі, одразу проводиться огляд території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, житлових та господарських приміщень з метою встановлення місця та способу вчинення втечі. При цьому особлива увага приділяється огляду різноманітних повітряних та підземних комунікацій, дахів приміщень, контрольно-слідової смуги, основного загородження,

перевірки цілісності інженерно-технічних засобів охорони, здійснюється аналіз в'їзду та виїзду транспортних засобів з території установи, а також порядку звільнення з установи виконання покарань та виводу за її межі осіб, які мають право пересуватися без конвою. Одночасно з'ясовується, чи не було раніше фактів хибного спрацювання охоронної сигналізації, якщо так, то додатково перевіряються ділянки, на яких воно відбулося [249, с. 140].

Також важливо встановити та допитати осіб з числа працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, а також інших засуджених чи взятих під варту осіб, які були очевидцями втечі, володіють інформацією про обставини її вчинення або можуть повідомити про те, коли вони останній раз бачили втікача, чи були подібні випадки раніше, якщо так, то де і за яких обставин його знаходили. При цьому, дії, спрямовані на перевірку факту відсутності особи, повинні поєднуватися із встановленням способу вчинення злочину, пошуком слідів злочину та вжиттям заходів, спрямованих на їх збереження.

При спрацюванні охоронної сигналізації, виявленні ознак пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, підземних засобів комунікації, слідів підкопу, пролому за відсутності відомостей про особу, яка вчинила втечу, в першу чергу необхідно провести перевірку наявності усіх засуджених чи взятих під варту осіб шляхом їх переклички, а також зафіксувати наявні сліди вчинення злочину, після чого організувати охорону вказаних ділянок з метою недопущення подальших втеч з використанням виявлених пошкоджень. У випадку підтвердження факту втечі подальші дії в даній ситуації, аналогічні тим, які були розглянуті нами вище.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що типізувати слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти можна на підставі різноманітних критеріїв, зокрема залежно від суб'єктів вчинення злочину, від стадії вчинення злочину, від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин, а також залежно від обсягу та змісту наявної інформації про злочин. Загалом, виокремлення

типових слідчих ситуацій має не лише теоретичне, але й практичне значення, адже дозволяє розробити алгоритм першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказів, розшук особи, яка вчинила втечу в найкоротший термін, подолання протидії розслідування, а також спланувати хід подальшого розслідування із оптимальним використанням сил та засобів.

2.2. Розшук осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти

Розшук осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, є одним з найбільш важливих завдань, які виникають під час розслідування кримінальних правопорушень даної категорії, і виконання якого, в першу чергу, забезпечує реалізацію принципу невідворотності покарання за вчинений злочин.

Роль слідчого в організації розшуку втікача, відіграє основоположне значення, оскільки саме він є особою, яка безпосередньо відповідає за результати досудового розслідування кримінального правопорушення, а тому повинен бути організатором та активним учасником розшукової діяльності [144, с. 6].

Незважаючи на те, що своє законодавче закріплення термін «розшук» отримав ще у статті 254 Статуту кримінального судочинства від 20.11.1864: «При провадженні дізнання поліція всі необхідні їй відомості збирає шляхом розшуку, словесними розпитуваннями та негласним спостереженням, не проводячи ні обшуків, ні виїмок в будинках» [152, с. 399], на сьогоднішній день в юридичній літературі немає узгодженого визначення понять «розшук» та «розшукова діяльність».

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови вказується, що юридичним значенням слова «розшук» є система слідчих та

оперативних заходів щодо виявлення злочинця, який зник, викраденого майна і т. ін. [30, с. 1273].

В. І. Попов визначає розшук як систему оперативних дій з виявлення розшукуваної особи, а слідчий розшук – як розшук особи, підозрюваної у вчиненні злочину [180, с. 13].

На погляд О. В. Лисенко, розшук осіб, які переховуються від досудового розслідування, суду, ухиляються від відбування кримінального покарання, має розглядатися як комплекс заходів оперативного-розшукового характеру, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, інших організаційних дій, які спрямовані на встановлення інформації про особу, що переховується, визначення конкретного місця її перебування та переховування, організацію фактичного затримання такої особи з метою виконання завдань кримінального провадження [136, с. 120].

В свою чергу, О. І. Нестерова під розшуком підозрюваних, обвинувачених, підсудних та засуджених, які вчинили втечу, розуміє основу на кримінальному, кримінальному процесуальному, кримінально-виконавчому, оперативно-розшуковому законах, окремих підзаконних, локальних нормативних актах комплексну систему оперативно-розшукових, кримінальних процесуальних, адміністративно-правових та інших заходів, що здійснюються уповноваженими на те особами і направлені на встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила втечу [152, с. 399].

Якщо ж говорити безпосередньо про розшукову діяльність слідчого, то варто зазначити, що вона може розглядатися як у широкому, так і у вузькому розумінні.

У першому розумінні – це широкий комплекс заходів і дій, що проводяться для з'ясування сутності кримінального правопорушення, встановлення передбачуваного правопорушника, його виявлення і затримання, з'ясування різноманітних обставин події, мотивів злочинної діяльності, відшукування свідків, потерпілих, речових доказів, викрадених предметів або цінностей, інших об'єктів, з'ясування причин і обставин

зникнення людей, пошуку трупів або їх частин. У вузькому розумінні – це розшукові заходи, що спрямовані на встановлення осіб, винних у вчиненні злочину, або інших відомих об'єктів, що мають значення для кримінального провадження [95, с. 12].

Виходячи з предмету нашого дослідження, ми будемо розглядати розшукову діяльність слідчого у вузькому розумінні. Як зазначає В. В. Гончар, розшукова діяльність слідчого – це один із напрямів його діяльності, що реалізується шляхом провадження розшукових, слідчих та інших процесуальних дій під час розслідування кримінального правопорушення, та має на меті встановлення місцезнаходження осіб та інших відомих об'єктів [56, с. 13].

Враховуючи вищевикладене, розшукову діяльність слідчого (у вузькому розумінні) під час розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти можемо визначити, як основу на законах та підзаконних нормативних актах систему слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних рішень, поєднану із проведенням організаційних та інших заходів, з метою швидкого та ефективного розшуку і затримання осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Загалом, розшукова діяльність слідчого обумовлюється певними закономірностями:

а) відображення в матеріальному середовищі та у свідомості людей ознак розшукуваних осіб, що дозволяє індивідуалізувати їх під час розшуку, а при виявленні – ідентифікувати;

б) залежність поведінки розшукуваної особи від умов, в яких вона знаходиться;

в) повторюваність і стійкість поведінки осіб, які розшукуються за вчинений злочин, що дозволяє прогнозувати та програмувати їх вчинки;

г) залежність поведінки розшукуваних осіб від належності їх до певної вікової групи, статусу відповідно до неформальної стратифікації, характеру вчиненого злочину, ступеня його суспільної небезпеки тощо [84, с. 15].

Зазначені закономірності слідчому необхідно мати на увазі під час організації розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, а також враховувати ймовірність продовження втікачем злочинної діяльності за межами установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, зокрема з метою забезпечення своєї життєдіяльності на свободі (потреба в готівкових коштах, одязі, транспортних засобах, документах на інше ім'я, місці, де можна переховуватися чи хоча б ночувати, засобах зв'язку тощо).

Вивчення нами кримінальних проваджень (Додаток А) показало, що у 26,2 % випадків особи після втечі і до моменту їх затримання вчинили інші злочини корисливої або корисливо-насильницької спрямованості, в тому числі у 11, 3% випадків – тяжкі та особливо тяжкі.

Характерним прикладом вищевикладеного є подія, яка мала місце наприкінці 2019 року у Житомирській області.

09.12.2019 близько 03:00 год. у особи_1, засудженого до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 3 роки 6 місяців та у особи_2, засудженого до покарання у вигляді позбавлення волі на строк 4 роки 2 місяці, які перебували у спальному приміщенні № 1 дільниці соціальної реабілітації державної установи «Райківська виправна колонія (№ 73)», що розташована за адресою: Житомирська область, Бердичівський район, с. Райки, вул. Центральна, 1, виник злочинний умисел, направлений на спільну втечу з місця позбавлення волі, в зв'язку з чим вони вилізли через вікно та спустилися з третього поверху приміщення за допомогою металевої труби котельні, перетнули межі вказаної установи та здійснили втечу.

Продовжуючи свої злочинні дії, особа_1 та особа_2 одразу пішли до приміщення магазину, розташованого в с. Швайківка Бердичівського району Житомирської області, де в період часу з 03:30 год. до 05:00 год. за допомогою дерев'яної палиці відтиснули металеву решітку вікна вказаного магазину, після чого розбили скло у вікні та через нього проникли в середину приміщення магазину, звідки викрали 439 пачок сигарет різних марок,

17 пляшок коньяку, 11 пачок кави, чим завдали потерпілій матеріальну шкоду в розмірі 19683 грн. 66 коп.

Як пояснили в ході судового розгляду обвинувачені особа_1 та особа_2, втечу вони вчинили у зв'язку із сімейними проблемами, які у них виникли: особі_1 подзвонила сестра та повідомила, що у матері знайшли ракову пухлину і стан її здоров'я погіршується, а особі_2 подзвонила дівчина та повідомила, що її ображає вітчим. Оскільки грошей, щоб дістатися додому в особи_1 та особи_2 не було, вони вирішили після втечі вчинити крадіжку з магазину, щоб в подальшому продати викрадене майно. Після вчинення крадіжки особа_1 та особа_2 повечеряли неподалік ділянки соціальної реабілітації державної установи «Райківська виправна колонія (№ 73)», випили коньяк та попрямували до м. Коростишів, де частину викраденого майна продали. В подальшому, за отримані від продажу викраденого кошти, особа_1 та особа_2 поїхали за місцем свого постійного проживання, де і були затримані [32].

Також спостерігається ще одна тенденція: чим довше втікач знаходиться на свободі, тим більш суспільно-небезпечним він стає, завдаючи матеріальної шкоди державі та громадянам і створюючи загрозу їх життю та здоров'ю. Крім того, чим довше здійснюється розшук втікачів, тим більших матеріальних та репутаційних втрат зазнають правоохоронні органи, в тому числі і органи досудового розслідування, адже у громадян формується думка, що держава не здатна забезпечити надійну ізоляцію злочинців. Саме тому надзвичайно актуальним є якнайшвидше встановлення місцезнаходження та затримання осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Вивчення кримінальних проваджень (Додаток А) показало, що протягом першої доби після вчинення злочину («за гарячими слідами») розшукують лише 42,9 % втікачів, до 3 діб витрачають на пошук втікачів у 20,8 % випадках, до 10 діб – у 24,6 %, більше 10 діб – у 11,7 % випадків.

З метою розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, «за гарячими слідами» залучаються органи і підрозділи

Національної поліції України, Національної гвардії України, органи і установи виконання покарань та інші органи для організації переслідування втікача, проведення пошукових заходів на місцевості, виставлення постів, заслонів на маршрутах ймовірного руху і засідок у місцях можливої появи розшукуваного тощо.

Перед початком розшукових заходів необхідно з'ясовувати обставини втечі, час її вчинення, наявність можливих співучасників вчинення злочину тощо. Одночасно з цим формуються окремі пошукові групи, до яких, зазвичай, входять 2–5 осіб; визначається порядок їх взаємодії та обміну інформацією і проводиться детальний інструктаж задіяного до розшуку особового складу, під час якого доводиться необхідна інформація про розшукувану особу (біографічні дані, відомості про спосіб життя розшукуваного, його характеристика, місце постійного проживання, наявність родичів, знайомих, характер стосунків з ними, плани на майбутнє, інші наявні дані, які можуть бути використані в розшуковій діяльності) [131, с. 317].

Під час інструктажу також доцільно створити відповідні групи у месенджерах, до яких доєднати усіх учасників пошукових груп, осіб, які аналізують здобуту інформацію та керівників розшукової операції. Вказані групи під час пошуку втікача повинні використовуватися для миттєвого обміну повідомленнями, що стосуються організацій пошуку (час проведення збору, доповідь про виконання поставлених завдань тощо), а також безпосередньо розшукової діяльності (публікація фотографій, фрагментів відеозаписів з камер відеоспостереження, а також іншої інформації, яка може бути використана для встановлення місцезнаходження розшукуваної особи) [96, с. 238].

Склад пошукових груп визначається з урахуванням кількості розшукуваних осіб; особи кожного розшукуваного, його кримінально-правової, криміналістичної, психологічної характеристики (тяжкість та обставини вчиненого злочину, за який він відбував покарання або був взятий

під варту, наявність спеціальної підготовки чи знань, таких рис, як агресивність, зухвалість); способу та інших обставин вчиненої втечі; наявності співучасників вчиненого злочину; кількості місць ймовірної появи розшукуваного (для визначення кількості адрес, які необхідно перевірити, враховуються зв'язки розшукуваного на свободі: родинні, дружні, кримінальні, професійні та ін.) та їх характеристики (розташування встановлених адрес: в межах населеного пункту, на території області, в сусідніх областях, відстань між ними; архітектурні особливості будівель: кількість поверхів, розташування вікон, дверей; наявність сусідів, великої кількості родичів, які можуть чинити перешкоди затриманню розшукуваного, наявність інформації про постійний збір за даною адресою раніше судимих осіб (наприклад, «притон») тощо). За можливості, до складу кожної пошукової групи включаються особи, які знають втікача особисто (наприклад, з числа оперативних працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення) і можуть впізнати його не лише за рисами обличчя, але й за мімікою, жестами, ходом, голосом [131, с. 316–317].

Для безпосереднього переслідування особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варту, до складу пошукових груп доцільно включати також кінолога зі службовим собакою.

Застосування службових собак під час розшуку злочинців започатковано ще на початку XX століття, коли 20 грудня 1904 року до Києва було привезено чотири собаки породи ердельтер'єр різних статей, закуплених на виставці у Німеччині, а при Київському розшуковому відділенні введено посаду дресирувальника. Вже у 1905 році начальник розшукової частини Київської міської поліції Г. М. Рудий видав «Інструкцію чинам Київської розшукової поліції», в якій було вироблено перші методичні рекомендації щодо залучення собак-шукачів під час розслідування злочинів: «§70... у багатьох випадках під час відшукування слідів злочинів, нечітких або загублених на проїзній дорозі, незамінну послугу можуть надати собаки-шукачі» [236, с. 35].

Під час розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, службові собаки можуть застосовуватися як в умовах міста, так і пересічною місцевістю за запаховим слідом різної давності, незалежно від часу доби та погодних умов [211, с. 161].

При цьому слід дотримуватися ряду рекомендацій, вироблених практикою:

- кінолог одразу направляється до місця вчинення втечі, де визначається кількість втікачів, ймовірні напрямки їх руху, за якими застосовують службового собаку для їх переслідування;

- кінолог зі службовим собакою пересуваються попереду пошукової групи на відстані до 50 м від неї;

- у разі, якщо собака втратив слід біля річки, кінологи оглядають обидва берега вверх та вниз за течією, якщо ж слід втрачається біля озера (болота), то використовується зигзагоподібний огляд берега;

- при виявленні розшукуваного, якщо останній намагається знову втекти, дозволяється відпускати собаку без ошийника з метою його затримання;

- при наближенні до житлових будинків, робота кінолога призупиняється, а навколо будинку виставляються пости та за можливості проводиться його огляд. При цьому службовий собака застосовується лише для огляду горищ та підвалів;

- під час перевірки транспортних засобів собака застосовується для огляду вантажу та ходової частини автомобіля, який проводиться з естади, котра складається з майданчику, розташованого на висоті 2 м від землі, драбини з перилами, відкидного містка для переходу на транспортний засіб і розміщення службового собаки;

- огляд відкритих залізничних вагонів проводиться послідовно зверху від головного чи хвостового вагону. Після огляду собакою вантажів зверху, проводиться їх огляд знизу. Якщо ж для огляду відкритих вагонів використовується декілька собак, то один кінолог розпочинає огляд вантажу

зверху головного вагону, а інший – зверху хвостового вагону, дублюючи при цьому один одного як верхом, так і низом вагонів;

– якщо під час огляду транспортних засобів чи вагонів собака вказав на певні місця, то вони ретельно оглядаються кінологом, про що доповідається старшому пошукової групи;

– службові собаки не застосовуються для огляду транспортних засобів, завантажених продуктами харчування, вапном, вугіллям, металевою стружкою та іншими речовинами, які впливають на нюх (керосином, бензином тощо) [75, с. 11].

Загалом, ефективність застосування службових собак доведена практикою, про що свідчить наступний приклад.

Особа_1, який перебував під вартою в ізоляторі тимчасового тримання УМВС України в Сумській області у зв'язку з судовим розглядом кримінальної справи за ч. 3 ст. 185 КК України, 06.11.2011 близько 16:00 год. був виведений до прогулянкового дворику ізолятора. Близько 16:45 год. особа_1, скориставшись відсутністю за ним нагляду та виявивши, що замки дверей прогулянкового дворику відчинені, безперешкодно вийшов у двір для заїзду спеціального автомобіля, де відтягнув арматуру та через утворений отвір виліз на металеве перекриття огороження, вибіг на дах приміщення ІТТ та, зіскочивши з нього, вчинив втечу з-під варти. В подальшому, особа_1 побіг вулицями м. Буринь, розпитуючи у людей дорогу до вокзалу, звідки на таксі поїхав до своїх родичів.

Приїхавши в с. Бобіно Путивльського району Сумської області, особа_1 зайшов у будинок бабусі, де переодягнувся, після чого пішов ховатися у селі. Цього ж дня близько 22:00 год. особа_1 був розшуканий службовим собакою у сіннику на околиці села, затриманий працівниками міліції та доставлений назад в ІТТ [35].

Окрім переслідування особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, «за гарячими слідами» із застосуванням службового собаки, необхідно також:

а) провести поквартирні (подворові) обходи з метою встановлення осіб, які володіють інформацією про напрямок руху втікача;

б) здійснити прочісування місцевості із залученням додаткових сил та засобів, під час якого оглядати горища, підвали, контейнери, розташовані за ймовірним маршрутом руху втікача, каналізаційні колодязі, звалища, пустирі, парки, лісосмуги, закинуті будівлі та інші місця, які можна використовувати як схованку;

в) вжити пошукові заходи у природному середовищі наземним або повітряним (з використанням авіаційної техніки) способом. Пришвидшенню пошукових заходів у природному середовищі сприяє використання сучасних технічних засобів, зокрема тепловізійних приладів (тепловізорів). Тепловізор – це оптико-електронний пристрій для отримання видимого зображення об'єктів, які випромінюють теплові (інфрачервоні) хвилі. Принцип дії тепловізору полягає в перетворенні довгохвильового інфрачервоного (теплого) випромінювання в електричний сигнал, який посилюється та візуалізується на екрані приладу. Найбільш ефективно тепловізори використовуються під час розшуку втікача на пересічній місцевості та в лісових масивах, адже приладам характерна надзвичайна температурна чутливість, яка дозволяє фіксувати найменшу різницю температур (до десятих частин градуса Цельсія) на великих відстанях. Також тепловізори можуть використовуватися під час пошуку втікача з повітря [94, с. 229];

г) за ймовірним маршрутом руху втікача встановити наявність камер відеоспостереження, оглянути та проаналізувати відеозаписи, в тому числі зафіксовані камерами відеоспостереження загальноміських систем «Безпечне місто» (до прикладу, у м. Києві в рамках загальноміської системи відеоспостереження «Безпечне місто» працює 5823 камери [17]), розглянути доцільність використання можливостей систем розпізнавання обличчя;

д) встановити власників транспортних засобів, припаркованих за маршрутом руху втікача, з'ясувати, чи вони обладнані відеореєстраторами, якщо так, оглянути відеозаписи з них;

е) влаштувати засідки в місцях ймовірної появи розшукуваного (наприклад, за місцем його проживання, за адресами проживання його родичів, друзів, знайомих, осіб, з якими він раніше разом відбував покарання) [144, с. 78];

є) підготувати детальне орієнтування щодо розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, та поширити його в місцях значного скупчення людей (залізничні, автовокзали, ринки, зупинки громадського транспорту, торгівельні центри), а також у засобах масової інформації, в тому числі і в соціальних мережах.

Під час підготовки матеріалів про розшукуваного, які мають бути оприлюднені в засобах масової інформації, необхідно звертати увагу на повноту та достовірність наданої інформації. Обов'язковими для публікації є наступні відомості: прізвище, ім'я, по-батькові (для осіб, які їх змінювали – усі попередні); дата народження; громадянство; підстава розшуку; опис зовнішності (опис зовнішності розшукуваної особи здійснюється з використанням системи ознак та властивостей людини, визначеної в габітоскопії; також вказується на наявність особливих прикмет – татуювань, шрамів тощо, та особливостей мовлення [79, с. 16], зокрема зазначаються особливості жаргону та мови жестів злочинця, оскільки вони є невід'ємною частиною кримінальної субкультури злочинного світу, виконують комунікативну функцію, функцію розпізнання «своїх» (злочинців) та «чужих» [52, с. 12]); найбільш якісна та найпізніша фотографія розшукуваного; контактні дані ініціатора розміщення інформації; інші відомості, які сприятимуть розшуку. Крім того, у разі наявності у розшукуваного зброї чи автотранспорту, ці відомості також необхідно вказувати в інформаційному повідомленні. Також, при підготовці інформації про розшукуваного слід враховувати те, яким чином оприлюднені відомості

вплинуть на тих, хто з ними ознайомиться [68, с. 92]. Зокрема, дана інформація не повинна викликати тривожність і напругу у суспільстві; повідомляти розшукуваному та іншим зацікавленим особам про хід та результати розшукової діяльності та надавати їм змогу протидіяти розслідуванню; бути максимально точною, щоб знизити рівень помилкових повідомлень громадян про ймовірне місцезнаходження розшукуваного та в подальшому зекономити час на їх перевірку [249, с. 196].

У випадку, коли заходи, спрямовані на розшук втікача «за гарячими слідами», не призвели до очікуваного результату, і його не затримано, потрібно висунути та відпрацювати версії щодо поведінки розшукуваного після вчинення злочину та можливого його місцезнаходження.

Як зазначає В. Ю. Шепітько, версія – це обґрунтоване припущення про наявність і обставини розслідуваної події, дії конкретних осіб і наявність у цих діях складу певного злочину [118, с. 157]. В свою чергу, криміналістична версія є засобом непрямого опосередкованого пізнання кримінальної ситуації, її компонентів та зв'язків між ними, реалізація котрого здійснюється з дотриманням правил гіпотетико-дедуктивного методу, а перевірка обумовлює подальший розвиток слідчої ситуації [242, с. 7].

Особливостями розшукових версій, на відміну від інших слідчих версій є те, що:

1) процес висунення та перевірки розшукових версій необмежений термінами розслідування, а може продовжуватися й після зупинення досудового розслідування;

2) розшукові версії висуваються для з'ясування місця перебування підозрюваного, який зник, та інших розшукуваних об'єктів як на даний час, так і в майбутньому;

3) розшукові версії завжди є окремими, оскільки вони належать не до всієї події, а лише до окремих її елементів [191, с. 139].

Висунення та відпрацювання версій сприяє найбільш раціональному використанню наявних сил та засобів з метою виявлення та затримання в

найкоротший термін особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. Однак, слід враховувати, що перевірка декількох висунутих версій повинна проводитись невідкладно та, за можливості, одночасно; почергова перевірка версій та ігнорування тих з них, що здаються, на перший погляд, другорядними, може знизити ефективність розшуку; при отриманні додаткових відомостей необхідно повторно перевіряти ті версії, які спочатку не знайшли свого підтвердження [204, с. 46].

На думку А. С. Ямашкіна, з якою ми цілком погоджуємося, основними версіями щодо місцезнаходження особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, є:

а) втікач направляється за місцем свого постійного проживання, до родичів або друзів, або вже там знаходиться;

б) втікач знаходиться на незначній відстані від установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, зокрема переховується у закинутих будівлях, чагарниках тощо [249, с. 162].

Разом з тим, необхідно висувати та перевіряти ряд інших версій, зокрема про те, що втікач направляється за місцем своєї колишньої роботи, за місцем вчинення злочину, за адресою проживання осіб, з якими разом відбував покарання. Також потрібно відпрацьовувати версії про те, що розшукуваний після вчинення втечі міг познайомитися з раніше невідомою йому особою і перебувати за місцем її проживання або ж винайняти номер в готелі чи готелі.

З метою перевірки вищевказаних версій необхідно встановити коло зв'язків особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, в тому числі осіб, які можуть сприяти у розшуку втікача або надати інформацію про можливе його місцезнаходження [204, с. 46]. Крім того, потрібно детально допитати осіб, які спільно з втікачем відбували покарання або перебували під вартою, оглянути спальне та робоче місця розшукуваного на предмет виявлення мобільного телефону або сім-карток, якими він незаконно користувався, записних книжок, листів тощо, встановити, коли і

від кого втікач отримував передачі та посилки, хто приходив до нього на короткострокові та довгострокові побачення, оглянути його акаунти в соціальних мережах, звертаючи увагу не тільки на осіб, які є друзями, але і на тих, які коментували чи іншим чином реагували на його публікації (однак, при цьому слід враховувати, що інформація, яка зазначається користувачами при реєстрації, не завжди відповідає дійсності, адже сервіси соціальних мереж не вимагають від користувачів офіційного підтвердження наданих відомостей [97, с. 110]).

Додатково слід з'ясувати особливості поведінки втікача під час досудового розслідування кримінального правопорушення, за вчинення якого його було засуджено чи взято під варту (чи завжди з'являвся за викликом слідчого, чи застосовувався привід, якщо так, то за якими адресами переховувався, ким і де був затриманий), уточнити відомості щодо співучасників вчиненого злочину, контактів за місцем роботи, навчання, проживання, служби в армії, місцях відбuvання покарання, наявності нерухомого майна, де є можливість переховуватися (дачі, гаражі, квартири, об'єкти незавершеного будівництва).

Також слідчий повинен звернутися до слідчого судді з клопотанням про тимчасовий доступ до інформації, яка знаходиться в операторів та провайдерів телекомунікацій з метою отримання роздруківок, що містять відомості про всі телефонні з'єднання, в тому числі «SMS» та нульові з'єднання абонента мережі мобільного зв'язку із зазначенням телефонних номерів, на (з) які були здійснені вихідні (вхідні) дзвінки, їх дати, часу дзвінків, тривалості розмов, IMEI мобільного телефону, з якого здійснювались дзвінки та IMEI мобільних телефонів, на які здійснювались дзвінки, а також адрес базових станцій з прив'язкою до місцевості під час телефонних з'єднань абонентів. Доцільно отримувати інформацію про з'єднання як самого втікача (за мобільним номером, яким він користувався протиправно в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення),

так і про з'єднання його родичів, друзів, знайомих, співучасників вчинення злочинів.

Крім того, як ми вже зазначали раніше, втікачі досить часто вчиняють інші корисливі або корисливо-насильницькі злочини, а тому необхідно постійно вивчати оперативні зведення та перевіряти інформацію про причетність розшукуваних до вчинених у районі пошуку кримінальних правопорушень, пов'язаних із викраденням грошей, документів, одягу, продуктів харчування, заволодінням транспортними засобами [249, с. 176].

При цьому під час розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, недопустимими є формальний підхід та відсутність планування під час проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових та режимних заходів, залучення недостатньої кількості особового складу, слабке інформаційне, технічне та ресурсне забезпечення розшукової діяльності [131, с. 317–318].

Підводячи підсумки вищевикладеного, зазначимо, що розшукова діяльність, спрямована на встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, повинна розпочатися якнайшвидше після вчинення злочину, при цьому повинна залучатися достатня кількість особового складу, використовуватися службові собаки та сучасні технічні засоби.

2.3. Подолання протидії розслідуванню

Специфіка такої категорії злочинів, як втеча з місць позбавлення волі або з-під варти, характеризується високою ймовірністю виникнення протидії під час досудового розслідування, що обумовлює необхідність вжиття заходів, спрямованих на її подолання.

Незважаючи на те, що протидія розслідуванню злочинів завжди була і є серйозною проблемою, яка негативно впливає на ефективність виявлення,

розслідування і попередження злочинів [146, с. 163], її ґрунтовне дослідження розпочалося лише у 90-х роках минулого століття і пов'язується з докторською дисертацією В. М. Карагодіна, в якій він започаткував вчення про протидію розслідуванню злочинів [91].

Наразі у криміналістичній літературі зустрічається значна кількість визначень поняття протидії розслідуванню, які різняться, як за своїм змістом, так і за обсягом. Розглянемо більш детально деякі з них. Отже, на думку науковців, протидія розслідуванню – це:

- умисні дії (чи система дій), направлені на перешкоджання встановленню об'єктивної істини у справі, досягненню інших цілей досудового розслідування (В. М. Карагодін) [91, с. 35];

- своєрідний вид соціальної діяльності, що є системою навмисних, цілеспрямованих дій з перешкоджання повному, всебічному та об'єктивному розкриттю і розслідуванню злочинів (О. В. Александренко) [5, с. 10];

- здійснювана в умовах інформаційної невизначеності умисна активна чи пасивна діяльність, спрямована на перешкоджання виконанню завдань розслідування та встановленню істини у кримінальному провадженні (Т. Е. Аріпов) [9, с. 8];

- своєрідний вид цілеспрямованої активності суб'єктів злочину, інших зацікавлених осіб, що виражається у вигляді однократно здійснюваних навмисних дій чи у вигляді структурно складної навмисної діяльності, спрямованої на приховання, зміну, знищення інформації, яка має доказове значення, а також її носіїв з метою перешкодити встановленню обставин вчиненого злочину та вини причетних осіб (Р. М. Шехавцов) [243, с. 23];

- діяльність (дії чи бездіяльність) сторін кримінального процесу, направлена на ускладнення формування та повне чи часткове спростування кінцевого процесуального тезису, сформульованого протилежною стороною відповідно до її кримінально-процесуальної функції в кримінальному судочинстві та суперечному інтересам протилежної сторони (М. О. Баєв) [13, с. 7].

Окремої уваги в межах нашого дослідження заслуговує визначення протидії досудовому розслідуванню в місцях позбавлення волі, запропоноване В. А. Іщенком. Так, вчений вважає, що протидія досудовому розслідуванню в місцях позбавлення волі є різновидом ненормативної поведінки учасників кримінального провадження, зацікавлених громадян, засуджених, які дотримуються неформальних норм поведінки, що полягає у реалізації прийомів та хитрощів, спрямованих на умисне перешкоджання законній діяльності службових осіб щодо виявлення, фіксації, перевірки, оцінки та використання доказів винуватості особи у вчиненні злочину з метою уникнення кримінальної відповідальності чи призначення більш м'якого покарання [85, с. 9].

Крім того, не можна не погодитись з Б. А. Полікарповим, який зазначає, що при формулюванні дефініції протидії розслідуванню обов'язково слід враховувати також і одиничні акти протидії, що, у більшості випадків, притаманні особам, які не володіють необхідними для реалізації системи (комплексу) дій, спрямованих на протидію розслідуванню, юридичними знаннями чи кримінальним досвідом. В окремих випадках, суб'єкти протидії, вчиняючи одиничні акти протидії, переслідують цілі, не пов'язані з перешкоджанням кримінальному переслідуванню у конкретному кримінальному провадженні, а наприклад, прагнуть протиставити норми кримінальної субкультури правоохоронній функції держави. Дана обставина яскраво виражена в місцях позбавлення волі та попереднього ув'язнення, зокрема в слідчих ізоляторах, де відмова від співробітництва, від надання показань є обов'язковими з точки зору кримінальної субкультури [177, с. 27–28], адже неофіційні норми поведінки, які лежать в її основі, регламентують обов'язок засуджених чи взятих під варту осіб протидіяти оперативно-розшуковій, кримінальній процесуальній та кримінально-виконавчій діяльності правоохоронних органів [85, с. 20].

Загалом, метою будь-якої протидії розслідуванню є перешкоджання досягненню цілей розслідування, виконання його завдань, встановленню

істини у кримінальному провадженні [9, с. 10]. За допомогою протидії особа, яка вчинила злочин, намагається уникнути не лише відповідальності, але й покарання: спочатку вживає заходи, спрямовані на приховання слідів злочину, намагається зробити усе можливе для того, щоб злочин залишився латентним, реалізує комплекс заходів щодо маскування (інсценування) злочину. В подальшому за допомогою погроз, підкупу, шантажу намагається схилити свідків до надання завідомо неправдивих показань, активно використовує конституційне право відмовитися давати показання проти себе і, насамкінець, протистоїть слідчому, прокурору та суду, впливає на інших учасників кримінального провадження задля уникнення кримінальної відповідальності чи зменшення терміну призначеного покарання [85, с. 15–16]. Навіть у тих випадках, коли підозрюваний визнає свою вину, сприяє досудовому розслідуванню, потрібно враховувати, що завжди є протилежність інтересів сторони захисту та обвинувачення. Визнаючи факт злочинного діяння, підозрюваний все одно намагається зменшити розмір завданої шкоди, ступінь вини, оскаржити формулювання обвинувачення, надати власні виправдувальні докази або ж, навпаки, обмовити себе, вигороджуючи інших [9, с. 9].

Зупиняючись безпосередньо на дослідженні протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слід зазначити, що коло, суб'єктів, які можуть її чинити, є досить широким.

Результати проведеного нами анкетування показали (Додаток Б), що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слідчі найчастіше зустрічалися з протидією розслідуванню з боку:

- особи, яка вчинила втечу (25,2 %);
- її захисника (9,1 %);
- інших засуджених, в тому числі і тих, які були свідками чи очевидцями втечі (32,8 %);
- родичів втікача та інших близьких йому осіб (знайомих, товаришів) (8,3 %);

– незнайомих втікачу осіб, які з різних на те причин, надавали йому допомогу після втечі або іншим чином перешкоджали його розшуку (11,5 %);

– керівництва та працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, працівників, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб (13,1 %).

Безсумнівно, серед перелічених категорій, найбільш зацікавленим суб'єктом протидії є особа, яка вчинила втечу. Здійснюючи діяльність, спрямовану на протидію розслідуванню, втікач намагається:

- а) перешкодити встановленню свого місцезнаходження та затриманню;
- б) уникнути кримінальної відповідальності за втечу (зокрема, прагнучи закриття кримінального провадження за фактом вчинення втечі у зв'язку з встановленням відсутності в його діях складу злочину або у зв'язку із неможливістю встановити достатні докази для доведення його винуватості);
- в) максимально затягнути процес досудового розслідування, перешкоджаючи при цьому встановленню об'єктивної істини у кримінальному провадженні;
- г) отримати більш м'яке покарання за вчинене (наприклад, приховати факт вчинення втечі за попередньою змовою групою осіб та бути притягнутим до кримінальної відповідальності за ч. 1 ст. 393 КК України).

Нерідко досягти зазначених цілей підозрюваному допомагає його захисник, використовуючи при цьому як законні (рекомендує підзахисному відмовитися давати показання чи давати завідомо неправдиві показання, затягує час при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, заявляє значну кількість клопотань), так і протиправні способи (здійснює тиск на співучасників злочину, свідків та потерпілих з метою отримання від них таких показань, які потрібні захисту, обіцяє їм за це грошову винагороду, пропонує неправомірну вигоду особам, які здійснюють досудове розслідування, консультує підзахисного щодо можливих шляхів ухилення від кримінальної відповідальності [66, с. 16] тощо).

Протидія досудовому розслідуванню з боку інших засуджених чи взятих під варту осіб, в тому числі тих, хто були свідками чи очевидцями втечі, досить часто пов'язана з консультуванням підозрюваного з окремих питань кримінального судочинства, передачею власного кримінального досвіду щодо протидії розслідуванню, наданням допомоги у здійсненні впливу на інших учасників кримінального процесу. Мотивами протидії з боку даної категорії осіб є прагнення підвищення власного авторитету в кримінальних колах, корислива зацікавленість, небажання з'являтися на допити, тим самим змінюючи звичний розпорядок дня, страх помсти з боку інших засуджених, демонстративний прояв свого негативного ставлення до правоохоронних органів [177, с. 53], а також дотримання неформальних норм поведінки, які встановлюють заборону на дачу будь-яких показань під час розслідування. Крім того, відмова від надання показань або давання завідомо неправдивих показань про те, що нічого не відомо про обставини втечі, можуть бути пов'язані з небажанням втручатися «в чужі справи» або неможливість такого втручання через належність нижчої ланки неформальної стратифікації [249, с. 168].

Родичі втікача та інші близькі йому особи (знайомі, товариші) можуть протидіяти розслідуванню різноманітними шляхами, в тому числі і переховуючи його після втечі, допомагаючи наданням засобів зв'язку, грошових коштів, а також вчиняючи вплив на свідків та інших зацікавлених осіб. Також нерідко трапляються випадки, коли раніше не знайомі втікачу особи (наприклад, таксисти, водії автобусів, інших маршрутних транспортних засобів, продавці магазинів, орендодавці квартир), перешкоджають його пошукам або ускладнюють їх, не повідомляючи правоохоронні органи про його місцеперебування, забезпечуючи можливість скористатися автотранспортом, безкоштовно підвозять його, надають продукти харчування тощо. Мотивами їх вчинків можуть бути страх, корислива зацікавленість, жалість, небажання співпрацювати з правоохоронними органами та інші.

Разом з тим, найбільш небезпечним проявом протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є протидія з боку керівництва та працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, а також працівників, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб. Мотивами даної протидії, зазвичай, є спроби уникнення дисциплінарної чи кримінальної відповідальності за недбале ставлення до виконання службових обов'язків, що призвело до втечі засудженої чи взятої під варту особи, корисливий мотив, бажання приховати інформацію про інші недоліки, які допускалися в службовій діяльності.

Яскравим прикладом протидії розслідуванню втечі з-під варти з боку працівників слідчого ізолятора є випадок, який мав місце у 2014 році в м. Києві.

Так, починаючи з 23.06.2014 в палаті № 1201 Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги, що по вул. Братиславській, 3 в м. Києві утримувався під вартою особа_1, якому Генеральною прокуратурою України було повідомлено про підозру у вчиненні ряду тяжких та особливо тяжких злочинів. Його охорону цілодобово здійснювали співробітники Київського слідчого ізолятора УДПтСУ в місті Києві та Київській області.

05.07.2014 близько 11:20 год. особа_2, інспектор відділу режиму і охорони Київського слідчого ізолятора, заступив вартовим на чергування з охорони ув'язненого особи_1 у відділення невідкладної терапії Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги. Під час несення служби особа_2 незаконно не реагував на порушення особою_1 Правил внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України щодо заборони користування ув'язненими мобільними телефонами, та пропускав до нього відвідувачів, які не мали відповідного дозволу та незаконно забезпечували особі_1 мобільний телефонний зв'язок з особами, які були причетними до реалізації його плану втечі.

06.07.2014 близько 03:30 год. особа_2, порушуючи вимоги щодо розташування варти, пішов до палати № 1202 через суміжний санітарний вузол та ліг відпочивати. В цю ж саму палату через деякий час прийшов і начальник варти особа_3, залишивши особу_1 в палаті № 1201. Близько 05:15 год. невстановлена особа відімкнула двері палати № 1201 та вивела звідти особу_1, після чого вони залишили межі Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги та зникли.

В подальшому вартовий особа_2 приховав факт вчинення особою_1 втечі з-під варти, зокрема не вжив заходи щодо її припинення, негайно не оголосив на посту тривогу, не повідомив про втечу ув'язненого чергового слідчого ізолятору чи керівництво слідчого ізолятора, а також, скориставшись довірою начальника варти особи_3, вмовив останнього не оголошувати тривогу під приводом очікування повернення особи_1 та створювати перед медичним персоналом видимість законності відсутності втікача, даючи йому змогу уникнути переслідування.

Після виявлення факту відсутності особи_1 в палаті № 1201 медичними працівниками Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги, особа_2 умісно повідомив їм неправдиву інформацію про те, що ув'язнений нібито має повернутися найближчим часом та його відсутність є правомірною. Крім того, особа_2 не повідомив про втечу ув'язненого працівнику управління Державної пенітенціарної служби України в місті Києві та Київській області, який 06.07.2014 близько 07:00 год. з метою перевірки несення служби прибув до Київської міської клінічної лікарні швидкої медичної допомоги, ввівши його в оману про наявність особи_1 на території відділення.

В результаті дій та бездіяльності вартового особи_2 факт втечі з-під варти особою_1 було виявлено черговою зміною варти лише 06.07.2014 близько 11:30 годин, внаслідок чого не було організовано негайне переслідування втікача, а заходи, направлені на встановлення його

місцезнаходження та повернення під варту, були вжиті із значним запізненням та виявились безрезультатними [41].

Розглянемо більш детально діяння, які вчиняються з метою протидії розслідування втечі з місць позбавлення волі або з під варті. Слід зауважити, що в окремих випадках вони носять незаконний характер, а в інших – навпаки, реалізуються передбаченими чинним законодавством способами з метою захисту прав та інтересів учасників кримінального провадження [177, с. 17]. Отже, актами протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варті можуть бути:

– відмова від давання показань. Відповідно до статті 42 КПК України, давання пояснень, показань – це право, а не обов’язок підозрюваного. Також він має право в будь-який час відмовитися відповідати на запитання [120]. Допитуваний, керуючись власними цілями, самостійно визначає свою позицію і приймає рішення – давати або не давати показання. І у випадку, коли підозрюваний, переслідуючи певну мету, не надає їх, це, як мінімум, свідчить про те, що його цілі не співпадають з цілями слідчого [196, с. 79]. Інша ситуація складається у разі, коли свідок відмовляється давати показання, адже статтею 385 КК України передбачена кримінальна відповідальність за це [119]. Разом з тим, на практиці питання притягнення до кримінальної відповідальності за вищевказаною статтею є досить проблемним (для прикладу, протягом 2019 року в Україні було направлено до суду лише 3 кримінальних провадження за ознаками злочину, передбаченого ст. 385 КК України [185]), що призводить до появи відчуття безкарності у осіб, які чинять протидію розслідуванню таким способом;

– давання завідомо неправдивих показань, зокрема викривлення фактичних обставин події, що відбулася, ненадання інформації про осіб, які допомагали під час втечі, в тому числі були пособниками її вчинення [249, с. 164], повідомлення про наявність свідків учинення злочину, яких насправді не було та їх дані є вигаданими, зазначення неправдивих причин, мотивів та мети залишення установи виконання покарань чи попереднього ув’язнення

(наприклад, засуджений, який мав право пересуватися без конвою і залишив місце позбавлення волі, намагаючись надати вчиненому злочину вигляд дисциплінарного проступку, повідомляє про те, що заблукав або мав намір піти до родичів і повернутися, а умислу на вчинення втечі в нього не було);

– зміна раніше наданих показань. Вказаний варіант поведінки найбільш притаманний засудженим за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, які мають значний злочинний досвід. Також причинами зміни раніше наданих показань є страх, помста, співчуття, байдужість, небажання сприяти розслідуванню злочину тощо;

– відмова від участі у слідчих (розшукових) діях, в тому числі під приводом формального дотримання правил внутрішнього розпорядку (прийом їжі, прогулянка) або шляхом введення в оману щодо свого психічного чи фізичного стану здоров'я (симуляція хвороб, вчинення актів самокалічення);

– відмова підписувати протокол слідчої (розшукової) дії після її проведення;

– підготовка та заява значної кількості клопотань у кримінальному провадженні, розгляд яких призводить до відволікання уваги слідчого і розосередження сил, спрямованих на якісне розслідування, а також безпідставне систематичне оскарження дій та бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування;

– затягування часу при ознайомленні підозрюваного та захисника з матеріалами кримінального провадження;

– вчинення різноманітних провокаційних дій, в тому числі спрямованих на дезорганізацію роботи установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення (оголошення голодування, повідомлення неправдивих відомостей щодо порушення прав людини представникам засобів масової інформації, підбурювання інших засуджених до недотримання правил внутрішнього розпорядку) [177, с. 34] з метою здійснення впливу на працівників правоохоронних органів для прийняття

ними потрібних рішень або задля відволікання їх уваги від розслідування злочину;

– розголошення інформації, що становить таємницю слідства, а також обмін інформацією, яка сприяє протидії кримінальному переслідуванню, між підозрюваним, свідками та іншими особами (ведення перемовин через коридори, отвори в стінах чи вікна камер, передача інформації за допомогою засобів зв'язку, через захисників, ведення нелегальної переписки) [177, с. 74–75]. Так, в установах виконання покарань чи попереднього ув'язнення з метою оперативної передачі інформації один одному засуджені чи взяті під варту особи вдаються до ряду хитрощів: із зовнішньої сторони стіни будівлі протягують довгі вертикальні та горизонтальні мотузки. За допомогою цих мотузок з камери в камеру передають так званих «коней» – мішечки, де приховані записки, наркотичні засоби, засоби зв'язку тощо [223];

– умисне приховання, пошкодження, знищення чи фальсифікація матеріальних слідів злочину, зокрема засобів і знарядь вчинення злочину, інших предметів та документів, які можуть бути доказами у кримінальному провадженні, в тому числі пошкодження чи знищення матеріалів кримінального провадження: викрадення матеріалів кримінального провадження чи окремих процесуальних документів; склеювання аркушів процесуальних документів, їх механічне знищення [177, с. 70], що може мати місце під час проведення слідчих (розшукових) дій або під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження через неуважність слідчого або його відсутність;

– здійснення фізичного чи психологічного впливу на осіб, які були свідками чи очевидцями злочину, з метою примушування їх до зміни наданих показань чи надання завідомо неправдивих показань, а також на працівників правоохоронних органів, слідчого, прокурора з метою примушування до вчинення певних дій чи утримання від їх вчинення. Вказаний вплив може здійснюватися за допомогою прохань, умовлянь,

погроз, підкупу, надання неправомірної вигоди, обману, шантажу, нанесення тілесних ушкоджень, знищення або пошкодження майна;

– надання матеріальної допомоги та інформаційної підтримки (сповіщення про заходи, які вживаються правоохоронними органами) особі, яка вчинила втечу і переховується;

– невчасне інформування інших правоохоронних органів про втечу засудженої чи взятої під варту особи, поєднане з невдалими спробами розшукати втікача самотійно, приховання значимої для розслідування інформації, ненадання або несвоєчасне надання самотійно виявлених речових доказів або надання недостовірної інформації керівництвом або працівниками установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення.

Основними причинами, які обумовлюють протидію розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є наступні:

- а) розслідування проводиться недостатньо інтенсивно та наступально;
- б) з моменту виявлення факту вчинення кримінального правопорушення до початку розслідування пройшов досить тривалий час;
- в) слідчі (розшукові) дії проводяться з невиправдано великими проміжками;
- г) формальне проведення слідчих (розшукових) дій, зміст яких не дозволяє визначити мету, а також розцінити їх як тактичний прийом чи задум слідчого [176, с. 535].

Отже, можна зробити висновок про те, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слідчий повинен бути готовим до протидії з боку інших учасників кримінального провадження та своєчасно застосовувати заходи, спрямовані на її виявлення та подолання.

Загалом, подолання протидії розслідуванню є одним з факторів оптимізації процесуальної діяльності сторони обвинувачення, метою якої є викриття підозрюваного у вчиненні злочину [12, с. 16]. Як зазначає К. В. Гутнік, подолання протидії розслідуванню злочинів – це діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на припинення або нейтралізацію

перешкоджання зацікавленими особами реалізації завдань кримінального судочинства на стадії розслідування [67, с. 16–17].

Натомість, Б. А. Полікарпов надає більш розширене визначення даного поняття і розуміє подолання протидії розслідуванню як систему дій уповноважених суб'єктів, спрямованих на прогнозування, попередження, розпізнавання, припинення та нейтралізацію протидії кримінальному переслідуванню у відповідному кримінальному провадженні [177, с. 118].

При цьому під прогнозуванням слід розуміти діяльність, направлену на дослідження конкретних перспектив розвитку протидії розслідуванню, адже слідчий повинен передбачати можливі варіанти розвитку подій для того, щоб мати змогу діяти «на випередження», запобігаючи втраті доказів. У даному випадку моделювання, інтуїтивні припущення, порівняння з аналогічними випадками будуть найбільш раціональними засобами прогнозування протидії, що обумовлено об'ємом наявних відомостей у кримінальному провадженні, властивостями суб'єкта протидії тощо [177, с. 118].

Наступним етапом подолання протидії є вжиття попереджувальних заходів, спрямованих на створення умов, за яких вчинення актів протидії ускладниться або унеможливиться. До прикладу, відеофіксація усіх слідчих (розшукових) дій попередить можливість особи оскаржувати дії слідчого, мотивуючи тим, що вони були незаконними. Застосування за порушення режиму до засуджених чи взятих під варту осіб заходів стягнення, передбачених Законом України «Про попереднє ув'язнення» чи Кримінально-виконавчим кодексом України, попередить незаконний обмін інформацією між ними, зокрема внаслідок користування засобами зв'язку, а також унеможливить протиправний вплив на свідків та очевидців вчинення злочину, а вжиття заходів щодо забезпечення цілісності матеріалів кримінального провадження попередить їх втрату, пошкодження чи підміну.

У зв'язку з тим, що більшість актів протидії носить прихований характер, їх вчасне розпізнавання має важливе значення. Під розпізнаванням (діагностикою) протидії розслідуванню слід розуміти виявлення ознак

реальної чи потенційної протидії [9, с. 11]. Наступним етапом подолання протидії є її припинення. Так, наприклад, якщо підозрюваний затягує час при ознайомленні з матеріалами кримінального провадження, сторона обвинувачення відповідно до ч. 10 ст. 290 КПК України може звернутися до слідчого судді щодо встановлення строку для ознайомлення з матеріалами [120].

У випадку, коли вчасно припинити акти протидії розслідуванню не вдалося, слідчий повинен вжити заходи щодо їх нейтралізації – послаблення, блокування, а також усунення наслідків [177, с. 120]. До заходів нейтралізації протидії можна віднести застосування заходів безпеки до учасників кримінального провадження, переконання їх у необхідності давати правдиві показання тощо.

Загалом, заходи, спрямовані на подолання протидії розслідуванню, науковці поділяють на різні категорії: процесуальні, криміналістичні та оперативно-розшукові [160, с. 283]; кримінально-правові, кримінальні процесуальні, тактичні прийоми та тактичні операції, техніко-криміналістичні, оперативно-розшукові, організаційні та організаційно-тактичні, комплексні (комбіновані) [12, с. 31–32]; процесуальні (слідчі (розшукові) дії й оперативно-розшукові заходи) і непроцесуальні (тактичні прийоми, комбінації й операції) [67, с. 11]; організаційні і тактичні [5, с. 14] тощо.

Враховуючи те, що проведений аналіз матеріалів кримінальних проваджень показав, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти різноманітні заходи подолання протидії розслідуванню вживалися у 72,6 % кримінальних проваджень (Додаток А), ми вважаємо за доцільне при здійсненні їх класифікації врахувати думку практичних працівників. Так, опитані нами слідчі зазначили, що найбільш ефективними заходами подолання протидії розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є (Додаток Б):

– кримінальні процесуальні (20,4 %);

- криміналістичні (36,3 %);
- оперативно-розшукові (18,6 %);
- організаційні (11,9 %);
- режимні (12,8 %).

До кримінальних процесуальних заходів подолання протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти можна віднести: невідкладне проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та вилучення матеріальних слідів злочину; вжиття заходів забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; проведення допиту, впізнання осіб у режимі відеоконференції або пред'явлення особи для впізнання по фотознімках або поза її візуальним та аудіоспостереженням; попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей про заходи безпеки щодо особи, взятої під захист (ст. 381 КК України), а також за розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування (ст. 387 КК України); роз'яснення норм чинного законодавства, зокрема попередження про кримінальну відповідальність за введення в оману органу, що здійснює досудове розслідування, в тому числі шляхом надання завідомо неправдивих показань (ст. 384 КК України), за відмову від давання показань (ст. 385 КК України); звернення до слідчого судді із клопотання щодо встановлення строку для ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; ініціювання питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності адвоката, який вчиняє неправомірні дії, спрямовані на протидію розслідуванню тощо.

Криміналістичними заходами подолання протидії розслідуванню є: постійний аналіз слідчої ситуації, що склалася; своєчасність проведення слідчих (розшукових) дій та вибір найбільш оптимальних часу та місця їх проведення; повідомлення учасникам слідчих (розшукових) дій лише тієї інформації, яка необхідна для їх проведення; застосування відеозапису під час слідчих (розшукових) дій; підбір найбільш ефективних тактичних прийомів проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема

використання тактичних прийомів, розроблених чи адаптованих спеціально для осіб, які відбувають покарання (формування помилкового уявлення про обізнаність слідчого; формування цілей, спроба досягнення яких призведе до програтної позиції зацікавлених осіб; формування у них наміру скористатися незаконними засобами; створення перешкод для вірної оцінки зацікавленими особами справжніх намірів слідчого [193, с. 194–196]); викриття факту надання неправдивих показань; перевірка правдивості показань; забезпечення цілісності матеріалів кримінального провадження; проведення перевірки навіть завідомо неправдивих (захисних) версій зацікавлених осіб, адже ретельна фіксація хибної версії надає слідчому суттєву тактико-психологічну перевагу в подальшому [249, с. 169]; дезорієнтація злочинців щодо намірів слідчого; тактично вміло обрана лінія поведінки при спілкуванні із захисниками; використання спеціальних знань під час досудового розслідування [85, с. 22] та багато інших.

Метою проведення оперативно-розшукових заходів задля подолання протидії розслідуванню є з'ясування причин, мотивів та мети протидії розслідуванню; виявлення та нейтралізація суб'єктів протидії, їх дезорієнтація в слідчій ситуації, яка склалась; виявлення фактів вчинення тиску на свідків, приховання, знищення, підміни доказів [249, с. 170]; встановлення психологічного контакту та довірчих стосунків зі свідками та очевидцями вчинення злочину. В установах виконання покарань та попереднього ув'язнення необхідна для досягнення вищевказаних цілей інформація може бути отримана в результаті проведення оперативних опитувань, спостереження, від осіб, які конфіденційно співробітничать з оперативними працівниками, за результатами проведення оперативних комбінацій, перегляду вхідної та вихідної кореспонденції засуджених, аналізу інформації, яка міститься у вилучених засобах зв'язку, яким незаконно користувалися засуджені чи взяті під варту особи.

Організаційні заходи, спрямовані на подолання протидії розслідуванню, включають в себе своєчасні публікації в засобах масової

інформації ретельно продуманої інформації про хід та результати розслідування, а також дій, спрямованих на розшук злочинця, різноманітних орієнтувань [165, с. 12–13]; обладнання та використання систем відеонагляду, підготовку робочого місця в кабінетах для проведення слідчих (розшукових) дій; організацію медичного обстеження осіб, схильних до симуляції хвороб; ініціювання проведення службових розслідувань у разі виявлення в діяннях працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення ознак дисциплінарних проступків; інші управлінські заходи.

Режимні заходи, зазвичай, пов'язані з ізоляцією підозрюваних, свідків та очевидців події з числа засуджених чи взятих під варту осіб, розміщенням їх у різних приміщеннях, а також з особливостями їх переміщення установою виконання покарань чи попереднього ув'язнення з тим, щоб уникнути контакту між ними, а також проведенням оглядів камер, огляду особистих речей, посилок та передач. Слід зауважити, що умови ізоляції повинні неухильно дотримуватися не лише під час розміщення в камерах, але й при супроводі до місця проведення слідчих (розшукових) дій, під час санітарних процедур, прогулянок, побачень із захисниками, конвоюванні в суд.

Безсумнівно, при вжитті будь-яких з вищеперерахованих заходів подолання протидії розслідуванню, необхідно, в першу чергу, керуватися такими принципами, як:

- а) законності заходів, що вживаються;
- б) об'єктивності, повноти та всебічності дослідження матеріалів кримінального провадження;
- в) оперативності вжиття заходів щодо подолання протидії розслідуванню;
- г) збереження таємниці досудового розслідування (нерозголошення джерел інформації);
- д) встановлення психологічного контакту з кожним суб'єктом протидії;
- е) відповідності заходів, що вживаються, нормам етики [12, с. 34].

Узагальнюючи викладене, підкреслимо, що як акти протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, так і заходи, спрямовані на подолання такої протидії є досить різноманітними. Ефективність та доцільність обрання того, чи іншого заходу подолання протидії залежить від слідчої ситуації, яка склалася, характеристики суб'єктів протидії, етапу розслідування, а також кваліфікації слідчого, яка вимагає постійного удосконалення.

Висновки до розділу 2

Найбільш оптимальним критерієм типізації слідчих ситуацій початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є обсяг та зміст наявної інформації про злочин. За вказаним критерієм слідчі ситуації можна розподілити на чотири групи: 1) наявна об'єктивно підтверджена інформація про факт вчинення втечі, особа злочинця встановлена (54,2 % вивчених кримінальних проваджень): а) працівники установи виконання покарань або установи для попереднього ув'язнення безпосередньо спостерігали за тим, як особа вчиняла дії, спрямовані на втечу з місця позбавлення волі або з-під варти, або намагалися її у цьому перешкодити, однак з різних причин це не вдалося; б) відбулося спрацювання охоронної сигналізації, подія зафіксована камерами відеоспостереження; в) є очевидці події серед інших засуджених чи взятих під варту осіб, які надають показання та детально розповідають про обставини втечі; 2) надійшла оперативна інформація або у результаті проведення режимних заходів встановлено, що засуджена або взята під варту особа відсутня на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення (30,4 %); 3) надійшло повідомлення від працівників органів Національної поліції чи інших правоохоронних органів про те, що виявлено засуджену до позбавлення волі чи взятую під варту особу за межами установи

виконання покарань чи установи для попереднього ув'язнення, або така особа самотійно звернулася з повідомленням про те, що вчинила втечу (9,1 %); 4) відбулося спрацювання охоронної сигналізації, наявні ознаки пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, підземних засобів комунікації, сліди підкопу, пролому, виявлено труп працівника установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення або йому нанесено тілесні ушкодження, які не дозволяють отримати від нього будь-які показання, однак не встановлено особу, яка вчинила втечу (факт втечі підтвердився лише у 6,3 % випадків).

Залежно від суб'єкта вчинення злочину виділено наступні слідчі ситуації: 1) особа вчинила втечу самотійно, без допомоги інших осіб; 2) особа вчинила втечу за попередньою змовою з іншими засудженими або взятими під варту особами; 3) особа вчинила втечу за допомогою працівників установи виконання покарань, попереднього ув'язнення чи конвойної служби поліції. Залежно від стадії вчинення злочину слідчі ситуації поділяються на наступні: 1) злочин припинено на стадії готування; 2) злочин припинено на стадії замаху; 3) мав місце закінчений злочин. Залежно від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин слідчі ситуації доцільно розподілити на три групи: 1) особа, яка вчинила втечу, затримана одразу після її вчинення; 2) особа, яка вчинила втечу, не затримана, однак є інформація про її можливе місцезнаходження: особа направляється за місцем постійного проживання; переховується у родичів чи знайомих; переховується в районі розташування місця, звідки було вчинено втечу; переховується на території іншого регіону; 3) особа, яка вчинила втечу, не затримана, інформація про її можливе місцезнаходження відсутня.

Під час організації розшуку особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варті, необхідно враховувати ймовірність продовження втікачем злочинної діяльності за межами установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, зокрема з метою забезпечення своєї життєдіяльності на свободі. Так, вивчення кримінальних проваджень

показало, що у 26,2 % випадків особи після втечі і до моменту їх затримання вчинили інші злочини корисливої або корисливо-насильницької спрямованості, в тому числі у 11, 3% випадків – тяжкі та особливо тяжкі.

У випадку, коли заходи, спрямовані на розшук втікача «за гарячими слідами», не призвели до очікуваного результату, і його не затримано, потрібно висунути та відпрацювати версії щодо поведінки розшукуваного після вчинення злочину та можливого його місцезнаходження. Висунення та відпрацювання версій сприяє найбільш раціональному використанню наявних сил та засобів з метою виявлення та затримання в найкоротший термін особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Перед початком розшукових заходів необхідно з'ясувати обставини втечі, час її вчинення, наявність можливих співучасників вчинення злочину тощо. Для безпосереднього переслідування особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, до складу пошукових груп доцільно включати також кінолога зі службовим собакою.

Найбільш дієвими заходами подолання протидії розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: кримінальні процесуальні (20,4 % опитаних слідчих); криміналістичні (36,3 %); оперативно-розшукові (18,6 %); організаційні (11,9 %); режимні (12,8 %). Ефективність та доцільність обрання того чи іншого заходу подолання протидії залежить від слідчої ситуації, яка склалася, характеристики суб'єктів протидії, етапу розслідування, а також кваліфікації слідчого.

РОЗДІЛ 3

ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ВТЕЧІ З МІСЦЬ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ АБО З-ПІД ВАРТИ

3.1. Огляд місця події

Однією з найскладніших та найважливіших слідчих (розшукових) дій у процесі досудового розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варті, є огляд місця події, який у разі своєчасного та кваліфікованого проведення дозволяє запобігти знищенню слідів, порушенню обстановки, втраті речових доказів, і, відповідно, є запорукою повноти та якості проведення подальшого розслідування.

У криміналістичній науці наразі існують різні думки щодо трактування поняття огляду місця події. Так, Р. С. Белкін визначає огляд місця події як невідкладну слідчу дію, направлену на встановлення, дослідження та фіксацію обстановки місця події, слідів злочину та злочинця, інших фактичних даних, які дозволяють в сукупності з іншими доказами зробити висновок про механізм злочину та інші обставини події, що розслідується [115, с. 51].

На думку В. П. Колмакова, під оглядом місця події потрібно розуміти слідчу дію, під час якої слідчий разом із зазначеними в законі особами безпосередньо сприймає, фіксує, досліджує й оцінює стан, властивості, ознаки матеріальних об'єктів, що знаходяться на ділянках місцевості чи в приміщенні з метою виявлення там слідів та інших речових доказів, з'ясування обстановки для встановлення істини у справі [101, с. 52–53].

Натомість, В. І. Цимбалюк, вважає, що огляд місця події полягає у безпосередньому вивченні території, на якій вчинено той або інший злочин, з метою ретроспективного розуміння сутності події, що відбулася, а також для

виявлення, фіксації та вилучення речових й інших доказів як свідоств того, що відбулося [233, с. 144].

Огляд місця події також розглядають як діяльність, спрямовану на виявлення, закріплення і дослідження джерел вихідної розшукової та доказової інформації (слідів злочину) та її невідкладного використання з метою розшуку осіб, які вчинили злочин [221, с. 131].

Основною особливістю даної слідчої (розшукової) дії є те, що вона відповідно до ч. 3 ст. 214 КПК України може бути проведена до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудового розслідування [120], що на думку І. О. Казакова, посилює її унікальність та практичну значимість, особливо у разі проведення в установах виконання покарань та попереднього ув'язнення, де ризик втрати матеріальних слідів злочину є досить високим [88, с. 335]

Загалом, метою огляду місця події є:

- вивчення і фіксація обстановки місця події;
- встановлення характеру впливу злочинця на оточуюче середовище;
- виявлення, фіксація і вилучення слідів злочину та речових доказів;
- встановлення злочинця та з'ясування мотивів злочину;
- висунення версій про подію злочину і його учасників;
- отримання даних про осіб, які могли знати про вчинення злочину, з метою організації проведення інших слідчих (розшукових) дій [190, с. 25].

Говорячи про мету проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слід зауважити, що дана слідча (розшукова) дія дозволяє встановити обстановку та спосіб вчинення злочину, а також отримати інформацію про спосіб подолання лінії охорони, напрямок руху втікачів, засоби і знаряддя, які використовувалися при підготовці та безпосередньо під час вчинення втечі, кількість втікачів та ймовірних пособників вчинення злочину, факт заволодіння зброєю, характер насильства, застосованого під час втечі, обставини, які свідчать про її інсценування тощо [249, с. 152–153].

Крім того, своєчасно та якісно проведений огляд місця події дозволить спростувати неправдиві показання злочинців та побудовані ними захисні версії. Підтверджуючим прикладом цього є результати розгляду судом кримінального провадження за фактом замаху на вчинення втечі з місця позбавлення волі, який мав місце в Запорізькій області.

Так, особа_1, відбуваючи покарання у вигляді позбавлення волі у Вільнянській виправній колонії № 20 УДПтС України в Запорізькій області, 07.10.2015 близько 04:30 год., діючи умисно, за попередньою змовою з особою_2, намагався втекти з місця позбавлення волі. З цією метою особа_1 та особа_2, пройшовши вздовж їдальні через овочеве сховище, перелізли через паркан на промислову зону, звідки по спеціальній огорожі, зробленої з металевої сітки-«рабиці» з двома ярусами металевого колючого дроту «ягоза» із сигналізаційними дротами, перемістилися до зовнішньої маскувальної огорожі колонії. Досягнувши рівня зазначеної огорожі в межах контрольно-слідової тропи караулу, особа_1 та особа_2 почули звуковий сигнал тривоги та попереджувальні вигуки працівників колонії про можливість застосування зброї, однак проігнорували ці попередження та продовжили свої дії. Вже після того, як особа_2 був уражений пострілом з вогнестрільної зброї, особа_1 злякався та зупинився, після чого був затриманий працівниками колонії.

У судовому засіданні особа_1 свою вину у пред'явленому йому обвинуваченні за ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 393 КК України не визнав та пояснив, що в ніч з 6 на 7 жовтня 2015 року він та засуджений особа_2 дійсно вилізли за один із парканів колонії, щоб дістати мобільний телефон, який їм перекинули ззовні. Обвинувачений стверджував, що наміру здійснити втечу та залишити місце позбавлення волі ані він, ані особа_2 не мали, і щодо цього не домовлялися.

Незважаючи на невизнання особою_1 своєї вини у замаху на втечу з місця позбавлення волі, його вина у вчиненні цього злочину доведена наданими судом доказами, основним з яких є протокол огляду місця події.

Зокрема, про неправдивість показань обвинуваченого свідчить те, що відповідно до протоколу огляду місця події від 07.10.2015, територія, де були виявлені засуджені особа_1 та особа_2, була ретельно оглянута, але ніякої «передачі» чи іншого схожого об'єкта виявлено не було.

На підставі цього та інших зібраних доказів суд визнав неправдивими показання особи_1 про те, що замаху на втечу з місця позбавлення волі він не вчиняв, і розцінив їх виключно як спробу обвинуваченого уникнути покарання за вчинений злочин.

Суд визнав особу_1 винним у вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 393 КК України, та призначив йому покарання у вигляді 5 років та 3 місяців позбавлення волі [36].

Разом з тим, результати вивчення нами кримінальних проваджень (Додаток Б) показали, що деякі слідчі недооцінюють значення огляду місця події під час розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, адже у 10,8 % випадків дана слідча (розшукова) дія взагалі не проводилась (в основному, у випадках вчинення втечі шляхом самовільного залишення місця позбавлення волі).

Причинами такої ситуації, на думку опитаних респондентів (Додаток Б), є:

- недоцільність проведення огляду місця події у зв'язку з низькою ймовірністю виявлення слідів злочину (27,4 %);

- неможливість проведення огляду у зв'язку з протидією керівництва установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, через несприятливі погодні умови тощо (8,9 %);

- небажання проводити огляд через недбале ставлення слідчого до розслідування кримінального провадження в цілому (17,8 %);

- невміння якісно провести огляд місця події через відсутність практичних рекомендацій щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії у випадку втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (45,9 %).

Враховуючи зазначені вище результати анкетування, вважаємо за доцільне зупинитись більш детально на розгляді особливостей проведення огляду місця події під час розслідування досліджуваної нами категорії злочинів.

Загалом, проведення огляду місця події підпорядковане певним принципам, до яких належать:

а) невідкладність проведення огляду. Огляд місця події здійснюється негайно після отримання повідомлення про подію злочину, в будь-який час доби, оскільки початкова обстановка та об'єкти огляду можуть зазнати незворотних змін в результаті вилучення чи підкидання окремих предметів; умисного або випадкового пошкодження чи знищення слідів на місці події; псування слідів злочину під впливом погодних умов та ін. [77, с. 7]. Крім того, саме своєчасність огляду забезпечує одержання всебічної інформації про подію і оперативність у проведенні розшукових заходів;

б) об'єктивність і повнота огляду. Об'єктивність огляду означає всебічне обстеження всієї обстановки, слідів та речових доказів. Як правило, при огляді місця події слідчий виходить з первісної інформації про подію, одержаної після прибуття на місце події, а також з тих версій, що виникають під час огляду. Таких версій може бути декілька і згідно з кожною з них має проводитися огляд;

в) планомірність огляду, що передбачає й обрання методів огляду (ексцентричний, концентричний, фронтальний);

г) застосування науково-технічних засобів. Цей принцип огляду місця події стосується виявлення і фіксації слідів та речових доказів, що у багатьох випадках неможливе без застосування науково-технічних засобів. Важливим засобом фіксації окремих слідів, речових доказів, як і всіх обставин події, є фото- або відеозйомка. Застосована згідно з передбаченими правилами, вона сприяє об'єктивному відображенню загальної та слідової картин, які спостерігалися під час огляду місця події [118, с. 162].

Також під час проведення огляду місця події слідчий повинен зберігати витримку, розсудливість, толерантність при спілкуванні з іншими учасниками слідчої (розшукової) дії, а також не вчиняти дії, які принижують честь та гідність оточуючих або становлять небезпеку для них [165, с. 16–17].

Ефективність огляду місця події багато в чому залежить і від правильної організації заходів, спрямованих на виявлення слідів втечі засудженої чи взятої під варту особи, від способу втечі та кількості залишених слідів [140, с. 263], від кваліфікації слідчого, його наполегливості, зосередженості та моральної стійкості (до прикладу, досить часто огляд місця події проводиться в несприятливих погодних умовах – в сильний мороз, дощ, спеку, і відсутність належної витримки з боку слідчого призведе до того, що огляд буде проведений необґрунтовано швидко і, як наслідок, неякісно), від своєчасного залучення необхідних спеціалістів (зокрема, й кінолога тощо), а також від чіткого та неухильного дотримання процесуальних вимог і криміналістичних рекомендацій щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії [1, с. 1].

Проведення огляду місця події складається з трьох етапів: підготовчого, робочого та заключного. Завдяки такому поділу огляд стає динамічним, планомірним та послідовним. На підготовчому етапі дії слідчого мають переважно організаційно-розпорядчий характер, на робочому – набувають характеру прискіпливого дослідження і, врешті-решт, заключний етап огляду – це час підведення підсумків, оформлення та оцінки результатів [214, с. 97].

Розглянемо послідовно особливості кожного етапу.

Отже, підготовчий етап можна визначити як комплекс заходів організаційно-забезпечувального характеру, які створюють сприятливі умови для проведення слідчої (розшукової) дії [87, с. 68].

Підготовка до огляду місця події розпочинається одразу після отримання інформації про факт вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. Після цього слідчий повинен уточнити відомості про подію, що

сталася, проаналізувати отримані дані, організувати охорону місця події, залучити необхідних спеціалістів, визначити склад слідчо-оперативної групи та перевірити готовність науково-технічних засобів, комплектність криміналістичної валізи тощо. Також доцільно розглянути можливість залучення до проведення огляду представників адміністрації, а часом і засуджених, які своїми поясненнями на місці події можуть надати допомогу особі, яка здійснює огляд, у визначенні відношення до розслідуваної події тих чи інших слідів (предметів), так само як і змін обстановки на місці, що відбулися в результаті події. Конкретне коло таких осіб може бути досить широким, однак кращим є залучення для участі в огляді осіб, які були очевидцями злочину, зазвичай потерпілих або свідків, якщо немає підстав сумніватися в їх бажанні дати на місці об'єктивні і повні пояснення [31, с. 76].

Безпосередньо на місці події слідчий повинен зафіксувати час свого прибуття; у разі необхідності вжити заходи щодо надання домедичної допомоги потерпілим; перевірити організацію охорони місця події; визначити межі території, до якої обмежити доступ сторонніх осіб; встановити очевидців учинення злочину; з'ясувати обставини втечі і на підставі отриманої інформації організувати негайне переслідування втікачів чи їх розшук [54, с. 140]; вжити заходи щодо збереження слідів та інших речових доказів (з цією метою в першу чергу потрібно оглянути, зафіксувати та вилучити предмети зі слідами, які можуть зникнути або легко змінитися – запахові сліди втікача, сліди пальців рук, предмети-носії мікрочастинок) [61, с. 115]; поставити конкретні завдання кожному члену слідчо-оперативної групи, а також роз'яснити права і обов'язки іншим учасникам огляду [87, с. 68].

Після здійснення підготовчих дій, розпочинається загальна стадія робочого етапу, під час якої слідчий визначає межі огляду місця події, обирає вихідну точку та спосіб огляду.

Межі огляду місця події (ділянки території чи місцевості, прилеглої до зовнішніх кордонів установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, іншої будівлі чи транспортного засобу, звідки було вчинено втечу) повинні включати в себе місце, де відбувся злочин; місця, де виявлені сліди чи предмети, які можуть бути в подальшому визнані речовими доказами; приміщення, транспорт або ділянки місцевості, де злочинець знаходився безпосередньо перед вчиненням злочину (наприклад, промисловий цех, житлове приміщення, камера, банно-пральний блок, їдальня, медична частина, палата лікарні, зал судового засідання), а також, де залишилися його особисті речі, котрі є носіями біологічної та одорологічної інформації.

Разом з тим, однією з помилок, яку досить часто допускають слідчі, є безпідставне звуження меж огляду місця події. Причиною цього є хибна думка про те, що в прилеглих до безпосереднього місця вчинення злочину зонах неможливо знайти достатньої кількості цінної інформації. Насправді, як вірно зазначає З. З. Тугушева, в таких зонах навпаки зберігається значна кількість слідів, а ігнорування необхідності проведення там огляду призводить до зниження коефіцієнту ефективності збирання доказів та навіть до їх втрати [222, с. 276].

Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті залежно від обставин учинення злочину слідчий може обрати один із способів огляду місця події: ексцентричний (від центра до периферії), концентричний (від периферії до центру), лінійний, який найбільш доцільно використовувати у випадку розслідування втечі, вчиненої шляхом самовільного залишення відкритої території установи виконання покарань, або ж вузловий (у випадку вчинення втечі шляхом підкопу, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони тощо).

Також на стадії загального огляду, дотримуючись основного правила не змінювати обстановку і нічого не чіпати, необхідно:

- розподілити великі ділянки території на сектори для подальшого детального огляду;

- обрати необхідні точки та провести орієнтуючу (фіксується розташування місця події та прилеглої території), оглядову (фіксується загальний вигляд місця події в його межах) та вузлову (фіксуються найбільш важливі для розслідування групи об'єктів, окремих предметів чи слідів на місці події) фотозйомку місця події;

- позначити ділянки, де виявлені предмети та сліди, котрі будуть вилучатися;

- зробити чорнові записи, в яких вказати виявлені предмети, сліди із зазначенням їх розташування відносно інших предметів, котрі знаходяться на місці події;

- вжити заходи, спрямовані на збереження виявлених предметів та слідів [54, с. 141].

Слід враховувати, що внаслідок того, що територія, якою пересуваються засуджені чи взяті під варту особи є обмеженою, частина слідів, які утворилися під час вчинення втечі, можуть бути знищеними або пошкодженими, що унеможливить їх використання як доказів [140, с. 263]. При цьому ненавмисне знищення слідів злочину, особливо на місці події чи на окремих предметах, супроводжується утворенням нових слідів, які під час проведення слідчих (розшукових) дій можуть помилково розцінюватись як справжні сліди злочину [201, с. 9]. Також значна кількість засуджених чи взятих під варту осіб володіє певними знаннями в галузі кримінального права, кримінального процесу та криміналістики і тому нерідко вони вчиняють активні дії, направлені на знищення слідів злочину та інших речових доказів, або навпаки, умисно залишають на місці події сліди, які не мають жодного відношення до події, що розслідується.

Крім того, важливим фактором, який впливає на особливості проведення огляду місця події в місцях позбавлення волі є подібний характер

матеріальної бази установ виконання покарань, який і визначає сукупність об'єктів огляду місця події в умовах ізоляції засуджених від суспільства:

а) житлові приміщення засуджених;

б) нежитлові приміщення: службові приміщення, промислова зона, приміщення складів, інші будівлі, розташовані в житловій чи промисловій зонах (їдальня, магазини, банно-пральні комбінати, навчальні аудиторії, перукарня, бібліотека тощо);

в) ділянки місцевості за територією установи виконання покарань;

г) транспортні засоби, залізничні вагони, спеціалізовані промислові механізми та машини (бульдозери, вантажівки) [123, с. 135].

При цьому основними місцями концентрації криміналістично значимої інформації є місце початку подолання перешкод, місце безпосереднього подолання, місце закінчення подолання інженерно-технічних засобів охорони, а також шляхи (маршрут) втечі [59, с. 23].

Проводячи детальний огляд, потрібно:

– послідовно та всебічно вивчити деталі обстановки місця події, ділянки (вузли), на які було умовно поділене місце події під час загального огляду, а також окремо кожен виявлений предмет та слід;

– виявити всі обставини, що мають відношення до вчиненого злочину і сприяють його розслідуванню;

– вивчити обставини, що вказують на час залишення слідів на місці події (наприклад, до атмосферних опадів – дощу, снігу, роси);

– ретельно оглянути поверхні знайдених на місці події предметів з метою виявлення на них слідів пальців рук, ніг, засобів злому тощо;

– визначити, які сліди та предмети потрібно вилучити;

– провести детальну фотозйомку виявлених слідів та предметів;

– виміряти попередньо оглянуті сліди та об'єкти (їх довжину, ширину, товщину, висоту);

– визначити прийоми та обрати науково-технічні засоби, за допомогою яких будуть закріплені та вилучені знайдені на місці події сліди та предмети [54, с. 141].

Особливу увагу потрібно звертати на зміну оточуючої обстановки місця вчинення злочину, пов'язану з активними діями втікача. Це можуть бути сліди проломів, підкопу, зламу чи розпилу віконних ґрат, дверей, проломи в стінах, перекриттях стелі, вентиляційних отворах, відсутність на робочих місцях різноманітних інструментів, які могли бути використані під час підготовки до вчинення втечі, викинуті засоби та знаряддя вчинення злочину, їх частини чи елементи [227, с. 90].

Залежно від способу вчинення втечі, на місці події можуть бути виявлені різні сліди. Наприклад, у випадку, коли способом втечі був «ривок», на місці події та прилеглої до нього території можуть бути виявлені частини одягу втікача, сліди взуття, предмети та речі, викинуті чи загублені ним. У разі нападу на працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, конвойної служби на місці події можуть знаходитись сліди застосування вогнепальної зброї, різноманітні предмети, за допомогою яких вчиненого напад, сліди крові, труп [61, с. 118].

Під час огляду прилеглої до місця події території, слід звертати увагу на наявність камер відеоспостереження, за допомогою яких можна вирахувати подальший маршрут руху злочинця, а також встановити осіб, які могли надавати допомогу при здійсненні втечі з місця позбавлення волі або з-під варти.

На заключному етапі огляду місця потрібно:

- виготовити зліпки з об'ємних слідів, скопіювати поверхневі сліди на дактилоскопічну плівку чи її замінники;
- вилучити предмети, які можуть бути в подальшому визнані речовими доказами (наприклад, знаряддя зламу, предмети, загублені втікачем, їх частини зі слідами, окремі сліди та інші об'єкти, в тому числі мікрооб'єкти);
- упакувати об'єкти, вилучені з місця події;

– скласти та зачитати протокол огляду місця події його учасникам (понятим, спеціалісту і т.д.) [54, с. 141];

– вислухати заяви та зауваження учасників щодо проведення огляду місця події та розглянути їх.

Обов'язково при цьому потрібно враховувати, що огляд місця події, як слідча (розшукова) дія, набуває значення для кримінального провадження лише в тому випадку, коли його результати будуть належним чином процесуально оформлені. Основним методом вербально-графічної фіксації доказової інформації є протоколювання. Протоколи слідчих (розшукових) дій – це письмові акти органів досудового розслідування, що відповідають вимогам кримінального процесуального закону, які складаються в ході або безпосередньо після закінчення слідчих (розшукових) дій, і в яких описуються хід і результати проведених дій, а також обставини, що мають значення для кримінального провадження [71, с. 15].

Протокол огляду місця події набуває статусу джерела доказів за умови, що він відповідає наступним вимогам:

1) точність і послідовність опису всього виявленого слідчим та іншими учасниками огляду на місці події. Разом з тим, у протоколі повинен міститися не тільки точний, але також чіткий та доступний опис місця події і його елементів. Чіткість і доступність протоколу забезпечується вживанням загальноприйнятої термінології (у протоколі не повинно бути невизначених виразів, таких, як «біля», «майже», «поряд», «недалеко» та ін.);

2) повнота опису всього виявленого на місці події, що має відношення до провадження;

3) об'єктивність опису виявленого на місці події. У протоколі не повинно міститися пояснень, тлумачень виявлених фактів, явищ, викладення думок слідчого про механізм утворення тих або інших виявлених слідів, про походження і належність знайдених знарядь і т. п. Протокол є описом виявленого, а не його поясненням;

4) цілеспрямованість: у протоколі повинно бути відображено тільки те, що безпосередньо стосується огляду і не повинно бути нічого зайвого, що могло б перевантажити протокол своїм описом і не мало б значення;

5) складення з дотриманням встановлених законом правил і наявність необхідних реквізитів [93, с. 13].

Разом з тим, на практиці слідчі нерідко допускають ряд недоліків та помилок як при проведенні огляду місця події в цілому, так і при складанні протоколу зокрема, що негативно позначається на якості досудового розслідування кримінального провадження і може призвести навіть до виправдання особи, яка вчинила злочин.

Такими недоліками є:

- включення до змісту протоколу огляду місця події висновків, категоричних тверджень;
- неповнота фіксації проведення огляду місця події у протоколі;
- незастосування додаткових засобів фіксації;
- здійснення огляду місця події особою, яка не займається досудовим розслідуванням кримінальних проваджень;
- невикористання засобів криміналістичної техніки;
- несвоєчасне використання (невикористання) можливих джерел інформації [7, с. 13];
- несвоєчасність проведення огляду місця події;
- в протоколах відсутні прив'язки виявлених об'єктів до просторових орієнтирів;
- відсутність чи неналежний опис виявлених предметів, слідів злочину;
- не зазначається спосіб виявлення, вилучення та упакування слідів та знарядь злочину;
- при фотографуванні не застосовуються орієнтуюча та вузлова фотозйомки, а також панорамний метод;
- в деяких випадках відсутні схеми місця події;

- в протоколах не зазначаються адреси, телефони понятих, відсутня відмітка про роз'яснення їм прав та обов'язків;
- нерідко під час огляду місця події залучається лише один понятий;
- відсутні в протоколі підписи окремих учасників слідчої (розшукової) дії;
- при складанні фототаблиць відсутні заголовки та пояснювальні записки;
- на проведення огляду місця події в деяких випадках витрачається всього 10–20 хвилин, що свідчить про формальний, поверхневий підхід до проведення слідчої (розшукової) дії та неминуче призводить до втрати доказової інформації [22, с. 84, 85].

Варто також наголосити на тому, що при проведенні огляду місця події під час розслідування даної категорії злочинів суттєве значення має якість складання схеми або плану місця події, а саме місця втечі, адже саме схема (план) допомагає візуалізувати картину події, що відбулася, зафіксувати розташування виявлених об'єктів та полегшує діяльність слідчого на подальшому етапі розслідування, зокрема може бути використана під час допиту підозрюваного [63, с. 141].

Отже, підсумовуючи викладене, підкреслимо, що огляд місця події дозволяє отримати початкову інформацію про злочинну подію, що відбулася, і на підставі неї визначити основні напрямки подальшого розслідування. Відповідно до цього, питання вироблення практичних рекомендацій щодо організації і тактики проведення вказаної слідчої (розшукової) дії під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, вимагає проведення подальших наукових розробок.

3.2. Допит підозрюваного та свідків

Ефективність розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті багато в чому обумовлюється якісним проведенням такої слідчої (розшукової) дії як допит, адже, на думку багатьох вчених, саме він є одним із основних засобів збирання та перевірки доказів і від його успішного проведення може залежати результат усього розслідування [175, с. 6]. Крім того, допит є найбільш інформативною слідчою (розшуковою) дією і може бути джерелом встановлення таких даних, як час, місце, спосіб, мотиви вчинення злочину тощо [59, с. 117].

Загалом, допит є вербальною (мовною, словесною) дією, і його метою є передача-отримання інформації про ідеальні відображення, тобто уявні образи, носієм яких є конкретна особа, з якою контактує слідчий, про відомі їй факти, що мають значення для правильного вирішення справи [224, с. 17].

Як зазначає М. О. Янковий, допит – це регламентований кримінально-процесуальним законом процес специфічної вербальної взаємодії з допитуваним, під час якої слідчий (прокурор, суддя), використовуючи законні тактичні прийоми і методи психологічного впливу, отримує від допитуваного і фіксує у протоколі усну інформацію про відомі йому обставини, що мають значення для розслідування злочину [250, с. 10].

Допит є одним з найскладніших комунікативних процесів слідчої діяльності та передбачає взаємний обмін діями, інформацією і станами включених до нього суб'єктів, а тому, для досягнення запланованих цілей, професійне спілкування слідчого має бути ретельно організованим, що неможливо без відповідного методичного забезпечення [189, с. 16].

Результати анкетування слідчих (Додаток Б) показали, що більшість респондентів (51,1 %) вважають необхідною розробку тактичних рекомендацій щодо проведення такої слідчої (розшукової) дії, як допит.

Традиційно проведення допиту включає в себе три етапи:

- 1) підготовчий (безпосередня підготовка до проведення слідчої (розшукової) дії;
- 2) робочий (власне допит як комунікативний акт);
- 3) заключний (фіксація ходу та результатів слідчої (розшукової) дії) [198, с. 160].

Безсумнівно, підготовка до проведення допиту має велике значення, оскільки дозволяє не лише забезпечити його результативність, але й зекономити час слідчого [181, с. 100]. Водночас, якщо слідчий не визначив предмет майбутнього допиту, не склав перелік конкретних запитань, на які йому необхідно отримати відповіді, не продумав чіткі формулювання, то він втрачає можливість отримати вичерпну та правдиву інформацію від допитуваного. Крім того, якщо допитуваний заздалегідь запланував надавати неправдиві показання, то очевидна непередготовленість слідчого до проведення допиту значно полегшить реалізацію цієї мети [175, с. 9].

Підготовка до проведення допиту включає в себе такі взаємопов'язані інформаційні, організаційні та тактичні складові, як: збирання вихідних даних про особу допитуваного; прийняття рішення про проведення допиту; тактичне забезпечення допиту; вибір часу, місця та технічного забезпечення допиту; визначення способу виклику на допит та складання плану його проведення [188, с. 23].

Виходячи з вищевказаного, можна виділити наступні основні елементи підготовки до проведення допиту підозрюваних та свідків втечі з місць позбавлення волі або з-під варти:

- визначення на підставі вивчення матеріалів кримінального провадження предмету допиту (кола обставин, які необхідно з'ясувати);
- збір та аналіз інформації про особу допитуваного;
- визначення часу та місця проведення допиту;
- підготовка необхідних техніко-криміналістичних засобів його фіксації;

- налагодження взаємодії з працівниками оперативних підрозділів установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення;
- забезпечення безпеки допитуваного [138, с. 46];
- складання плану допиту.

Отже, підготовку до проведення допиту слідчий повинен розпочати з вивчення матеріалів кримінального провадження та визначення на цій підставі предмету допиту. Як вірно зазначає К. О. Чаплинський, визначення предмету допиту полягає у встановленні обставин, які можуть бути відомі допитуваному. На підставі визначеного предмету допиту слідчий формулює запитання допитуваному та обирає систему тактичних прийомів [235, с. 144]. Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті визначення предмету допиту здійснюється залежно від процесуального статусу допитуваної особи і буде більш детально нами розглянуто далі в даному підрозділі.

Передувати допиту, безсумнівно, має вивчення особи допитуваного, під час якого необхідно встановити демографічні, соціально-психологічні, юридично значимі дані про нього, а також відомості про його статус відповідно до неформальної стратифікації в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення, а також відомості про поведінку допитуваного під час розслідування кримінального правопорушення, за вчинення якого він відбуває покарання або взятий під варту [125, с. 93].

Варто зауважити, що допит підозрюваного та свідків втечі з місць позбавлення волі або з-під варті необхідно проводити в максимально короткі строки з моменту вчинення злочину з метою недопущення змови засуджених щодо надання ними завідомо неправдивих показань. Як слушно зазначає В. А. Журавель, зволікання з проведенням допиту підозрюваного йде тільки на користь винній особі, надає їй можливість адаптуватися, оцінити, які докази є в розпорядженні слідчого, обрати виважену лінію поведінки, що значно ускладнює викриття її причетності до вчиненого кримінального правопорушення [82, с. 29].

При цьому місце проведення допиту повинно обиратися з урахуванням особи допитуваного, особливостей самої установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення. На жаль, дуже часто при обранні місця проведення запланованої дії, працівники правоохоронних органів не замислюються над тим, де найбільш вдало буде проведена та або інша слідча (розшукова) дія [192, с. 93], а тому рекомендуємо проводити допит у службових кабінетах, в тому числі тих, які знаходяться за межами установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення.

З метою належної фіксації ходу та результатів проведення допиту необхідно заздалегідь підготувати техніко-криміналістичні засоби фіксації, перевірити їх справність, в тому числі пересвідчитись у повноті заряду батареї відеокамери (впевнитися у можливості під'єднання її до електричної мережі), наявності достатньої пам'яті на флеш-карті, роздрукувати бланки протоколів допиту тощо.

Під час підготовки до проведення допиту доцільно також розглянути можливість використання допомоги адміністрації установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, яка може полягати у наступному:

а) надання слідчому різноманітної інформації, отриманої в процесі як щоденної діяльності, так і під час спеціально організованих адміністрацією режимних заходів;

б) вжиття режимних та інших непроцесуальних заходів, спрямованих на усунення негативного впливу окремих засуджених чи взятих під варту осіб на допитуваного, а також у проведенні виховних та інших роз'яснювальних заходів щодо необхідності надання правдивих показань під час допиту;

в) надання організаційно-технічної допомоги (виділення приміщень, забезпечення явки осіб для надання показань, забезпечення їх безпеки, недопущення надзвичайних подій за їх участю) [168, с. 14].

Особливу увагу під час підготовки до допиту слід приділяти вжиттю заходів забезпечення безпеки допитуваних, правильній організації виклику

засуджених на допит, обранню місця проведення допиту [140, с. 266]. При цьому варто розглядати можливість легендування причини виклику на допит засудженої чи взятої під варту особи (наприклад, здійснювати виклик під приводом побачення, виводу для виконання певних видів робіт тощо) [135, с. 71].

Підготовка до проведення допиту повинна завершуватися складанням плану допиту. Цілком погоджуємось з І. А. Жалдак, яка вважає, що якщо слідчий, незважаючи на наявний досвід, не має плану дій під час допиту, логічно розроблених питань, побудованих на основі комплексного знання матеріалів кримінального провадження, розраховувати на успіх йому не доводиться. Між тим, складення плану слідчої (розшукової) дії є запорукою її правильної організації [80, с. 113–114].

Загалом, планування допиту передбачає прогнозування можливих реакцій допитуваного на той чи інший доказ та можливі зміни лінії поведінки в процесі допиту. Результати розумової діяльності слідчого під час підготовки до допиту знаходять свій концентрований вияв у плані, який може бути як усним, так і письмовим; коротким або ж розширеним [188, с. 25].

Допит підозрюваного. При розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варту під час допиту підозрюваного необхідно встановити:

1. Відомості щодо особи підозрюваного:

- прізвище, ім'я, по-батькові;
- дата та місце народження;
- національність та громадянство;
- освіта; місце роботи (навчання), рід занять до взяття під варту або до початку відбування покарання;
- місце проживання (реєстрації);
- склад сім'ї, наявність родичів, стосунки, які склалися з ними, чи підтримують зв'язок, хто надсилає посилки чи передачі, чи відбувалися побачення, з ким саме, як часто;

- перебування на обліку в лікаря нарколога або психіатра;
- стан здоров'я, наявність інших захворювань, які потребують надання невідкладної медичної допомоги або тривалого лікування;
- наявність судимості, за якими статтями Кримінального кодексу України притягувався до кримінальної відповідальності;
- за вчинення якого злочину відбуває покарання чи був взятий під варту;
- як склалися стосунки з іншими засудженими чи взятими під варту особами;
- статус відповідно до неформальної стратифікації в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення.

2. Відомості про підготовку до вчинення злочину:

- чи мала місце підготовка до вчинення втечі;
- які саме дії вчинялися під час підготовки до втечі (наприклад, де і як здійснювався підкоп, яка ділянка чи елементи інженерно-технічних засобів охорони пошкоджувалися, чи перевірялася справність сигналізації, чи відкладалися грошові кошти, продукти харчування тощо);
- які знаряддя використовувалися під час підготовки до вчинення втечі, яким чином отримав змогу ними користуватися, де саме зберігав їх;
- як і про що досягалася домовленість із співучасниками та пособниками злочину, чи планувався маршрут руху після втечі, чи підшукувалися заздалегідь місця, де можна переховуватися, в тому числі і ночувати;
- чи повідомляв комусь з числа інших засуджених чи взятих під варту осіб або родичам, друзям про наміри вчинення втечі, чи домовлявся з ними про те, що буде переховуватися у них після вчинення втечі;
- хто з числа інших засуджених чи взятих під варту осіб або з працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, конвойної служби сприяв вчиненню втечі, надавав одяг, гроші, засоби зв'язку, іншим чином допомагав втікачу.

3. Відомості про обставини (час, місце, спосіб) вчинення втечі:

- коли була вчинена втеча (дата, час);
- де саме була вчинена втеча (на якій ділянці, з якого приміщення), де розпочалося і де було закінчено подолання інженерно-технічних засобів охорони;
- яким способом була вчинена втеча;
- які знаряддя використовувалися під час вчинення втечі, де вони заховані;
- чи мала місце втеча групою осіб, чи була попередня змова щодо вчинення втечі, в чому полягали дії кожного із співучасників, роль кожного з них у вчиненому злочині;
- чи спрацювала під час втечі сигналізація, чи була помічена втеча працівниками установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, іншими працівниками правоохоронних органів, які були їх дії, спрямовані на припинення втечі;
- чи застосовувалося насильство, небезпечне для життя та здоров'я інших осіб; чи висловлювалася погроза застосування такого насильства; чи застосовувалася зброя чи інші предмети, заздалегідь пристосовані для нанесення тілесних ушкоджень; де і за які кошти було придбано зброю, яким чином вона потрапила на територію установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи мало місце незаконне заволодіння транспортним засобом; чи використовувалися підроблені документи, якщо так, то де їх отримав тощо.

4. Відомості про дії після вчинення втечі:

- які дії вчинялися після подолання інженерно-технічних засобів охорони до затримання;
- скільки часу пройшло з моменту втечі до моменту затримання;
- який був маршрут руху;
- куди прямував після вчинення втечі;

- чи пересувався будь-яким транспортом, яким саме (автобуси, таксі, попутні автомобілі, залізничний транспорт);
- де переховувався, чи відвідував родичів, знайомих, друзів;
- з ким і про що спілкувався, чи повідомляв будь-кому про те, що вчинив втечу;
- чи вчиняв інші злочини, зокрема з метою отримання грошових коштів (крадіжки, грабежі тощо), обставини їх вчинення;
- чи мав намір добровільно повернутися до установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення;
- де був затриманий і ким;
- дії під час затримання (чи чинив опір, в чому він проявлявся).

5. Відомості щодо суб'єктивної сторони злочину:

- чи визнає свою вину у вчиненому злочині повністю, частково або не визнає, причини невизнання вини;
- мотив і мета вчиненого злочину;
- коли і чому виник умисел на вчинення втечі (раптово внаслідок збігу обставин, за декілька днів, існував протягом тривалого часу);
- коли було прийнято рішення про вчинення втечі;
- чи мали місце конфлікти в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення з іншими засудженими чи взятими під варту особами, працівниками даних установ;
- які обставини передували вчиненню злочину (хвороба родичів, сімейні проблеми), які спонукали до вчинення втечі;
- чим саме був обумовлений вибір способу вчинення злочину (професійні навички, особисті якості);
- чи мав намір вчиняти інші злочини після втечі;
- що сприяло реалізації злочинного умислу [245, с. 380-381].

Під час допиту досить часто виникають ситуації, коли підозрювані усіяко намагаються протидіяти розслідуванню втечі з місць позбавлення

волі або з-під варти. Опитані нами практичні працівники (Додаток Б) зазначили, що з цією метою підозрювані:

- а) надають завідомо неправдиві показання (28,1 %);
- б) відмовляються надавати показання (17,4 %);
- в) надають суперечливі показання та в ході допиту декілька разів їх змінюють (21,5 %).

Наведемо приклад протидії розслідуванню з боку підозрюваного шляхом надання завідомо неправдивих показань.

Так, починаючи з 02.02.2016 особа_1 відбував покарання у вигляді 3 років і 1 місяця позбавлення волі за вчинення злочину, передбаченого ч. 3 ст. 185 КК України, у Державній установі «Первомайська виправна колонія № 117», що знаходиться в с. Грушине Первомайського району Харківської області.

05.07.2017 особа_1 разом з іншими засудженими під наглядом командира відділення (водія пожежного автомобілю старшого прапорщика внутрішньої служби), відповідно до рознарядки виводу засуджених на роботу, виконував безоплатні допоміжні господарські роботи із забезпечення виправної колонії продовольством на земельній ділянці, призначеній для ведення підсобного сільського господарства. Вказана ділянка розташована в межах Грушинської сільської ради Первомайського району Харківської області неподалік ДУ «Первомайська ВК № 117».

Близько 16:40 год. під час прополювання кабачків на вищевказаній земельній ділянці, особа_1, скориставшись відсутністю належного контролю та нагляду з боку персоналу виправної колонії, самовільно залишив межі робочого об'єкту та покинув територію ДУ «Первомайська ВК № 117», попрямувавши у напрямку лісосмуги, розташованої поблизу с. Кашпурівка Первомайського району Харківської області. Близько 21:00 год. особа_1 був затриманий працівниками виправної колонії на автомобільній дорозі поблизу с. Кашпурівка та доставлений до місця відбування покарання.

Свою вину у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 393 КК України, особа_1 не визнав та заявив, що будь-яких протиправних дій він не вчиняв. Зокрема, в ході допиту особа_1 показав, що 05.07.2017 його не залучали до робіт, що полягали у прополюванні кабачків, натомість цього дня він перебував на виїзді разом з іншими засудженими та працівниками установи виконання покарань у с. Роздолля, яке розташовано на відстані 70 кілометрів від виправної колонії, де виконував роботи, пов'язані з демонтажем будівель колишніх ферм. Під час виконання зазначених робіт, близько 16:30 год. особа_1, попередивши оточуючих, пішов до туалету, де йому стало погано, внаслідок чого він втратив свідомість. Приблизно через 20–30 хвилин особі_1 стало краще і він повернувся до місця виконання робіт, однак працівників виправної колонії, а також інших засуджених вже там не було. Крім того, особа_1 зазначив, що упродовж усього дня стан його здоров'я був незадовільним, у зв'язку з чим він звертався за допомогою до медичної частини колонії.

Разом з тим, винуватість особи_1 у втечі з місця позбавлення волі, підтверджується показаннями інших осіб, зокрема:

- показаннями начальника дільниці соціальної реабілітації ДУ «Первомайська ВК № 117» про те, 05.07.2017 особа_1 залучався до виконання господарських робіт на земельній ділянці, яка розташована на території установи (на відстані 20–30 метрів від дільниці соціальної реабілітації) та самовільно залишив визначене місце роботи;

- показаннями свідка, який 05.07.2017 ніс службу у складі оперативної групи чергової зміни і шляхом патрулювання здійснював нагляд за засудженими, про те, що особа_1 протягом дня виконував прополку кабачків на території колонії, а саме на земельній ділянці, призначеній для ведення підсобного сільського господарства, однак після 16:00 год. під час чергової перевірки засуджених, вже був відсутній на своєму робочому місці;

- показаннями фельдшера медичної частини ДУ «Первомайська ВК № 117» про те, що 05.07.2017 протягом дня засуджений особа_1 за медичною

допомогою не звертався, а також про те, що під час медичного огляду особи_1, який проводився після його затримання, в останнього ніяких тілесних ушкоджень виявлено не було, будь-яких скарг на стан здоров'я він не висловлював та медичної допомоги не потребував.

Оцінивши показання свідків та інші дані, що містяться у документах та протоколах слідчих (розшукових) дій, суд прийшов до висновку, що показання особи_1 про те, що він не вчиняв втечі з місця позбавлення волі, не відповідають фактичним обставинам справи і є надуманими. Суд розцінив їх як позицію захисту, обрану з наміром уникнути відповідальності за вчинене, оскільки дані показання спростовуються сукупністю інших доказів, визнаних судом достовірними і взятих в основу вироку. Особу_1 було визнано винуватим у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 393 КК України, та призначено йому покарання у вигляді 3 років позбавлення волі [47].

Слід зауважити, що отримання під час допиту повних і правдивих показань залежить від кваліфікації слідчого, його вміння встановити з допитуваним психологічний контакт та використовувати в ході проведення вказаної слідчої (розшукової) дії широкий спектр тактичних прийомів, вироблених криміналістичною теорією та практикою.

Під час допиту підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти рекомендується не ставити прямі, відкриті запитання, оскільки допитувані, зазвичай, готові до них і знають, як уникнути прямої відповіді; спочатку рекомендується ставити непрямі запитання, лише потім – уточнюючі; формулювати запитання без використання спеціальної термінології; не ставити запитання, які містять у собі відповідь; роз'яснювати підозрюваному про переваги сприянню досудовому розслідуванню; використовувати принцип раніше судимих осіб «кожен сам за себе»; у разі можливості, виключити перерви та перенесення допитів, під час яких планується отримання достовірних показань; враховувати характеристику допитуваного та інші дані (час закінчення терміну відбування покарання, час

наступного етапування, стан здоров'я тощо); демонструвати фотоматеріали, складати під час допиту схеми, малюнки [104, с. 27–39]. Також необхідно мати на увазі, що допитуваний, як правило, намагається дізнатися про ступінь обізнаності слідчого про подію та обставини злочину, а також про наявність доказів у матеріалах кримінального провадження. Тому слідчий залежно від ситуації, яка складається під час допиту, повинен створити враження у допитуваного про наявність достатньої кількості викривальних доказів, або навпаки, залишити його у невіданні щодо зібраних доказів. Крім того, слід зауважити, що повідомлення підозрюваному про джерела інформації, якою володіє слідчий, є небажаним, а тому запитання під час допиту повинні формулюватись так, щоб підозрюваний не міг здогадатися про джерело повідомлення. Разом з тим, в окремих випадках, слідчий навпаки повинен демонструвати свою обізнаність, оскільки це може призвести до суттєвого тактико-психологічного впливу на підозрюваного [85, с. 25].

При цьому в ході допиту слідчий повинен не лише фіксувати у протоколі допиту вербальну інформацію, отриману від підозрюваного, але й звертати увагу на його поведінку, адже про неправдивість чи істинність відомостей, які повідомляються, досить часто свідчать зміна тону, мовленнєві помилки або паузи, швидкість і тривалість мовлення, зміна напрямку погляду, міміка обличчя, зміни в жестикуляції, прискорення чи сповільнення дихання, зміна пози тощо [159, с. 20]. Як слушно зауважує В. В. Тіщенко, виявлення й оцінка невербальної інформації, що надходить від допитуваного, повинні корегувати лінію поведінки слідчого, багато в чому визначати вибір тактичних прийомів у відповідній ситуації для встановлення психологічного контакту, викриття брехні, умовчування, спотворення фактів і для отримання повної і достовірної інформації щодо обставин розслідуваної події. На допиті необхідне комплексне сприйняття вербальної і невербальної інформації, їх спільний аналіз для оцінки показань і правильного обрання тактики допиту [220, с. 240–241].

Допит свідків. Відповідно до ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [120].

Аналіз вивчених нами кримінальних проваджень (Додаток А) показав, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти як свідки були допитані наступні особи (при цьому в одному кримінальному провадженні могли бути допитані декілька категорій осіб):

а) працівники установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу, в тому числі ті, які здійснювали контроль і нагляд за поведінкою засуджених чи взятих під варту осіб; виявили сліди втечі на контрольно-слідовій смузі, пошкодження інженерно-технічних споруд охорони або були безпосередніми очевидцями втечі; виявили відсутність засудженого чи взятого під варту під час режимної перевірки; брали участь у переслідуванні та затриманні після втечі; можуть охарактеризувати втікача та ін. – 87,8 %;

б) інші засуджені чи взяті під варту особи, зокрема безпосередні очевидці вчинення злочину; особи, які можуть охарактеризувати втікача; особи, яким було відомо про підготовку до вчинення злочину (наприклад, які могли випадково чути розмову, під час якої обговорювалися деталі майбутньої втечі, або ж спостерігати за тим, як виготовлялися або пристосовувалися знаряддя та засоби вчинення злочину чи іншим чином здійснювалася підготовка до нього – відкладалися продукти харчування, гроші, викопувалася траншея, розбиралася стіна, пошкоджувалися інші інженерно-технічні засоби охорони тощо) і які можуть володіти інформацією про мотиви вчинення втечі, ймовірне місцеперебування втікача або напрямок руху після втечі, його зв'язки на свободі (родинні, дружні, злочинні тощо) – 43,2 %;

в) особи, які особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, спостерігали за його діями або спілкувалися з ним після вчинення

злочину, зокрема особи, які проживають або працюють неподалік установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, водії маршрутних транспортних засобів, таксисты, продавці магазинів, випадкові перехожі і т.п. – 29,6 %;

г) родичі, знайомі, друзі втікача, які можуть його охарактеризувати, а також яким може бути відоме його місце перебування, план дій після вчинення злочину – 24,3 %.

Коло обставин, які необхідно встановити слідчому під час допиту, багато в чому залежить від того, до якої категорії свідків належить допитувана особа. Так, при допиті працівників установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу з'ясовуються не лише загальні анкетні дані допитуваного, але й займана ним посада; з якого часу перебуває на службі та у займаній посаді; військове (спеціальне) звання; функціональні обов'язки; графік несення служби; коли і о котрій годині приступив до несення служби.

Якщо допитуваний ніс службу в той час, коли відбулася втеча, встановлюється, де саме він знаходився перед і в момент втечі засудженої чи взятої під варту особи, маршрут пересування установою виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи відбувалося спрацювання інженерно-технічних засобів охорони, якщо так, то які заходи вживалися після цього; якщо безпосередньо спостерігав за вчиненням втечі, то скільки осіб її вчинили, яким способом, напрям руху втікачів; як саме зреагував допитуваний (почав переслідувати втікачів, доповів про подію керівництву, застосовував вогнепальну зброю тощо). Якщо відсутність засудженої чи взятої під варту особи була виявлена під час режимної перевірки або виявлені сліди втечі на контрольно-слідовій смузі, пошкодження інженерно-технічних споруд охорони, то які саме організаційні, режимні чи оперативні заходи вживалися самим допитуваним; які дії під час цього вчиняли інші засуджені чи взяті під варту особи.

Також необхідно з'ясувати, чи знає допитуваний втікача особисто, як може його охарактеризувати; чи була наявна оперативна інформація про те, що здійснюється підготовка до вчинення втечі; коло спілкування та інтересів втікача; в яких стосунках він перебував з іншими засудженими чи взятими під варту особами, з адміністрацією та працівниками установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи виконував сам допитуваний чи його колеги будь-які незаконні дії на прохання втікача (передавали заборонені речі, дозволяли користуватися мобільним телефоном і т.п.).

Під час допиту інших засуджених чи взятих під варту осіб необхідно звертати увагу на те, чи були вони безпосередніми очевидцями втечі. Якщо так, то потрібно з'ясувати час, місце, обставини вчинення злочину; які дії вчиняв втікач; де знаходився при цьому допитуваний; які були його дії; чи намагався він припинити злочин; чи повідомляв працівникам установи відбування покарань чи попереднього ув'язнення про те, що йому відомо про обставини втечі та напрямок руху втікача. При допиті засуджених чи взятих під варту осіб, які особисто знали втікача та спілкувалися з ним, ставляться запитання щодо характеристики втікача; з ким він товаришував; який мав статус відповідно до неформальної стратифікації; чи вживав наркотичні засоби без призначення лікаря; чи були в нього конфлікти з іншими засудженими чи взятими під варту особами, працівниками установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; чи розповідав про проблеми вдома, конфлікти з рідними та близькими; чи висловлював намір вчинити втечу; який був мотив вчинення злочину; чи обговорював деталі майбутньої втечі; з ким спілкувався по телефону; від кого отримував передачі та посилки; чи готувався до вчинення злочину; куди міг поїхати після вчинення втечі; коли і за яких обставин останній раз його бачили і спілкувалися з ним; хто може бути співучасником вчинення злочину; у кого із родичів та знайомих може переховуватися тощо.

Під час допиту осіб, які особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, потрібно з'ясувати які саме дії втікача спостерігав свідок;

напрямок його руху; чи з кимось він спілкувався, якщо так, то з ким, як може свідок описати даних осіб, чи може їх впізнати, за якими ознаками; чи сідав в автомобіль, якщо так, то колір, марка, номерний знак даного автомобіля. Якщо ж свідок бачив втікача через певний проміжок часу після вчинення злочину, то встановлюється, за яких саме обставин це відбулося, хто ще був поряд з ними, у зв'язку з чим свідок та втікач спілкувалися між собою; чи користувався втікач мобільним телефоном, якщо так, то чи телефонував до когось, зміст розмови; що розповідав про себе; чи мав при собі грошові кошти, яку суму; у якому напрямку рухався; якщо втікач пересувався маршрутним транспортним засобом або таксі, то де саме вийшов, чи хтось його зустрічав тощо.

За результатами допиту родичів, знайомих, інших осіб слідчий може отримати інформацію про спосіб життя підозрюваного, його зв'язки, з ким останнім часом найбільше спілкувався, куди може направлятися, де переховуватися. Однак, варто зазначити, що проводити допит таких осіб досить складно, оскільки, зазвичай, вони є зацікавленими в тому, що б втікача не було розшукано, а тому під час допиту даної категорії осіб слідчому необхідно бути готовим до протидії з їх боку, зокрема до отримання від них завідомо неправдивих показань.

Заключним етапом допиту є фіксація ходу та результатів його проведення. Враховуючи те, що фіксація ходу і результатів допиту підозрюваних і свідків втечі з місць позбавлення волі або з-під варти не має суттєвих особливостей і здійснюється відповідно до загальноприйнятих криміналістичних рекомендацій, на детальному розгляді даного етапу проведення допиту ми зупинятися не будемо.

Підводячи підсумок, підкреслимо, що допит є однією з найскладніших слідчих (розшукових) дій, ефективність проведення якої залежить від ретельної підготовки, високої кваліфікації слідчого, володіння ним тактичними прийомами проведення допиту, вмінням встановити психологічний контакт з допитуваним. З метою повного та всебічного

розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, не потрібно обмежуватися допитом лише підозрюваного та очевидців вчинення злочину, але й слід отримувати показання від осіб, які можуть охарактеризувати втікача, а також повідомити про його дії після вчинення злочину.

3.3. Слідчий експеримент

У 2012 році Кримінальним процесуальним кодексом України було законодавчо закріплено підстави та порядок проведення такої надзвичайно важливої для розслідування кримінальних правопорушень слідчої (розшукової) дії як слідчий експеримент. Вказаний крок мав суттєве теоретичне та практичне значення, адже слідчий експеримент тривалий час вже використовувався в роботі слідчих та довів свою ефективність.

Загалом, ідея слідчого експерименту у вітчизняній кримінальній процесуальній науці виникла у середині XIX століття та набула свого розвитку у 30-х роках XX століття, коли відбувалося накопичення теоретичних знань, створювався понятійний апарат, формулювались визначення, цілі та завдання експерименту [14, с. 104].

Одне з перших визначень слідчого експерименту запропонувала Н. І. Гуковська у 1959 році у своїй кандидатській дисертації, зазначивши, що слідчий експеримент – це слідча дія, зміст якої складають досліді, що проводяться слідчим у процесуальній формі, і метою яких є встановлення можливості якої-небудь події, дії чи явища у певних умовах [62, с. 8].

В свою чергу, у 1964 році Р. С. Белкін визначив слідчий експеримент як слідчу дію, яка полягає у проведенні спеціальних дослідів, випробувань з метою отримання нових і перевірки наявних доказів, а також перевірки та оцінки слідчих версій щодо можливості чи неможливості існування тих чи інших фактів, що мають значення для справи [21, с. 17].

У 2015 році Т. М. Балицький в авторефераті дисертації зазначив, що ним було сформульоване авторське визначення поняття «слідчий експеримент», під яким розуміється слідча (розшукова) дія, зміст якої полягає у здійсненні спеціальних дослідних дій з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, а також перевірки висунутих гіпотез, версій та отримання нових доказів» [15, с. 12], однак, на нашу думку, це визначення за своїм змістом є аналогічним наведеному вище. Так само, майже не відрізняється від попередніх визначення М. М. Феськова, який вважає, що під слідчим експериментом слід розуміти слідчу (розшукову) дію, яка полягає у відтворенні процесуально-значущих обставин події кримінального правопорушення з метою перевірки та уточнення зібраних доказів, отримання нових доказів, перевірки версій щодо обставин, що підлягають доказуванню [116, с. 398]

Враховуючи зазначене, вважаємо, що подальше дослідження думок вчених щодо визначення поняття слідчого експерименту є недоцільним, а тому зупинимось лише на позиції законодавця з цього приводу. Отже, аналізуючи зміст ч. 1 ст. 240 КПК України, можна зробити висновок, що слідчий експеримент – це слідча (розшукова) дія, яка проводиться слідчим, прокурором з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань [120].

Потреба у проведенні слідчого експерименту, зазвичай, виникає у тих випадках, коли під час оцінки даних, отриманих в процесі розслідування, встановлюється, що та чи інша обставина є суттєвою для прийняття подальших рішень, однак потребує перевірки дослідним шляхом [125, с. 39]. Крім того, широкий діапазон пізнавальних властивостей експерименту, його універсальність, варіантність, здатність виявляти нове, яке виходить за межі гіпотези, що перевіряється, або її наслідків, дозволяють встановити механізм

злочину в цілому, відтворити ситуацію вчинення кримінального правопорушення, більш повно розкрити його слідову картину, а також перевірити правильність раніше висунутих версій та зроблених висновків [15, с. 9].

Загалом, завданнями слідчого експерименту є:

- встановлення точного способу вчинення кримінального правопорушення;
- перевірка висунутих слідчих версій;
- виявлення причин і умов, що сприяли або перешкоджали вчиненню кримінального правопорушення;
- перевірка та уточнення фактичних даних, одержаних в результаті проведення окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема перевірка та уточнення показань свідків, потерпілих, підозрюваних та обвинувачених, інших даних, отриманих під час огляду місця події тощо;
- отримання нових доказів;
- встановлення та усунення розбіжностей у показаннях підозрюваних, обвинувачених, свідків і потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію кримінального правопорушення тощо [234, с. 45].

Аналіз наукової літератури дозволив визначити такі основні види слідчого експерименту:

а) слідчий експеримент для перевірки можливості бачити у певних умовах. Завдання такого експерименту в окремих випадках полягає у встановленні можливості не тільки бачити, а й розрізняти деталі та особливості об'єктів;

б) слідчий експеримент для перевірки можливості чути в конкретних умовах. У деяких випадках під час виконання слідчого експерименту на відкритій місцевості важливо встановити силу та напрямок вітру в момент події злочину, а також наскільки суттєво ці чинники впливають на можливість почути;

в) слідчий експеримент для встановлення можливості вчинення певної дії (наприклад, можливості проникнути крізь певний отвір, перелізти через перешкоду), а також для перевірки можливості вчинення якоїсь дії за певний проміжок часу (під час проведення такого експерименту головним чинником є час, оскільки викликає сумнів не факт можливості вчинення певних дій, а час, упродовж якого вони були вчинені);

г) слідчий експеримент для перевірки можливості настання певної події (загоряння, поломки, спрацювання сигналізації та ін.);

д) слідчий експеримент для встановлення спеціальних і професійних навичок особи [106, с. 252].

е) слідчий експеримент для встановлення послідовності вчинення дій чи настання певних подій, часу перебігу певної події;

є) слідчий експеримент для встановлення механізму утворення слідів злочину [125, с. 39].

За результатами вивчення нами кримінальних проваджень (Додаток А) встановлено, що під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти слідчий експеримент проводився з метою:

– перевірки можливості вчинення тих чи інших дій у певних умовах (наприклад, для з'ясування питань, чи могла людина самотійно, без сторонньої допомоги пошкодити інженерно-технічні засоби охорони, перепилити ґрати, розібрати стіну, зробити підкоп у непомітному для інших місці, перелізти через загородження певної висоти, пролізти в отвір тощо) – 26,7 %;

– встановлення часу, необхідного для вчинення певних дій (подолання інженерно-технічних засобів охорони, зламу замка, розпилу ґрат на вікнах) – 22,1 %;

– уточнення, конкретизації раніше встановлених відомостей про підготовку до вчинення втечі, безпосередній спосіб її вчинення, маршрут руху на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення

та за її межами, механізм нанесення тілесних ушкоджень іншим особам тощо – 30,8 %;

– перевірки можливості працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, які несли службу з охорони та нагляду, спостерігати за діями втікача (результати проведеного слідчого експерименту дозволяють підтвердити або спростувати версію про співучасть, зокрема пособництво працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення у вчиненні втечі) – 7,5 %;

– перевірки справності сигналізації та умов, за яких вона спрацьовує, – 4,6 %.

Слід зауважити, що незважаючи на те, що 92,4 % опитаних нами слідчих (Додаток Б) вважають проведення слідчого експерименту під час розслідування даної категорії злочинів обов'язковим, на практиці продовжують траплятися випадки, коли вказана слідча (розшукова) дія з різних на те причин не проводиться (8,3 % вивчених кримінальних проваджень (Додаток А), внаслідок чого довести у суді винуватість особи у вчиненому злочину деколи не представляється можливим.

Так, у січні 2019 року Новотроїцьким районним судом Херсонської області було розглянуто кримінальне провадження відносно особи_1 та особи_2, які обвинувачувалися в тому, що будучи взятими під варту за вчинення тяжких злочинів, перебуваючи в Ізоляторі тимчасового тримання № 6 ГУНП в Херсонській області, розташованого за адресою: Херсонська область, смт. Новотроїцьке, вул. Банкова, 8, за попередньою змовою між собою, у період часу з 21:00 год. 25.06.2018 до 02:00 год. 26.06.2018 за допомогою полотна для ножівки по металу пошкодили металеві ґрати на стелі прогулянкового двору, відігнули їх та, залишаючись непоміченими для охорони, здійснили втечу і зникли у невідомому напрямку.

Допитані у судових засіданнях особа_1 та особа_2 свою винуватість у вчиненні втечі не визнали та відмовилися давати показання, а у судових дебатах просили їх виправдати.

Дослідивши докази, представлені стороною обвинувачення, оцінивши їх з точки зору належності та допустимості, вислухавши показання свідків, суд прийшов до висновку, що пред'явлене особі_1 та особі_2 обвинувачення у вчиненні втечі з ІТТ за попередньою змовою групою осіб з пошкодженням інженерно-технічних засобів охорони є припущенням сторони обвинувачення і ґрунтується лише на поверхово досліджених показаннях свідків та огляді місця вчинення злочину, достовірність яких всупереч вимогам кримінального процесуального законодавства слідчим не перевірялась. Зокрема, суд вказав на те, що шляхом проведення слідчого експерименту за допомогою статистів не з'ясовані наступні обставини: чи можливо одній особі без допомоги іншої проникнути в отвір, який утворився внаслідок розпилу ґрат на стелі прогулянкового двору? чи дозволяв розмір отвору це зробити? чи можливо було здійснити підпилювання ґрат на стелі прогулянкового двору, як вказує слідство, у період часу з 21:00 год. 25.06.2018 по 02:00 год. 26.06.2018 з урахуванням того, що за поведінкою осіб, які тримаються під вартою, наглядає інспектор? чи причетні до вчинення втечі працівники ІТТ, адже особа_1 та особа_2, в порушення умов утримання ув'язнених, перебували у прогулянковому дворіку вночі тривалий час?

Враховуючи викладене, суд визнав особу_1 та особу_2 невинуватими у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 393 КК України, та виправдав їх за недоведеністю висунутого обвинувачення [46].

Крім того, варто зауважити, що на практиці також мають місце випадки, коли під час проведення слідчого експерименту допускаються помилки, які не дозволяють використовувати його результати в суді [15, с. 1]. Саме тому важливе значення набуває ретельна підготовка до проведення даної слідчої (розшукової) дії, яка охоплює ряд заходів, що проводяться як до виїзду на місце проведення експерименту, так і після прибуття на місце слідчого експерименту, але до його початку. Разом з тим, результати опитування слідчих показали (Додаток Б), що 23,0 % респондентів взагалі не

готуються до проведення слідчого експерименту, 94,1 % не складають план його проведення, а необхідність психологічної підготовки учасників даної слідчої (розшукової) дії ігнорують 97,8 % опитаних.

Отже, розглянемо детальніше стадії підготовки до проведення слідчого експерименту:

- ознайомлення з матеріалами кримінального провадження;
- визначення мети, виду і конкретних завдань слідчого експерименту.

Ця стадія включає ретельний аналіз усього комплексу інформації, що була отримана під час допиту підозрюваних, свідків, огляду місця події, проведених експертиз, аналізу оперативних матеріалів тощо [116, с. 398–399], а також змісту, черговості та способу проведення дослідів під час експерименту;

- вирішення питання про час і місце проведення слідчого експерименту, попереднє ознайомлення слідчого з місцем проведення експерименту;

- визначення кола учасників слідчого експерименту і вжиття заходів щодо забезпечення їх явки на місце проведення слідчого експерименту. Слід зауважити, що слідчий експеримент при розслідуванні втеч з місць позбавлення волі або з-під варти може проводитись за участю підозрюваного, свідків, а також потерпілого;

- вирішення питання про зміст інформації, що підлягає повідомленню учасникам слідчого експерименту;

- створення необхідних умов для проведення експерименту;

- підготовка науково-технічних засобів, які можуть знадобитися в ході проведення слідчого експерименту: фотоапарат, відеокамера, вимірювальні прилади, освітлювальна апаратура, тощо;

- підготовка транспортних засобів і засобів зв'язку;

- проведення психологічної підготовки учасників слідчого експерименту;

- складання плану проведення слідчого експерименту [15, с. 13].

Після прибуття на місце проведення слідчого експерименту проводяться: реконструкція матеріальної обстановки; фотозйомка обстановки місця проведення експерименту до і після реконструкції; інструктаж учасників дослідних дій [125, с. 40].

Під час підготовки до слідчого експерименту при розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти слід також звернути увагу на вирішення деяких проблемних питань, які можуть виникнути при його проведенні.

Так, однією з основних тактичних рекомендацій щодо проведення слідчого експерименту, вироблених криміналістичною наукою та практикою, є положення про те, що експеримент проводиться в обстановці, тотожній або максимально наближеній до тієї, в якій відбувалася подія (у тому ж місці – у певній будівлі, на конкретній ділянці відкритої місцевості, в ту ж саме пору року чи час доби тощо) [117, с. 348].

Враховуючи дану рекомендацію, слідчий експеримент при розслідуванні втеч, вчинених вночі, доцільно проводити у темну пору доби, однак при цьому потрібно мати на увазі, що виведення ув'язнених і засуджених з камер на побачення, а також за викликами забороняється під час прийому-здачі чергування (не більше однієї години), прийому їжі (сніданок, обід, вечеря) згідно з розпорядком дня, а також у нічний час [226, с. 68]. Відповідно до Типового розпорядку дня засуджених, сніданок триває з 06:50 до 07:10 год., обід – з 12:30 до 13:00 год., вечеря – з 19:00 до 19:30 год., а час для безперервного сну – з 22:00 до 06:00 год. [184]. Крім того, відповідно до ст. 223 КПК України, проведення слідчих (розшукових) дій у період часу з 22:00 до 06:00 год. також не допускається, за винятком невідкладних випадків, коли затримка в їх проведенні може призвести до втрати слідів кримінального правопорушення чи втечі підозрюваного [120]. Тому, вважаємо, що в окремих випадках, коли, наприклад, встановити факт можливості бачити дії втікача у нічний час працівником охорони і нагляду, який ніс службу на вищій, що розташована

по периметру основного загородження установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, не представляється можливим інакше, як шляхом проведення слідчого експерименту, вказану слідчу (розшукову) дію потрібно проводити при відповідному освітленні, але намагатися закінчити її до настання визначеного законодавством часу.

Також під час підготовки до слідчого експерименту необхідно вирішити питання забезпечення безпеки проведення слідчої (розшукової) дії, адже відповідно до ч. 4 ст. 240 КПК України проведення слідчого експерименту допускається за умови, що при цьому не створюється небезпека для життя і здоров'я осіб, які беруть у ньому участь, чи оточуючих, не принижуються їхні честь і гідність, не завдається шкода [120]. В зв'язку з цим, потрібно заздалегідь продумати алгоритм дій учасників слідчого експерименту для того, щоб виключити можливість настання ситуацій, в яких може виникнути небезпека для життя та здоров'я учасників даної слідчої (розшукової) дії та сторонніх осіб, а також унеможливити спроби вчинення повторної втечі підозрюваним шляхом забезпечення присутності озброєних працівників установи виконання покарань, попереднього ув'язнення чи конвойної служби поблизу місця, де проводиться слідчий експеримент. Крім того, доцільно розглянути можливість залучення до проведення слідчої (розшукової) дії замість підозрюваного статистів (спеціально підібраних осіб, які схожі за своїми анатомічними та функціональними ознаками з підозрюваним).

Під час вибору місця для проведення слідчого експерименту слід враховувати, що територія установ виконання покарань чи попереднього ув'язнення поділяється на різноманітні ділянки (житлова, промислова зона тощо), на окремих з яких може перебувати значна частина засуджених чи взятих під варту осіб. Враховуючи те, що під час проведення слідчого експерименту в більшості випадків демонструється спосіб учинення втечі, доступ сторонніх осіб до місця проведення слідчої (розшукової) дії має бути обмежений. Також з метою виключення можливості появи у засуджених чи

взятих під варту осіб нової інформації про хід та результати розслідування кримінального правопорушення не допустимо їх залучення до участі в слідчому експерименті як його учасників [50, с. 84].

Наступним проблемним питанням, яке може виникнути під час підготовки до слідчого експерименту в установах виконання покарань чи попереднього ув'язнення, є виконання вимоги ст. 223 КПК України щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії за участі понятих. У разі проведення слідчого експерименту на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, доступ до якої стороннім особам обмежений через режимні вимоги, пошук та залучення понятих викликає суттєві труднощі. Зазначимо, що чинне законодавство не забороняє залучати понятими засуджених чи взятих під варту осіб, за умови, що вони є незацікавленими особами. Однак, як ми зазначали вище, з метою недопущення розголошення інформації про хід розслідування, залучати понятими осіб, які взяті під варту або відбувають покарання, навіть якщо вони не порушують порядок та позитивно характеризуються адміністрацією установи, є недопустимим. В даному випадку як понятих можливо залучати осіб, які прибули на довготривале побачення [232, с. 234]. Однак, в першу чергу, слід розглянути можливість застосування безперервного відеозапису ходу проведення слідчого експерименту, за умови якого участь понятих є не обов'язковою.

Загалом, перед початком слідчого експерименту потрібно:

- ще раз перевірити, чи наявне все необхідне для того, щоб провести слідчу (розшукову) дію;
- роз'яснити учасникам мету проведення експерименту;
- попередити учасників експерименту про відповідальність за розголошення даних досудового розслідування, зокрема за розголошення інформації, яка стане їм відомою внаслідок проведення слідчої (розшукової) дії;

– отримати короткі показання особи, за участі якої буде проведено слідчий експеримент, про обставини, які будуть перевірятися; попередити свідків та потерпілих про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань, а свідків ще і про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань;

– з'ясувати у особи, за участю якої буде проведено експеримент (підозрюваного, свідка, потерпілого), чи відповідають створені умови умовам, в яких було вчинено злочин;

– розмістити учасників експерименту відповідно до реконструйованої обстановки місця події [62, с. 10].

Під час проведення слідчого експерименту особі, яка бере в ньому участь (підозрюваному, свідку чи потерпілому), надається можливість вільно діяти та пояснювати свої дії. Слідчий експеримент розпочинається з пропозиції вказаній особі показати маршрут руху до безпосереднього місця вчинення втечі або замаху на її вчинення, а також свої дії після подолання меж установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення. Слідчий не повинен проявляти ініціативу і самотійно відтворювати дії підозрюваного. З метою виключення можливості надання підказок, під час експерименту попереду йде підозрюваний або свідок, за ним – слідчий, поняті, інші учасники слідчої (розшукової) дії.

В ході проведення слідчого експерименту підозрюваний, свідок чи потерпілий самотійно вказує на деталі, які мають відношення до події, яка розслідується, демонструє свої дії на відповідній місцевості. При цьому надання показань поєднується з демонстрацією дій: спочатку особа описує певну деталь місцевості неподалік неї, а потім веде всіх учасників експерименту на місце, вказує на цю деталь та показує свої дії [125, с. 37].

З кожним підозрюваним (свідком, потерпілим) слідчий експеримент проводиться окремо, навіть у тих випадках, коли виникає потреба проведення слідчого експерименту з декількома підозрюваними (наприклад, у разі вчинення втечі групою осіб), оскільки в ході слідчого експерименту

особа може не тільки відтворювати власні дії, але й під час демонстрації інших обставин події повідомляти інформацію про те, які саме дії вчинив його співучасник (співучасники).

Під час проведення слідчого експерименту допускається постановка уточнюючих, доповнюючих чи контрольних запитань; аналіз відповідей; зіставлення показань, що були отримані під час допиту, з реальною картиною місця події; надання свідку чи підозрюваному можливості пояснити розбіжності між показаннями і відомостями, отриманими на місці події тощо [118, с. 254].

Слід мати на увазі, що під час проведення слідчого експерименту особа, яка бере в ньому участь, може вживати заходи, спрямовані на протидію розслідуванню, зокрема в будь-який момент відмовитись від участі у слідчій (розшуковій) дії, умисно приховувати свої навички, вміння, можливість сприймати ті чи інші події або вчиняти певні дії у визначений проміжок часу. Також потрібно зважати на те, що згода на участь у слідчому експерименті може бути обумовлена плануванням вчинення повторної втечі, прагненням скористатися можливістю і обмінятися інформацією із співучасниками злочину, знищити сліди, залишені на місці, де буде проводитись слідчий експеримент, вчинити інші дії, спрямовані на дестабілізацію обстановки в установі виконання покарань чи попереднього ув'язнення [113, с. 24].

Важливе значення має також правильна фіксація результатів проведення слідчого експерименту.

Основним процесуальним документом, у якому докладно викладаються умови, хід і результати слідчого експерименту, є протокол. Для того, щоб протокол міг бути доказом у кримінальному провадженні, він повинен відповідати таким вимогам:

1) складатися слідчим особисто. Інші учасники слідчого експерименту можуть вести за дорученням слідчого лише чорнові записи, а спеціаліст – аудіозапис ходу слідчого експерименту, фото- та відеозйомку;

2) містити опис тільки тих дій, які вчинялися під час проведення слідчого експерименту, у тій послідовності, в якій вони виконувалися;

3) складатися таким чином, щоб у ньому містилися всі необхідні реквізити, та відповідати процесуальним вимогам ст.ст. 104, 105 КПК України [188, с. 52].

Також у протоколі необхідно детально описувати хід слідчої (розшукової) дії, маршрут обраний учасником слідчого експерименту, місце, куди він привів. Окремо фіксуються дії особи на безпосередньому місці вчинення втечі (місці подолання інженерно-технічних засобів охорони) та відображаються дії, спрямовані на пошук слідів та об'єктів, що можуть мати значення для розслідування. У випадку, якщо під час слідчого експерименту будуть знайдені речі та документи, інші сліди злочину, вони повинні бути оглянуті на місці проведення слідчої (розшукової) дії з відповідною фіксацією в порядку ст. 237 КПК [106, с. 256].

У разі проведення дослідів під час експерименту додатково зазначається, чи здійснювалася реконструкція місця події, чи замінювалися оригінальні предмети тотожними; умови, за яких проводилися дослід; зміст та послідовність дослідних дій, а також отримані результати. Якщо дослід повторювалися декілька разів, необхідно зазначити, в яких саме умовах і скільки разів [125, с. 41].

Для додаткової фіксації ходу та результатів слідчого експерименту можуть складатися плани і схеми маршруту руху учасників слідчої (розшукової) дії, фотографуватися обстановка проведення експерименту та основні його етапи, але найбільш ефективним засобом фіксації експерименту є відеозйомка, оскільки за її допомогою можна передати не лише хід перевірки в динаміці, але й одночасно зафіксувати інформацію матеріального та ідеального характеру [125, с. 38]. При цьому бажано вести зйомку безперервно. З цією метою необхідно ретельно продумати, які саме дії необхідно зафіксувати таким способом. Для цього оператор відеозапису повинен бути попередньо ознайомлений зі змістом експерименту, об'єктами

зйомки і ділянками, що підлягають фіксації. У протоколі слідчого експерименту повинно бути точно зазначено, які дії і який момент проведення слідчого експерименту фіксується за допомогою засобів відеозйомки. Якщо здійснити безперервну зйомку неможливо, то кожен випадок перерви вказується в протоколі слідчого експерименту із зазначенням причин і часу припинення та поновлення відеозйомки. Після проведення слідчого експерименту здійснюється оцінка його результатів та їх доказового значення. Зауважимо, що висновки слідчого експерименту окрім доказової інформації можуть містити важливу інформацію, яка стане підставою: для додаткового проведення слідчих (розшукових) дій (додатковий допит свідків та підозрюваних, огляд місця події), а також для проведення слідчих (розшукових) дій, які не проводились раніше [188, с. 54].

Загалом, достовірність результатів слідчого експерименту, а також правильність їх оцінки безпосередньо залежать від того, наскільки ретельно він був підготовлений та проведений. Специфіка розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти вимагає вирішення перед проведенням слідчого експерименту ряду організаційних і тактичних питань, а також зосередження особливої уваги на недопущення спроби повторної втечі підозрюваного під час його проведення.

Висновки до розділу 3

Проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти дозволяє отримати початкову інформацію про злочинну подію, що відбулася, і на підставі неї визначити основні напрямки подальшого розслідування. Крім того, своєчасно та якісно проведений огляд місця події дозволить спростувати неправдиві показання злочинців та побудовані ними захисні версії.

Разом з тим, деякі слідчі недооцінюють значення огляду місця події, адже у 10,8 % випадків з числа вивчених кримінальних проваджень дана слідча (розшукова) дія взагалі не проводилась. Причинами такої ситуації є: 1) недоцільність проведення огляду місця події у зв'язку з низькою ймовірністю виявлення слідів злочину (27,4 % опитаних слідчих); 2) неможливість проведення огляду у зв'язку з протидією керівництва установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, через несприятливі погодні умови тощо (8,9 %); 3) небажання проводити огляд через недбале ставлення слідчого до розслідування кримінального провадження в цілому (17,8 %); 4) невміння якісно провести огляд місця події через відсутність практичних рекомендацій щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії у випадку втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (45,9 %).

Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти залежно від обставин учинення злочину слідчий може обрати один із способів огляду місця події: ексцентричний (від центра до периферії), концентричний (від периферії до центру), лінійний, який найбільш доцільно використовувати у випадку розслідування втечі, вчиненої шляхом самовільного залишення відкритої території установи виконання покарань, або ж вузловий (у випадку вчинення втечі шляхом підкопу, пошкодження інженерно-технічних засобів охорони тощо).

Однією з найбільш розповсюджених слідчих (розшукових) дій під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є допит (вказана слідча (розшукова) дія проводилася у 100 % вивчених кримінальних проваджень).

Успішність допиту обумовлюється рівнем підготовки слідчого до його проведення. Основними елементами підготовки до проведення допиту підозрюваних та свідків втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: визначення на підставі вивчення матеріалів кримінального провадження предмету допиту (кола обставин, які необхідно з'ясувати); збір та аналіз

інформації про особу допитуваного; визначення часу та місця проведення допиту; підготовка необхідних техніко-криміналістичних засобів його фіксації; налагодження взаємодії з працівниками оперативних підрозділів установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення; забезпечення безпеки допитуваного; складання плану допиту.

Отримання під час допиту повних і правдивих показань залежить від кваліфікації слідчого, його вміння встановити з допитуваним психологічний контакт та використовувати в ході проведення вказаної слідчої (розшукової) дії широкий спектр тактичних прийомів, вироблених криміналістичною теорією та практикою. Разом з тим, на практиці під час допиту виникає ряд проблемних ситуацій, коли підозрювані усіляко намагаються протидіяти розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти і цією метою: 1) надають завідомо неправдиві показання (28,1 % опитаних слідчих); 2) відмовляються надавати показання (17,4 %); 3) надають суперечливі показання та в ході допиту декілька разів їх змінюють (21,5 %).

З метою повного та всебічного розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, не потрібно обмежуватися допитом лише підозрюваного та очевидців вчинення злочину, але й слід отримувати показання від осіб, які можуть охарактеризувати втікача, а також повідомити про його дії після вчинення злочину.

Незважаючи на те, що 92,4 % опитаних практичних працівників слідчих підрозділів вважають обов'язковим проведення слідчого експерименту під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, на практиці продовжують траплятися випадки, коли вказана слідча (розшукова) дія з різних на те причин не проводиться (8,3 % вивчених кримінальних проваджень), внаслідок чого довести у суді винуватість особи у вчиненому злочину деколи не представляється можливим.

Важливе значення також має ретельна підготовка до проведення даної слідчої (розшукової) дії, яка охоплює ряд заходів, що проводяться як до виїзду на місце проведення експерименту, так і після прибуття на місце

слідчого експерименту, але до його початку. Разом з тим, 23,0 % опитаних слідчих вказали, що взагалі не готуються до проведення слідчого експерименту, 94,1 % не складають план його проведення, а необхідність психологічної підготовки учасників даної слідчої (розшукової) дії ігнорують 97,8 % опитаних.

Наголошується, що під час слідчого експерименту при розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти можуть виникнути проблемні питання, зокрема пов'язані з необхідністю проведення слідчого експерименту в окремих випадках саме темну пору доби, забезпеченням безпеки учасників проведення слідчої (розшукової) дії, обмеженням доступу до місця проведення слідчого експерименту сторонніх осіб, пошуком та залученням понятих, недопущенням спроби повторної втечі підозрюваного під час проведення слідчого експерименту. Запропоновано найбільш оптимальні шляхи вирішення вищевказаних організаційних і тактичних питань.

Підкреслюється, що важливе значення має також правильна фіксація результатів проведення слідчого експерименту. Загалом, достовірність результатів слідчого експерименту, а також правильність їх оцінки безпосередньо залежать від того, наскільки ретельно він був підготовлений та проведений.

ВИСНОВКИ

У дисертації розроблено нові наукові положення, що в комплексі розв'язують важливе наукове завдання стосовно вдосконалення практики розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. На підставі цього сформульовано основні висновки та пропозиції, що відповідають вимогам наукової новизни та мають теоретичне та практичне значення:

1. Незважаючи на значну кількість вітчизняних та зарубіжних наукових праць, присвячених проблемам попередження та розслідування злочинів, вчинених в установах виконання покарань та попереднього ув'язнення, в Україні з часів незалежності не проводилось монографічних наукових досліджень особливостей розслідування саме втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, незважаючи на безсумнівну актуальність вказаної тематики та потреби практики (91,7 % опитаних практичних працівників зазначили, що методика розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти потребує подальшої розробки).

2. Способи вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є досить різноманітними і їх обрання залежить від низки таких факторів, як віддаленість або наближеність до населених пунктів, тип місцевості, наявність розташованих поблизу установи, з якої здійснено втечу, транспортних комунікацій, шляхів та доріг, ступінь інтенсивності руху по них, тип ґрунту тощо. Найбільш розповсюдженими способами втечі з місць позбавлення волі або з-під варти є: 1) самовільне залишення місця позбавлення волі, втеча «на ривок» (56,2 % вивчених кримінальних проваджень); 2) обман (9,5 %); 3) підкоп (7,3 %); 4) пошкодження інженерно-технічних засобів охорони (17,7 %); 5) застосування насильства чи погроза його застосування (4,4 %); 6) заволодіння зброєю або її застосування (3,1 %); 7) інше (1,8 %).

3. На підставі вивчення матеріалів кримінальних проваджень з'ясовано, що місцями вчинення втечі засуджених та осіб, які перебувають під вартою, є: 1) установа виконання покарань (46,2 % вивчених кримінальних проваджень); 2) установа для попереднього ув'язнення (21,4 %); 3) приміщення та територія органу Національної поліції (4,8 %); 4) приміщення та територія суду (8,3 %); 5) автотранспорт (9,0 %); 6) поїзд (1,1 %); 7) інше (контрагентські об'єкти, лікувальні заклади тощо) (9,2 %).

Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти необхідно встановлювати не лише безпосереднє місце вчинення злочину, але й місця, де відбувалися дії, спрямовані на підготовку до вчинення злочину, де залишилися сліди злочину, а також місце приховання засобів і знарядь вчинення злочину та місце затримання злочинця. Вказане дає можливість отримати максимально повну об'єктивну інформацію про вчинений злочин, виявити та вилучити сліди злочину та багато в чому визначає хід подальшого розслідування. Окрім того, виокремлення найбільш поширених місць вчинення втечі дозволяє вжити комплекс превентивних заходів, спрямованих на недопущення втеч в подальшому, покращити організацію та якість несення служби працівниками установ виконання покарань, установ для попереднього ув'язнення та конвойних підрозділів.

4. Дослідивши поняття, структуру та зміст основних елементів криміналістичної характеристики особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, можна зробити висновок, що типовим криміналістичним портретом особи злочинця є наступний: це, як правило чоловік, віком 25–35 років, з середньо-спеціальною освітою, в шлюбі ніколи не перебував, має дві судимості, засуджений (ув'язнений) за вчинення корисливо-насильницького злочину, має неформальний соціально-рольовий статус «мужика», втечу вчинив внаслідок бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем.

5. На основі вивчення емпіричних даних виділено і систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Запропонована типізація слідчих ситуацій, які складаються на початковому етапі розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, на підставі наступних критеріїв: залежно від суб'єкта вчинення злочину (7,3 % опитаних слідчих); залежно від стадії вчинення злочину (12,2 %); залежно від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин (20,8 %); залежно від обсягу та змісту наявної інформації про злочин (59,7 %). На підставі вказаних типових ситуацій визначено основні напрями розслідування та відповідні алгоритми першочергових слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення та фіксацію доказів, розшук особи, яка вчинила втечу, подолання протидії розслідування. Доведено, що слідчі (розшукові) дій повинні проводитись одночасно з оперативно-розшуковими, організаційними та режимними заходами.

6. Розшукова діяльність слідчого (у вузькому розумінні) під час розслідування втеч з місць позбавлення волі або з-під варти – це основана на законах та підзаконних нормативних актах система слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, процесуальних рішень, поєднана із проведенням організаційних та інших заходів, з метою швидкого та ефективного розшуку і затримання осіб, які вчинили втечу з місць позбавлення волі або з-під варти.

Розшукова діяльність, спрямована на встановлення місцезнаходження особи, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варти, повинна розпочатися якнайшвидше після вчинення злочину, адже чим довше здійснюється розшук втікача, тим більших матеріальних та репутаційних втрат зазнають правоохоронні органи, в тому числі і органи досудового розслідування. Протягом першої доби після вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти («за гарячими слідами») розшукують лише 42,9 % втікачів, до 3 діб витрачають на пошук втікачів у 20,8 % випадках, до 10 діб – у 24,6 %, більше 10 діб – у 11,7 % випадків.

7. Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, слідчий повинен бути готовим до протидії з боку інших учасників кримінального провадження та своєчасно застосовувати заходи, спрямовані на її виявлення та подолання. Найчастіше слідчі зустрічаються з протидією розслідуванню даної категорії злочинів з боку особи, яка вчинила втечу (25,2 % опитаних слідчих); її захисника (9,1 %); інших засуджених, в тому числі і тих, які були свідками чи очевидцями втечі (32,8 %); родичів втікача та інших близьких йому осіб (знайомих, товаришів) (8,3 %); незнайомих втікачу осіб, які з різних на те причин, надавали йому допомогу після втечі або іншим чином перешкоджали його розшуку (11,5 %); керівництва та працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, працівників, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб (13,1 %).

Доведено, що найбільш небезпечним проявом протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є протидія з боку керівництва та працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, а також працівників, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб. Мотивами даної протидії, зазвичай, є спроби уникнення дисциплінарної чи кримінальної відповідальності за недбале ставлення до виконання службових обов'язків, що призвело до втечі засудженої чи взятої під варту особи, корисливий мотив, бажання приховати інформацію про інші недоліки, які допускалися в службовій діяльності.

8. Однією з основних слідчих (розшукових) дій, які проводяться під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, є огляд місця події, який у разі своєчасного та кваліфікованого проведення дозволяє запобігти знищенню слідів, порушенню обстановки, втраті речових доказів, і, відповідно, є запорукою повноти та якості подальшого розслідування. Огляд місця події повинен проводитись на ділянках території чи місцевості, прилеглої до зовнішніх кордонів установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, іншої будівлі чи транспортного засобу, звідки було

вчинено втечу і межі такого огляду повинні включати в себе місце, де відбувся злочин; місця, де виявлені сліди чи предмети, які можуть бути в подальшому визнані речовими доказами; приміщення, транспорт або ділянки місцевості, де злочинець знаходився безпосередньо перед вчиненням злочину (промисловий цех, житлове приміщення, камера, банно-пральний блок, їдальня, медична частина, палата лікарні, зал судового засідання), а також, де залишилися його особисті речі, котрі є носіями біологічної та одорологічної інформації.

9. Ефективність проведення допиту під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти залежить від ретельної підготовки, високої кваліфікації слідчого, володіння ним тактичними прийомами проведення допиту, вмінням встановити психологічний контакт з допитуваним.

У процесі допиту підозрюваного у вчиненні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти слідчому необхідно встановлювати: відомості щодо особи підозрюваного; відомості про підготовку до вчинення злочину; відомості про обставини (час, місце, спосіб) вчинення втечі; відомості про дії після вчинення втечі; відомості щодо суб'єктивної сторони злочину.

Специфіка розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти передбачає проведення допит свідків з числа: 1) працівників установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу, в тому числі тих, які здійснювали контроль і нагляд за поведінкою засуджених чи взятих під варту осіб; виявили сліди втечі на контрольно-слідовій смузі, пошкодження інженерно-технічних споруд охорони або були безпосередніми очевидцями втечі; виявили відсутність засудженого чи взятого під варту під час режимної перевірки; брали участь у переслідуванні та затриманні після втечі; можуть охарактеризувати втікача та ін. (87,8 % вивчених кримінальних проваджень); 2) інших засуджених чи взятих під варту осіб, зокрема безпосередніх очевидців вчинення злочину; осіб, які можуть охарактеризувати втікача; осіб, яким було відомо про підготовку до вчинення злочину і які можуть володіти інформацією про мотиви вчинення втечі,

ймовірно місцеперебування втікача або напрямок руху після втечі, його зв'язки на свободі (родинні, дружні, злочинні тощо) (43,2 %); 3) осіб, які особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, спостерігали за його діями або спілкувалися з ним після вчинення злочину, зокрема осіб, які проживають або працюють неподалік установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, водіїв маршрутних транспортних засобів, таксистів, продавців магазинів, випадкових перехожих і т.п. – 29,6 %; 4) родичів, знайомих, друзів втікача, які можуть його охарактеризувати, а також яким може бути відоме його місце перебування, план дій після вчинення злочину (24,3 %).

10. Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти важливе значення має проведення слідчого експерименту. Основною метою проведення даної слідчої (розшукової) є: 1) перевірка можливості вчинення тих чи інших дій у певних умовах (для з'ясування питань, чи могла людина самотійно, без сторонньої допомоги пошкодити інженерно-технічні засоби охорони, перепилити ґрати, розібрати стіну, зробити підкоп у непомітному для інших місці, перелізти через загородження певної висоти, пролізти в отвір тощо) (26,7 % вивчених кримінальних проваджень); 2) встановлення часу, необхідного для вчинення певних дій (подолання інженерно-технічних засобів охорони, зламу замка, розпилу ґрат на вікнах) (22,1 %); 3) уточнення, конкретизація раніше встановлених відомостей про підготовку до вчинення втечі, безпосередній спосіб її вчинення, маршрут руху на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення та за її межами, механізм нанесення тілесних ушкоджень іншим особам тощо (30,8 %); 4) перевірка можливості працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, які несли службу з охорони та нагляду, спостерігати за діями втікача (7,5 %); 5) перевірка справності сигналізації та умов, за яких вона спрацьовує (4,6 %).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аббасов Х. Т. оглы Осмотр места происшествия при совершении побега из исправительного учреждения и факторы, влияющие на его эффективность. Евразийское научное объединение: веб-сайт. URL: www.esa-conference.ru. (дата звернення 04.03.2020).
2. Аверкин С. Д. Использование результатов режимных мероприятий (досмотра и обыска), проводимых в исправительных учреждениях, в расследовании преступлений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Люберцы, 2009. 23 с.
3. Акоев К. Л. Место совершения преступления и его уголовно-правовое значение : учебное пособие. Ставрополь : Сервисшкола, 2000. 176 с.
4. Акчурин А. В. История разработки проблем расследования преступлений, совершаемых осужденными в исправительных учреждениях. *Человек: преступление и наказание*. 2016. № 1 (92). С. 35–43.
5. Александренко О. В. Криміналістичні проблеми подолання протидії розслідуванню : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. Київ, 2004. 20 с.
6. Александрова О. П. Производство органами дознания уголовно-исполнительной системы неотложных следственных действий : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2006. 210 с.
7. Алєксєйчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків, 2007. 21 с.
8. Аренова Л. К. Методика расследования преступлений, совершенных осужденными лицами в местах лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Караганда, 2002. 29 с.

9. Арипов Т. Э. Тактико-криминалистические приемы преодоления противодействия расследованию : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ташкент, 2000. 22 с.
10. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника. Томск : Изд-во. Том, ун-та, 2005. 210 с.
11. Ахмедшин Р. Л. Криминалистическая характеристика личности преступника : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Томск, 2006. 48 с.
12. Бабаева Э. У. Основы криминалистической теории преодоления противодействия уголовному преследованию : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2006. 45 с.
13. Баев М. О. Противодействие как реализация принципа состязательности в уголовно-процессуальном исследовании преступлений. *Воронежские криминалистические чтения*. 2005. № 6. С. 5–10.
14. Балицький Т. М. Виникнення та розвиток ідеї слідчого експерименту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2013 № 6-3, т. 2 С. 104–105.
15. Балицький Т. М. Слідчий експеримент в системі слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2015. 21 с.
16. Батюк О. В. Становлення криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, вчинених у пенітенціарних установах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Вип. 4. т. 2. С. 132–134.
17. Безпечне місто. *Kyivsmartcity* : веб-сайт. URL: <https://www.kyivsmartcity.com/projects/safe-city> (дата доступу 23.09.2020).
18. Безпечне місто: в Києві запрацював новий аналітичний модуль розпізнавання облич – КМДА. *5.ua* : веб-сайт. URL: <https://www.5.ua/kyiv/bezpechne-misto-v-kyievi-zapratsiuvav-novy-analitychnyi-modul-rozpiznavannia-oblych-kmda-186722.html> (дата звернення 18.10.2019).

19. Белкин Р. С. Курс криминалистики : Криминалистические средства, приемы и рекомендации : в 3-х томах. Москва : Юристъ, 1997. Т. 3. 480 с.
20. Белкин Р. С. Курс криминалистики : Частные криминалистические теории : в 3-х томах. Москва : Юристъ, 1997. Т. 2. 464 с.
21. Белкин Р. С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике. Москва : Юридическая литература, 1964., 230 с.
22. Беляков А. В. Методика расследования дезорганизации деятельности учреждений, обеспечивающих изоляцию от общества : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Псков, 2010. 224 с.
23. Бирмамитова С. А. Доказывание на досудебных стадиях уголовного процесса по делам о преступлениях, совершенных осужденными в исправительных колониях : дис. ... канд. юрид. наук 12.00.09. Москва, 2007. 201 с.
24. Боднар І. В., Іваньков І. В. Сучасні погляди на кримінологічні характеристики особи засудженого, який вчиняє злочини в кримінально-виконавчих установах закритого типу. *Науковий вісник інституту кримінально-виконавчої служби*. 2014. № 3 (7). С. 15–22.
25. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева, В. Д. Зорькина, В. Е. Крутских. Москва : Инфра-М, 1997. 790 с.
26. Вакулик О. Насильство як спосіб вчинення злочинів проти правосуддя. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 4. С. 274–278.
27. Валеев А. Т. Тактика обыска и выемки при производстве расследования преступлений, совершенных в учреждениях уголовно-исполнительной системы (научные и организационно-правовые основы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2006. 228 с.
28. Василюк В. Б. Правові та кримінологічні проблеми попередження втеч засуджених з виправно-трудових установ : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / УАВС. Київ, 1996. 20 с.

29. Ведерников Н. Т. Избранные труды. Томск : Изд-во Том. ун-та, 2014. Т. 2. 236 с.
30. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з додатками і доповненнями) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь : ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.
31. Весельський В. К., Пясковський В. В., Сербін М. М. Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі : навч. посібник. Київ : КНТ, 2008. 196 с.
32. Вирок Бердичівського міськрайонного суду Житомирської області від 16.04.2020 у кримінальному провадженні 1-кп/0274/15/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88863241> (дата звернення 12.08.2020).
33. Вирок Бобринецького районного суду Кіровоградської області від 09.01.2020 у кримінальному провадженні № 1-кп/383/13/20. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86804948> (дата звернення 15.07.2020).
34. Вирок Броварського міськрайонного суду Київської області від 05.06.2012 у кримінальному провадженні № 1/1007/312/2012. Єдиний державний реєстр судових рішень. : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/47083885> (дата звернення: 10.02.2018).
35. Вирок Буринського районного суду Сумської області від 18.02.2012 у кримінальному провадженні №1/1802/7/2012. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/70264420> (дата звернення 14.12.2019).
36. Вирок Вільнянського районного суду Запорізької області від 04.04.2016 у кримінальному провадженні 1-кп/314/53/2016. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57320314> (дата звернення 15.06.2020).
37. Вирок Вінницького міського суду Вінницької області від 31.05.2016 у кримінальному провадженні №127/25012/14-к. Єдиний

державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58088502> (дата звернення 14.03.2018).

38. Вирок Вінницького районного суду Вінницької області від 16.04.2018 у кримінальному провадженні №128/2350/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73371167> (дата звернення 29.08.2018).

39. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 14.07.2016 у кримінальному провадженні № 619/1929/16-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/58991137>. (дата звернення 18.02.2019).

40. Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 18.02.2013 у кримінальному провадженні № 1-кп/619/15/13. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29391802> (дата звернення 23.08.2019).

41. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 30.09.2014 у кримінальному провадженні 1-кп/754/582/14. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40901151> (дата звернення 04.08.2019).

42. Вирок Жовтневого районного суду м. Запоріжжя від 20.09.2018 у кримінальному провадженні № 1-кп/331/268/2018. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76578788> (дата звернення 30.01.2019).

43. Вирок Корольовського районного суду м. Житомира від 17.07.2017 у кримінальному провадженні №296/6015/14-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/67788661> (дата звернення 30.08.2018).

44. Вирок Криворізького районного суду Дніпропетровської області від 26.11.2013 у кримінальному провадженні № 177/2325/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/35640505> (дата звернення 27.02.2019).

45. Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 25.10.2016 у кримінальному провадженні № 161/13731/16-к. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62235960> (дата звернення 01.03.2019).

46. Вирок Новотроїцького районного суду Херсонської області від 17.01.2019 у кримінальному провадженні 1-кп/662/39/2019. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79270810> (дата звернення 29.12.2019).

47. Вирок Первомайського міськрайонного суду Харківської області від 18.03.2019 у кримінальному провадженні 1-кп/632/30/19. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/80516844> (дата звернення 26.08.2020).

48. Вирок Петрівського районного суду Кіровоградської області від 24.04.2014 у кримінальному провадженні № 1-кп/400/4/14. Єдиний державний реєстр судових рішень : веб-сайт. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/38405489> (дата звернення: 18.02.2018).

49. Волчецкая Т. С. Криминалистическая ситуалогия : монографія. Калининград : Калинингр. ун-т., 1997. 248 с.

50. Вольф Н. Д. Особенности производства следственного эксперимента по делам о побегах из исправительных учреждений. *Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе* : материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара,. 2020. С. 83–85.

51. Гарафутдинов М. Р. Ответственность за побег из мест лишения свободы, предварительного заключения или из-под стражи по уголовному праву Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Казань, 1995. 281 с.

52. Гель А. П. Криміналістичний аспект дослідження особи засудженого до позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 20 с.

53. Герасимов И. Ф. Принципы построения и методики раскрытия преступлений. *Вопросы криминалистической методологии, тактики, методики расследования* : материалы Минской научн. конф., сентябрь, 1973 г. Минск, 1973. С. 82–83.

54. Гладких Д. С. Особенности методики производства осмотра места происшествия сотрудниками УИС. *Пермский период* : сборник материалов V Международного научно-спортивного фестиваля курсантов и студентов. Пермь, 2018. С. 140–142.

55. Глазырин Ф. В. Личность обвиняемого и тактика следствия. *Ленинский принцип неотвратимости наказания и задачи советской криминалистики* : материалы научной конференции. Свердловск : Изд- во Свердл. юрид. ин-та, 1972. С. 70–76.

56. Гончар В. В. Деятельность следователя по розыску подозреваемых и обвиняемых : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2007. 23 с.

57. Гросс Г. Руководство для судебных следователей как система криминалистики : новое изд., перепеч. с изд. 1908 г. Москва : ЛексЭст, 2002. 1088 с.

58. Грязева Н. В. Методика расследования побегов из мест лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2014. 27 с.

59. Грязева Н. В. Методика расследования побегов из мест лишения свободы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2014. 234 с.

60. Грязева Н. В. Способы совершения побегов из-под стражи. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2006. № 2. С. 17–22.

61. Грязева Н. В., Морозов Р. М. Особенности первоначального этапа расследования побегов из исправительных учреждений : учебное пособие. Вологда : ВИПЭ ФСИН России, 2017. 185 с.

62. Гуковская Н. И. Теория и практика проведения следственного эксперимента на предварительном следствии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Всесоюзный научно-исследовательский институт криминалистики прокуратуры союза ССР. Москва , 1959. 18 с.

63. Гуледза В. М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2018 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 123–126.

64. Гуледза В. М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 147–151.

65. Гуняев В., Кузьмин С. В защиту криминалистических программ. *Социалистическая законность*. 1990. № 3. С. 47–49.

66. Гусельникова Л. А. Теория и практика использования криминалистической теории о временных связях и отношениях при расследовании корыстно-насильственных преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2009. 19 с.

67. Гутнік К. В. Розслідування злочинів в умовах протидії, яка чиниться з використанням соціальної напруженості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2010. 21 с.

68. Даніель А. В. Використання можливостей електронних засобів масової інформації у розслідуванні кримінальних правопорушень : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 220 с.

69. Даньшин М. В. Класифікація способів приховування злочинів у криміналістиці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 17 с.
70. Дмитриев Ю. А., Казак Б. Б. Пенитенциарная психология : учебник. Ростов-на-Дону, 2007. URL: <http://yurpsy.com/files/ucheb/penit2/015.htm> (дата звернення 15.02.2019).
71. Документування результатів огляду місця події: правові і криміналістичні основи фіксації доказової інформації : монографія / Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Скільська Л. Д. Київ : ННІПСК КНУВС, 2009. 88 с.
72. Долгова А. И. Криминология : учебник для юридических вузов. Москва : Инфра-Норма, 1999. 779 с.
73. Досаев Т. Б. Предупреждение побегов из мест лишения свободы и уклонений от отбывания в виде лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Академия КУИС Министерства юстиции Республики Казахстан. Костанай, 2009. 24 с.
74. Дулов А. В., Нестеренко П. Д. Тактика следственных действий. Минск : Вышэйшая школа, 1971. 272 с.
75. Дыдыкин С. И., Долганова Н. В. Роль кинологической службы. *Вестник Прикамского социального института*. 2017. № 1 (76). С. 8–12.
76. Дяблова Ю.Л. Основные подходы к изучению личности в криминалистике и в других науках. *Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки*. 2011. № 2-2. С. 100–105.
77. Егоров Н. Н., Ищенко Е. П. Руководство по производству следственных действий : учебно-практич. пособие. Москва, 2017. С. 6–34.
78. Едресов С. А. Вопросы организации осмотра места происшествия в условиях УИС: монография. Костанай, 2015. 182 с.
79. Есин С. Н. Криминалистическое обеспечение розыска лиц, скрывшихся от следствия и суда : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2009. 31 с.

80. Жалдак І. А. Тактика одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 240 с.
81. Жушков А. Л. Уголовная ответственность за побег из места лишения свободы, из-под ареста или из-под стражи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нижний Новгород, 2008. 22 с.
82. Журавель В.А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. № 13. С. 22–30.
83. Журавель В. А. Ситуаційний підхід до формування окремих криміналістичних методик розслідування злочинів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. 2008. Вип. 8. С. 102–108.
84. Закатов А. А. Криминалистическое учение о розыске : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1987. 38 с.
85. Ищенко В. А. Противодействие предварительному расследованию в местах лишения свободы и основные направления его нейтрализации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2007. 29 с.
86. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : затв. наказом МВС України від 27 квіт. 2020 р. № 357. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7> (дата звернення: 24.07.2020).
87. Іщенко А. В., Ієрусалимов І. О., Удовенко Ж. В. Теорія і практика криміналістичного забезпечення процесу доказування в розслідуванні злочинів : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 160 с.
88. Казаков И. А. Характеристика производства неотложных следственных действий при расследовании побегов из исправительных учреждений. *Актуальные проблемы деятельности подразделений УИС* : сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции.

Воронеж : ФКОУ ВПО «Воронежский институт ФСИН России». 2016. С. 333–335.

89. Казаринова Л. В. Производство неотложных следственных действий сотрудниками оперативных подразделений уголовно-исполнительной системы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2007. 22 с.

90. Каминский А. М. Методологические основания построения и некоторые элементы криминалистической модели побегов из мест лишения свободы. *Вестник Пермского института ФСИН России*. 2017. № 4 (27). С. 18–24.

91. Карагодин В. Н. Основы криминалистического учения о преодолении противодействия расследованию : дис.... докт юрид. наук : 12.00.09. Екатеринбург, 1992. 388 с.

92. Карпенко Р. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики заподіяння тілесних ушкоджень, учинених неповнолітніми. *Підприємництво, господарство, право*. 2016. № 9. С. 144–148.

93. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 22 с.

94. Карханина Л. В. Особенности использования тепловизоров для розыска и предупреждения побегов осужденных из мест отбывания наказания в виде лишения свободы. *Олимпиада обучающихся в федеральных государственных образовательных организациях Министерства юстиции Российской Федерации и Федеральной службы исполнения наказаний* : сборник научных трудов студентов и курсантов Самарского юридического института ФСИН России за 2015-2017 гг.. Самара, 2017. С. 222–229.

95. Ковальова О. В. Використання науково-технічних засобів та методів у розшуковій роботі слідчого : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2014. 21 с.

96. Козицкая Е. Г. Использование мессенджеров в деятельности следователя. *Проблемы борьбы с преступностью и подготовки кадров для*

правоохранительных органов : междунар. науч.-практ. конф. 24 января 2018 г. Минск : Академия МВД, 2018. С. 237–238.

97. Козицька О. Г. Використання можливостей соціальних мереж у розслідуванні кримінальних правопорушень. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2. т. 2. С. 109–112.

98. Козицька О. Г. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним заволодінням мобільним телефоном. *Право і суспільство*. 2014. № 5-2. С. 323–327.

99. Колб О. Г. Установа виконання покарань як суб'єкт запобігання злочинам : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 32 с.

100. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы методики расследования отдельных видов преступлений : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Харьков, 1967. 392 с.

101. Колмаков В. П. Следственный осмотр. Москва : Юрид. лит., 1969. 196 с

102. Коломеец В. К. Особенности производства дознания и первоначальных следственных действий в местах заключения. Свердловск : Изд. Управления мест заключения, 1969. 3 п.л.

103. Коломеец В. К. Особенности расследования преступлений в исправительно-трудовой колонии : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / ВНИИ МВД СССР, Москва, 1972. 1 п.л.

104. Коломеец В. К. Практическому работнику о дознании в исправительно-трудовых колониях. Свердловск : УИТУ УВД Свердл. облисполкома. Свердл. отд-ние Высш. школы МВД СССР, 1973. 55 с.

105. Коментар до статті 393 Кримінального кодексу України. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варті : веб-сайт. URL : <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/024/390.php> (дата звернення: 16.03.2018).

106. Комісарчук Ю. А., Ряшко О. В. Підстави та процесуальний порядок проведення слідчого експерименту. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С.148–160.
107. Коновалов Е. М., Мельниченко М. Л. Особенности осмотра места происшествия по делам о побегах заключенных из исправительно-трудовых колоний : пособие для практ. работн. оперчастей ИТУ и следоват. органов охраны обществ. порядка. Днепропетровск : УООП Днепропетровск. облисполкома, 1968. 32 с.
108. Коновалова В. О., Шепітько В. Ю. . Юридична психологія: акад. курс. Київ : Ін Юре, 2004. 424 с.
109. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. (дата звернення 24.06.2020).
110. Корнієнко В. В. Криміналістична характеристика особи злочинця та злочинних груп у сфері банківської діяльності. *Право і безпека*. 2015. № 2 (57). С. 98–102.
111. Коршик М. Г., Степичев С. С. Изучение личности обвиняемого на предварительном следствии. Москва : Юрид. лит-ра, 1969. 20 с.
112. Котов Д. П. Мотивы преступлений и их доказывание следователем : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.715. Саратов, 1972. 16 с.
113. Краснощеков Я. В. Нейтрализация утраты криминалистически значимой информации при производстве следственных действий в ситуациях противодействия расследованию автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Волгоград, 2008. 27 с.
114. Криминалистика / под ред. Р. С. Белкина, Г. Г. Зуйкова. Москва, 1970. Том 2. Приложение. 54 с.
115. Криминалистика : краткая энциклопедия / авт.-сост. Р. С. Белкин. Москва : Большая Российская энциклопедия, 1993. 111 с.

116. Криміналістика : підручник / В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко, О. О. Алексєєв та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 544 с.
117. Криміналістика : підручник : у 2 т. / за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Малярової. Харків : МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2018. Т. 1. 384 с.
118. Криміналістика: підручник / Шепітько В. Ю., Коновалова В. О., Журавель В. А. та ін. ; за ред. проф. В. Ю. Шепітька. Вид. 4-е, перероб. і допов. Харків : Право, 2008. 464 с.
119. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page12> (дата звернення: 15.07.2020).
120. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 18.09.2020).
121. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 № 1129-IV URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129-15> (дата звернення: 27.08.2020).
122. Кримінологічні засади запобігання злочинам в установах виконання покарань України (пенітенціарна кримінологія) : посіб. / за ред. О. М. Джужі. Київ : НАВС, 2013. 620 с.
123. Крудю Е. Н. Особенности подготовки к осмотру места происшествия в исправительных учреждениях. *Уголовно-исполнительная система России: проблемы и перспективы* : мат. Междунар. науч. конф. адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов. Самара, 2015. С. 133–137.
124. Крымов А. А. Уголовно-процессуальная деятельность органов и учреждений уголовно-исполнительной системы России : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 2015. 637 с.
125. Кубанов В. В., Грязева Н. В. Криминалистика : ч. 2. Криминалистическая тактика. Криминалистическая методика расследования

отдельных видов преступлений : учебное пособие. Самара : Самарский юридический институт ФСИН России, 2016. 120 с.

126. Кудрявцев В. Н., Миньковский Г. М., Сахаров А. Б. Личность преступника. Москва : Юридическая литература, 1975. 178 с.

127. Кузьмин Р. П. Психология предварительного расследования преступлений, совершаемых осужденными в исправительных учреждениях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. СПб., 2003. 240 с.

128. Кулагин Н. И. Организация и тактика предварительного следствия в местах лишения свободы : учебное пособие. Волгоград : ВСШ МВД СССР, 1977. 126 с.

129. Курс уголовного права. Общая часть. Том 1 : Учение о преступлении : учебник для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. Москва : ИКД : Зерцало-М, 2002. 624 с.

130. Кустов А. М. Криминалистика и механизм преступления : цикл лекций. Воронеж, 2002. 304 с.

131. Кутуков С. А. Взаимодействие учреждений и органов уголовно-исполнительной системы с органами внутренних дел при розыске лиц, совершивших побег из исправительных учреждений или уклоняющихся от отбывания уголовного наказания. *Борьба с преступностью: теория и практика* : тезисы докладов VIII Международной научно-практической конференции, 23 апреля 2020 года. Могилев : Могилев. институт МВД, 2020. С. 315–318.

132. Кучинский А. В. Кони на стенах. *Тюремная энциклопедия* : веб-сайт. URL: <https://document.wikireading.ru/58655> (дата звернения 11.10.2019).

133. Кысыкова Г. Б. Криминологическое прогнозирование и предупреждение преступности в местах лишения свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 : Астана : Eurepe Silver, 2008. 22 с.

134. Лантух А. М. Тактические особенности производства первоначальных следственных действий в лесных ИТУ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1973. 286 с.

135. Лантух А. М. Первоначальный этап расследования преступлений, совершаемых осужденными в ИТУ : учебное пособие ; под ред. М. А. Петуховского. Рязань : Рязанская высшая школа МВД СССР, 1976. 73 с.

136. Лисенко О. В. Перспективи удосконалення діяльності правоохоронних органів з розшуку осіб, які переходять від органів досудового розслідування та суду. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 118–124.

137. Лукашевич С. Ю. Кримінологічна характеристика та попередження злочинності засуджених в місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2001. 19 с.

138. Лютынский А. М. Тактика допроса участников уголовного судопроизводства из числа лиц, осужденных к лишению свободы : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2006. 22 с.

139. Лютынский А. М. Тактика допроса участников уголовного судопроизводства из числа лиц, осужденных к лишению свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2006. 198 с.

140. Лютынский А. М., Морозов Р. М. Некоторые вопросы практики расследования побегов из исправительных учреждений ФСИН России. *Актуальные проблемы российского права*. 2008. № 2. С. 260–266.

141. Мазняк К. В. Побег заключенных и борьба с ними : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва : ВШ МВД СССР, 1968. 16 с.

142. Марков А. Я. Расследование преступлений совершенных в ВТК. Москва, 1983. 67 с.

143. Марков А. Я., Волобуев А. Н. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствующих совершению побегов из ИТУ. Москва : ВНИИ МВД СССР, 1979. 40 с.

144. Матчанов А. А. Деятельность следователя по розыску скрывшегося обвиняемого : учебно-практическое пособие. Ташкент : Академия МВД Республики Узбекистан, 2007. 80 с.

145. Машнин В. А. Способы побегов из охраняемых ИТК и криминалистические методы их разоблачения : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1994. 23 с.

146. Можаяева И. П. Организация расследования преступлений: криминалистические аспекты : учеб.-метод. пособие. Изд. 2-е, перераб. и доп. Саратов : Саратовский социально-экономический институт (филиал) ФГБОУ ВПО «РЭУ им. Г.В. Плеханова», 2015. 176 с.

147. Морозов Р. М. Особенности первоначального этапа расследования побегов из исправительных учреждений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2012. 22 с.

148. Морозов Р. М., Ельфин Е. А. Следственные ситуации, возникающие на первоначальном этапе расследования при побегах из исправительных учреждений ФСИН России. *Европейские пенитенциарные правила и их реализация в деятельности УИС России* : сб. материалов межвуз. науч.-практ. конф. адъюнктов, курсантов, студентов и слушателей (г. Вологда, 26 апреля 2007 г.). Вологда : ВИПЭ ФСИН России, 2007. С. 83–89.

149. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.

150. Мулукаев Р. С., Елифанов А. Е., Малыгин А. Я. История отечественных органов внутренних дел : учебник для вузов. Москва : NOTA BENE Медиа Трейд Компания, 2005. 336 с.

151. Некрасов О. О. Історико-правовий аналіз законодавства про кримінальну відповідальність за втечу з місця позбавлення волі або з-під варті (дореволюційний період). *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 178–182.

152. Нестерова О. И. Особенности розыскной работы сотрудников оперативных подразделений Федеральной службы исполнения наказаний. *Пенитенциарная наука*. 2019. № 3, т. 13. С. 397–403.

153. Николайченко В. В. Пенитенциарные и постпенитенциарные преступления (криминалистическая теория и практика) : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Саратов, 2006. 453 с.

154. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд. Москва, 2010. т. 2. 634 с.

155. Образцов В. А., Танасевич В. Г. Понятие и криминалистическое значение следственной ситуации. *Советское государство и право*. 1979. № 8. С. 109–115.

156. Орел Ю. В. Втеча з місць позбавлення волі або з-під варті, поєднана із заволодінням зброєю чи з її використанням. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Юридичні науки*. 2015. Вип. 3. т. 3. С. 34–37.

157. Орел Ю. В. Развитие законодательства об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы Украины в 1917–1960 гг. *Lex Russica*. 2015. № 7. Т. (CIV) С. 103–116.

158. Орел Ю. В. Развитие законодательства Украины об уголовно-правовой охране нормальной деятельности органов и учреждений пенитенциарной службы в середине XVII в. *Актуальные проблемы российского права*. 2015. № 5. С. 113–118.

159. Осипяп Р. Ш. Криминалистические аспекты преодоления противодействия расследованию преступлений как составная часть следственной деятельности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2009. 22 с.

160. Основы борьбы с организованной преступностью: монография / под ред. В. С. Овчинского, В. Е. Эминова, Н. П. Яблокова. Москва : ИНФРА-М, 1996. 398 с.

161. Пазиніч В. І. Інженерно-технічні засоби охорони і нагляду в установах виконання покарань: навч.-метод. посіб. Київ : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2014. 166 с.

162. Панов Н., Щур Б. Об изучении способа совершения преступления в науках криминального цикла: междисциплинарный подход. *Ежегодник украинского права*. 2014. № 6. С. 537–552.

163. Пелецкий В. О. Обстановка совершения преступления как элемент криминалистической характеристики самовольного оставления воинской части или места службы. *Проблемы законности*. 2011. С. 3–10.

164. Перцова Л. В. Проблемы борьбы с побегами несовершеннолетних осужденных из воспитательно-трудовых колоний : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00. 08 / МВД СССР. ВНИИ. Москва, 1991. 24 с.

165. Петрова А. Н. Противодействие расследованию, криминалистические и иные меры его преодоления : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Волгоград, 2000. 25 с.

166. Петуховский М. А. Возбуждение уголовных дел о преступлениях, совершаемых осужденными в ИТУ : учебное пособие. Рязань : РВШ МВД СССР, 1977. 55 с.

167. Петуховский М. А. Дознание и предварительное следствие в исправительно-трудовых учреждениях : учебное пособие. Москва : Изд-во Академии МВД СССР, 1979. 190 с.

168. Петуховский М. А. Особенности допроса свидетелей и обвиняемых из числа осужденных к лишению свободы при проведении предварительного следствия в ИТУ. Москва : ВШ МВД СССР, 1971. 12 с.

169. Петуховский М. А. Особенности применения мер пресечения в ИТУ : учеб. пособие. Рязань : Рязанская высш. школа МВД СССР, 1972. 44 с.

170. Петуховский М. А. Особенности тактики допроса свидетелей и обвиняемых из числа осужденных к лишению свободы при проведении предварительного следствия : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.717. Москва, 1968. 217 с.

171. Петуховский М. А. Проблемы криминалистической тактики и методики расследования преступлений в исправительно-трудовых

учреждениях. *Труды РВШ МВД СССР*. 1973. Вып. 1. Рязань : НИиРИО РВШ МВД СССР. С. 138–153.

172. Петуховский М. А. Тактические особенности предъявления для опознания при расследовании преступлений, совершенных осужденными в ИТУ : учеб. пособ. Ленинград : Высш. полит. уч-ще МВД СССР, 1976. 59 с.

173. Петуховский М. А., Самарин А. Осмотр колюще-режущих орудий (оружия), изымаемых у осужденных в ИТУ : учеб.-практ. пособие. Рязань : МВД СССР. Рязан. высш. школа, 1974. 70 с.

174. Петуховский М. А., Смагин Ю. Е., Горбунов А. П. Досмотр и обыск автотранспорта в исправительно-трудовых учреждениях : учеб. пособие. Рязань : МВД СССР. Рязан. высш. школа, 1983. 40 с.

175. Питерцев С. К., Степанов А. А. Тактические приемы допроса : учеб. пос. Изд. 4-е, перераб. Санкт-Петербург, 2006. 56 с.

176. Плетенец В. Н. Возможности криминалистического анализа в выявлении проявлений противодействия расследованию. *Борьба с преступностью: теория и практика* : тезисы докладов VIII Международной научно-практической конференции, 23 апреля 2020 года. Могилев : Могилев. институт МВД, 2020. С. 535–536.

177. Поликарпов Б. А. Противодействие уголовному преследованию в следственных изоляторах и криминалистические средства его преодоления : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Улан-Удэ, 2016. 292 с.

178. Поляков В. В. Следственные ситуации по делам о неправомерном удаленном доступе к компьютерной информации. *Доклады ТУСУРа*. 2010, № 1 (21), ч. 1. С.46–50.

179. Понкратов В. А. Организация деятельности исправительных учреждений и следственных изоляторов по предупреждению побегов : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Рязань, 2005. 267 с.

180. Попов В. И. Розыскная деятельность при расследовании преступлений : автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1965. 36 с.

181. Порубов Н. И. Допрос в советском уголовном судопроизводстве. Изд. 2-е, перераб. и доп. Минск : Вышэйшая школа. 1973. 368 с.

182. Порядок використання технічних засобів нагляду і контролю у виправних та виховних колоніях Державної кримінально-виконавчої служби України : затв. наказом М-ва юстиції України від 26.06.2018 № 2025/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0766-18#Text> (дата звернення 26.09.2018).

183. Правила внутрішнього розпорядку в ізоляторах тимчасового тримання органів внутрішніх справ України : затв. наказом МВС України від 02 груд. 2008 № 638 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09> (дата звернення 24.01.2018).

184. Правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарань : затв. наказом Мін-ва юстиції України від 28 серп. 2018 № 2823/5 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0137-09> (дата звернення 26.09.2019).

185. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування за 2017–2020 рр. *Генеральна прокуратура України* : веб-сайт. URL: <http://www.gp.gov.ua/ua/stat.html> (дата звернення 02.11.2020).

186. Про попереднє ув'язнення : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3352-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3352-12> (дата звернення: 07.07.2018).

187. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : постанова Пленуму Верховного Суду від 26 квіт. 2002 р. № 3. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003700-02#Text> (дата звернення: 14.11.2017).

188. Проведення слідчих (розшукових) дій із застосуванням звуко- та відеозаписувальних технічних засобів : метод. рек. / В. В. Невгад, Р. М. Дударець, А. А. Саковський, М. П. Климчук. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. 67 с.

189. Процюк О. М. Кримінальна процесуальна регламентація й тактика допиту неповнолітнього підозрюваного : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 243 с.
190. Пряхін Є. В. Слідча тактика : навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2011. 116 с.
191. Пясковський В. В. Система типових версій під час розслідування викрадення людей. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 133–142.
192. Пясковський В. В. Тактичні особливості допиту неповнолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2015. Вип. 15. С. 90–96.
193. Ратинов А. Р. Теория рефлексных игр и приложение в следственной тактике. *Правовая кибернетика*. Москва, 1970. С. 194–196.
194. Родіонова Т. В. Місце вчинення злочину за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Держ. НДІ М-ва внутр. справ України. Київ, 2018. 247 с.
195. Романов С. Ю. Обман как способ преступной деятельности : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1998. 199 с.
196. Ромашов Р. А., Беляков А. В., Грязева Н. В. Методика расследования побегов из исправительных учреждений : учебное пособие. Самара : СЮИ ФСИН России, 2014. 112 с.
197. Рябчинська О. П., Стоматов Е. Г. Кримінальна субкультура та прогнозування поведінки засуджених у місцях позбавлення волі. *Право та державне управління*. 2015. № 1 (18). С. 36–39.
198. Савельева М. В., Смушкин А. Б. Криминалистика : учебник. Москва : Издательский дом «Дашков и К». 2009. 608 с.
199. Сас В. А. Організація і тактика слідчих дій при розслідуванні злочинів, вчинених засудженими до позбавлення волі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 219 с.

200. Сауляк В. К., Квапис В. Е., Шевелев Ю. К. Проблемы борьбы с побегами осужденных из мест лишения свободы: Уголовно-правовой и криминологический аспекты : учеб. пособие. Киев : КВШ МВД СССР, 1978. 80 с.

201. Сербін М. М. Розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : КНУВС, 2006. 16 с.

202. Синкин К. А. Особенности судопроизводства по делам о преступлениях, совершаемых осужденными в учреждениях уголовно-исполнительной системы : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Барнаул, 2004. 196 с.

203. Синчук В. Типові слідчі ситуації в методиці розслідування вбивств. *Вісник Академії правових наук. Проблеми криміналістики і судової експертизи*. № 2 (29). С. 182–185.

204. Скосарев В. В. Неотложные розыскные действия, осуществляемые органами внутренних дел в уголовно-исполнительной системе по розыску лиц, сбежавших из мест лишения свободы. *Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями*. 2003. № 3. С. 45–47.

205. Слободянюк Г. Г. Борьба с побегами из лесных исправительно-трудовых учреждений (уголовно-правовой и криминологический аспекты) : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1985. 223 с.

206. Смирнов В. В. Предупреждение групповых побегов из исправительных колоний : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Москва, 1998. 175 с.

207. Смитиенко З. Д. Организационные и правовые вопросы дознания в исправительно-трудовых учреждениях : учебное пособие. Киев : Киевская высшая школа МВД СССР, 1982. 63 с.

208. Смитиенко З. Д. Организационные и процессуальные вопросы дознания в системе исправительно-трудовых учреждений : автореф. дисс. канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1974. 19 с.

209. Соколовский В. И. Особенности расследования и предотвращения побегов осужденных из исправительно-трудовых учреждений : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Москва, 1978. 186 с.

210. Соколовский В. И. Расследование побегов из исправительно-трудовых колоний : пособие. Ленинград, 1983. 77 с.

211. Спасенников Б. А., Масленников Е. Е. Действия сотрудников уголовно-исполнительной системы при совершении побегов осужденными и лицами, содержащимися под стражей. *Юридическая наука: история и современность*. 2015. № 9. С. 159–162.

212. Способы, применяемые арестованными и задержанными для совершения побегов из КПЗ и от конвоев милиции / Упр. админ. службы милиции МВД СССР. Москва, 1975. 135 с.

213. Стаття 393. Втеча з місця позбавлення волі або з-під варти. *Мего-Інфо – Юридичний портал № 1* : веб-сайт. URL: <http://mego.info/матеріал/стаття-393-втеча-з-місця-позбавлення-волі-або-з-під-варти> (дата звернення: 08.07.2019).

214. Степанов С. А. Особенности производства осмотра места происшествия при расследовании преступлений, совершенных военнослужащими. *Актуальные проблемы борьбы с преступлениями и иными правонарушениями* : материалы пятнадцатой международной научно-практической конференции. Барнаул : Барнаульский юридический институт МВД России, 2017. Ч. 1. С. 97–99.

215. Стефанов С. О. Втеча з місць позбавлення волі: соціальний аспект. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004. Вип. 22. С. 915–920.

216. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : затв. указом Президента України від 14 верес. 2020

№ 392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення 02.10.2020).

217. Страхов А. В. Предварительное следствие по уголовным делам о преступлениях, совершаемых в учреждениях ФСИН России : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Владимир, 2007. 160 с.

218. Тазин И. И. Криминалистическая характеристика мотивационно-смысловой сферы личности преступника : автореф. дисс. ... канд. юрид. Наук : Томск, 2006. 23 с.

219. Телефанко Б. М. Взаємозв'язок ефективності покарання і рівня рецидивної злочинності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 3. С. 229–236.

220. Тищенко В. В. Комплексное восприятие информации при проведении допроса. *Інформаційне забезпечення розслідування злочинів* : матер. міжнар. круглого столу, 30 трав. 2014 р. Одеса : Юрид. л-ра, 2014. С. 239–241.

221. Ткач В. Ю., Бобовкин М. В. Осмотр места происшествия как объект криминалистического исследования. *Вестник Московского университета МВД России*. 2012. № 4. С.130–135.

222. Тугушева З. З. Следственные ошибки при проведении осмотра места происшествия. *Молодой ученый Международный научный журнал*. 2019. № 19 (257). С. 274–276.

223. Тюрма и жизнь за решеткой : веб-сайт. URL: <http://tyurma.com/pobeg/podkop-%E2%80%93-vysshi-pilotazh-pobega> (дата звернення 18.07.2019).

224. Удалова Л. Д. Теоретичні засади отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.09 / Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2007. 29 с.

225. Ухищрения, применяемые подозреваемые, обвиняемые и осужденными для совершения побегов и меры по их профилактике /

Аниськин С. И., Лелик Н. Б., Писарев О. М., Семенова Л. Ю. ; под ред. д.ю.н., профессора А. В. Шеслера : учебно-методическое пособие. Томск, 2015. 55 с.

226. Федорук О. О., Яковець І. С. Права людини за ґратами : практичний посібник. Київ : Асоціація УМДПЛ, 2016, 256 с.

227. Фетищева Л. М. Особенности предотвращения побегов лиц, в отношении которых избрана мера пресечения в виде заключения под стражу. *Пенитенциарная система и общество: опыт взаимодействия* : сб. материалов IV Междунар. науч.-практ. конф., 4–6 апреля 2017 г. Пермь : ФКОУ ВО Пермский институт ФСИН России, 2017. С. 374–376.

228. Фетищева Л. М. Первичные следственные действия, проводимые для розыска лиц, совершивших побег. *Вестник Пермского института ФСИН России*. 2020. № 1 (36). С. 88–94.

229. Фумм А. М. Исторические аспекты предупреждения преступлений в местах лишения свободы. *Мониторинг правоприменения*. 2014. № 3 (12). 2014. С. 47–51.

230. Хавронюк М. І. Місце злочину. *Великий енциклопедичний юридичний словник* / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.

231. Халявин А. П. Расследование преступлений в исправительно-трудовых учреждениях с использованием оперативно-розыскных данных : учебное пособие. Рязань : НИиРИО РВШ МВД СССР, 1979. 67 с.

232. Худяков М. А., Владимиров С. В. Особенности производства следственного эксперимента в условиях исправительного учреждения. *Проблемы и перспективы развития уголовно-исполнительной системы России на современном этапе* : материалы Всероссийской научной конференции адъюнктов, аспирантов, курсантов и студентов с международным участием. Самара : Самарский юридический институт ФСИН России. 2019. С. 233–235.

233. Цимбалюк В. І. Процесуальний порядок огляду місця події. *Юридичний вісник*. 2014 № 4 (33). С.144–147.
234. Чаплинська Ю. А. Слідчий експеримент (організаційний аспект). *Криміналістичний вісник*. 2013. № 1 (19), 2013. С. 43–48.
235. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : Юридична академія, 2006. 416 с.
236. Чисніков В. Перший керівник кримінальної поліції Російської імперії. *Юридичний вісник України*. 2008. 8–14 березня. С. 35–38.
237. Шагивалиев А. К. Формирование правовых основ контроля и надзора за местами лишения свободы Кыргызской Республики: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук :12.00.08. Бишкек, 2002. 24 с.
238. Шалагин А. Е. Пенитенциарная преступность и ее предупреждение. *Ученые записки Казанского юридического института МВД России*. 2016. Т. 1. С. 6–12 .
239. Шамарин С. З. Борьба с побегами из изоляторов временного содержания: (уголовно-правовые и криминологические аспекты) : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. Москва : Акад. МВД СССР, 1988. 21 с.
240. Шевелев Ю.К. Борьба с побегами осужденных из исправительно-трудовых учреждений : автореф. дисс. ...канд. юрид. наук. Москва : ВНИИ МВД СССР. 1972. 16 с.
241. Шепитько В. Ю. Криміналістика : курс лекцій. Изд. 2-е, перераб. и доп. Харків : Одиссей, 2005. 368 с.
242. Шефер В. А. Криміналістические версии: теоретические и практические аспекты формирования и проверки с позиций ситуационного подхода : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : 12.00.09. Калининград, 2016. 20 с.
243. Шехавцов Р. М. Форми та способи протидії розслідуванню злочинів і засоби їх подолання (за матеріалами кримінальних справ про вимагання, вчинені організованими групами, злочинними організаціями) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Луганськ, 2003. 238 с.

244. Шурухнов Н. Г. Расследование и предупреждение преступлений, совершаемых осужденными в исправительно-трудовых учреждениях : дисс. ... д-ра юрид. наук. Москва, 1991. 475 с.

245. Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7 (293). С. 378–382.

246. Щербанюк В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.)*. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 331–334.

247. Щербанюк В. М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 194–197.

248. Яблоков Н. П. Криминалистическая методика расследования. Москва : Издательство МГУ, 1985. 98 с.

249. Ямашкин А. С. Методика расследования побегов из мест лишения свободы : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Саранск, 2010. 256 с.

250. Янковий М. О. Тактичні засади допиту та розвідувального опитування : порівняльне дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2007. 18 с.

251. Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. Vol. 3, № 2. P. 219–224.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Зведені дані вивчення 240 кримінальних проваджень у зв'язку з дослідженням проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти

	Результат	
	кількість	%
1. Структура способу втечі з місць позбавлення волі або з-під варти:		
а) дії, спрямовані на підготовку та безпосереднє вчинення злочину	110	46,1
б) дії, спрямовані на безпосереднє вчинення злочину	103	42,8
в) дії, спрямовані на підготовку, безпосереднє вчинення та приховання злочину	27	11,1
2. Дії, спрямовані на підготовку до вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варти (в окремих випадках вчинялось декілька видів дій, спрямованих на підготовку до вчинення злочину):		
а) підшукування або виготовлення засобів та знарядь вчинення злочину;	110	45,8
б) підбір співучасників вчинення злочину, розподіл ролей між ними;	46	19,2
в) вибір місця та часу вчинення злочину;	186	77,5
г) вивчення особливостей несення служби працівниками установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, їх реакції при надходженні сигналу тривоги;	125	52,1
д) вивчення маршруту руху під час конвоювання;	47	19,6
е) інше	20	8,3
3. Спосіб вчинення злочину:		
а) самовільне залишення місця позбавлення волі, втеча «на ривок»	135	56,2
б) обман	23	9,5
в) підкоп	18	7,3
г) пошкодження інженерно-технічних засобів охорони	42	17,7
д) застосування насильства чи погроза його застосування	11	4,4
е) заволодіння зброєю або її застосування	7	3,1
є) інше	4	1,8
4. Місце вчинення злочину:		
а) установа виконання покарань	111	46,2
- виправна колонія мінімального рівня безпеки з	27	11,3

	полегшеними умовами тримання		
-	виправна колонія мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання	40	16,6
-	виправна колонія середнього рівня безпеки	26	10,7
-	виправна колонія максимального рівня безпеки	5	2,1
-	слідчий ізолятор	10	4,3
-	виховна колонія	3	1,2
б)	установа для попереднього ув'язнення	51	21,4
-	слідчі ізолятори	29	11,9
-	гауптвахти Військової служби правопорядку в ЗСУ	5	2,1
-	ізолятори тимчасового тримання	17	7,4
в)	приміщення та територія органу Національної поліції	12	4,8
г)	приміщення та територія суду	20	8,3
д)	автотранспорт	21	9,0
е)	поїзд	3	1,1
є)	інше	22	9,2
5. Характеристика особи злочинця (вивчалось 258 осіб):			
5.1. Стать:			
а)	чоловіки	244	94,7
б)	жінки	14	5,3
5.2. Вік:			
а)	до 18 років	9	3,2
б)	від 18 до 25 років	69	26,7
в)	від 25 до 35 років	98	38,1
г)	від 35 до 45 років	56	21,8
д)	старше 45 років	26	10,2
5.3. Освіта:			
а)	незакінчена середня	16	6,2
б)	середня	84	32,4
в)	середньо-спеціальна	108	42,1
г)	вища	50	19,3
5.4. Сімейний стан:			
а)	в шлюбі ніколи не перебували	92	35,5
б)	на даний час перебувають в шлюбі	84	32,8
в)	розлучені	44	17,1
г)	вдова / вдівець	9	3,4
д)	взагалі не мають близьких родичів	29	11,2
5.5. Досвід злочинної діяльності:			
5.5.1. Кількість судимостей:			
а)	особи, які раніше до кримінальної відповідальності не притягувалися	22	8,4
б)	раніше судимі особи	236	91,6
серед них:	мають одну судимість	69	26,6

	мають дві судимості	113	43,8
	мають три і більше судимостей	54	21,2
5.5.2. Характер злочинів, за вчинення яких особи, які здійснили втечу, відбували покарання або були взяті під варту			
	а) корисливі	39	15,0
	б) корисливо-насильницькі	141	54,7
	в) насильницькі	57	22,1
	г) пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів	21	8,2
5.6. Мотив вчинення втечі:			
	а) бажання побачити членів сім'ї, з'ясувати з ними стосунки у випадку зради чи конфлікту або допомогти їм у вирішенні певних проблем	93	36,1
	б) прагнення ухилитися від подальшого відбування покарання або бажання побути деякий час на свободі, в тому числі для того, щоб вжити алкогольні напої чи наркотичні засоби	79	30,8
	в) неможливість вирішити конфлікти з іншими засудженими, систематичні знущання та приниження з їх боку, непорозуміння з адміністрацією установи виконання покарань або слідчого ізолятора	62	23,9
	г) мотив не встановлено	24	9,2
5.7. Статус відповідно до неформальної стратифікації:			
	а) «блатні»	12	4,6
	б) «мужики»	139	54,2
	в) «червоні», «актив»	19	7,4
	г) «ображені», «опущені»	88	33,8
6. Типові слідчі ситуації, які складаються на початковому етапі розслідування:			
	а) наявна об'єктивно підтверджена інформація про факт вчинення втечі, особа злочинця встановлена	130	54,2
	б) надійшла оперативна інформація або у результаті проведення режимних заходів встановлено, що засуджена або взята під варту особа відсутня на території установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення	73	30,4
	в) надійшло повідомлення від працівників органів Національної поліції чи інших правоохоронних органів про те, що у результаті оперативно-розшукових заходів або заходів, спрямованих на забезпечення публічної безпеки та порядку, виявлено засуджену до позбавлення волі чи взятую під варту особу за межами установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, або така особа самотійно звернулася з повідомленням про те, що вчинила втечу	22	9,1

г) відбулося спрацювання охоронної сигналізації, наявні ознаки пошкодження інженерно-технічних засобів охорони, підземних засобів комунікації, сліди підкопу, пролому, виявлено труп працівника установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення або йому нанесено тілесні ушкодження, які не дозволяють отримати від нього будь-які показання (наприклад, перебуває без свідомості), однак не встановлено особу, яка вчинила втечу		15	6,3
7. Заходи, спрямовані на подолання протидії розслідуванню:			
а) вживалися на стадії досудового розслідування		174	72,6
б) не вживалися		66	27,4
8. Дії особи після вчинення втечі з місць позбавлення волі або з-під варті:			
а) кримінальні правопорушення не вчинялися		177	73,8
б) вчинено кримінальні правопорушення корисливої чи корисливо-насиленої спрямованості, в тому числі:		63	26,2
	кримінальні проступки	14	5,7
	нетяжкі злочини	22	9,2
	тяжкі та особливо тяжкі злочини	27	11,3
9. Термін, протягом якого було розшукано особу, яка вчинила втечу з місць позбавлення волі або з-під варті:			
а) протягом доби		103	42,9
б) до 3 діб		50	20,8
в) до 10 діб		59	24,6
г) більше 10 діб		28	11,7
10. Слідчі (розшукові) дії, що проводились під час розслідування:			
а) огляд місця події		214	89,2
б) допит		240	100,0
в) пред'явлення особи для впізнання		18	7,5
г) освідування особи		21	8,7
д) обшук		94	39,2
е) слідчий експеримент		220	91,7
11. Категорії осіб, які були допитані як свідки під час розслідування злочину (в одному кримінальному провадженні могли допитуватися декілька категорій осіб) :			
а) працівники установи виконання покарань або попереднього ув'язнення, конвойного підрозділу		211	87,8
б) інші засуджені чи взяті під варту особи		104	43,2
в) особи, особисто не знайомі з втікачем, однак були очевидцями втечі, спостерігали за його діями або спілкувалися з ним після вчинення злочину		71	29,6
г) родичі, знайомі, друзі втікача		58	24,3

12. Мета проведення слідчого експерименту:		
а) перевірка можливості вчинення тих чи інших дій у певних умовах	64	26,7
б) встановлення часу, необхідного для вчинення певних дій	53	22,1
в) уточнення, конкретизації раніше встановлених відомостей	74	30,8
г) перевірка можливості працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, які несли службу з охорони та нагляду, спостерігати за діями втікача	18	7,5
д) перевірка справності сигналізації та умов, за яких вона спрацьовує	11	4,6
е) слідчий експеримент не проводився	20	8,3

ДОДАТОК Б

**Зведені дані анкетування слідчих Національної поліції України
у зв'язку з дослідженням проблем розслідування втягнення неповнолітніх
в заняття проституцією**

В анкетуванні взяли участь 135 слідчих Національної поліції України

Запитання	Результат	
	особи	%
1. Ваша посада:		
а) начальник (заступник начальника) слідчого підрозділу	52	38,5%
б) слідчий (ст. слідчий)	83	61,5%
2. Загальний стаж роботи в практичному підрозділі:		
а) до 1 року	38	28,2%
б) до 3 років	49	36,3%
в) до 10 років	34	25,1%
г) понад 10 років	14	10,4%
3. Чи є, на Вашу думку, специфіка в розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, що дозволяє виділити її в окрему методику розслідування:		
а) так	106	78,2%
б) ні	9	6,9%
в) важко відповісти	20	14,9%
4. Як Ви вважаєте, чи потребує подальшої розробки методика розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти:		
а) так	124	91,7%
б) ні	5	3,5%
в) важко відповісти	6	4,8%
5. На Вашу думку, спосіб як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти включає в себе:		
а) дії, спрямовані на підготовку та безпосереднє вчинення даного злочину	79	58,2%
б) дії, спрямовані на безпосереднє вчинення злочину	32	23,7%
в) дії, спрямовані на підготовку, безпосереднє вчинення та приховання злочину	21	16,4%
г) дії, спрямовані на безпосереднє вчинення та приховання злочину	3	1,7%
6. На підставі яких критеріїв, на Вашу думку, слід типізувати слідчі ситуації початкового етапу розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти?		
а) залежно від суб'єктів вчинення злочину	10	7,3
б) залежно від стадії вчинення злочину	17	12,2

в) залежно від місцезнаходження особи, яка вчинила злочин	28	20,8
г) залежно від обсягу та змісту наявної інформації про злочин	80	59,7
7. Під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, найчастіше зустрічається з протидія розслідуванню з боку:		
а) особи, яка вчинила втечу	34	25,2
б) її захисника	12	9,1
в) інших засуджених, в тому числі і тих, які були свідками чи очевидцями втечі	44	32,8
г) родичів втікача та інших близьких йому осіб (знайомих, товаришів)	11	8,3
д) незнайомих втікачу осіб, які з різних на те причин, надавали йому допомогу після втечі або іншим чином перешкоджали його розшуку	16	11,5
е) керівництва та працівників установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, працівників, які здійснюють конвоювання засуджених чи взятих під варту осіб	18	13,1
8. Найбільш ефективними заходами подолання протидії розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти, на Вашу думку, є:		
а) кримінальні процесуальні	28	20,4
б) криміналістичні	49	36,3
в) оперативно-розшукові	25	18,6
г) організаційні	16	11,9
д) режимні	17	12,8
9. Як Ви вважаєте, чи потребують подальшої розробки рекомендації щодо тактики проведення слідчих (розшукових) дій при розслідуванні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти? Якщо так, то вкажіть розробка рекомендацій щодо тактики проведення якої саме слідчої (розшукової) дії є найбільш актуальною:		
а) так	131	97,0
- огляд місця події	31	23,0
- допит підозрюваного	42	31,1
- допит свідків	24	17,8
- допит потерпілого	3	2,2
- слідчий експеримент	23	17,0
- пред'явлення для впізнання	2	1,5
- обшук	6	4,4
б) ні	4	3,0

10. Назвіть найбільш розповсюджену, на Вашу думку, причину, у зв'язку з якими, не проводиться огляд місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти?		
а) недоцільність проведення огляду місця події у зв'язку з низькою ймовірністю виявлення слідів злочину	37	27,4
б) неможливість проведення огляду у зв'язку з протидією керівництва установи виконання покарань чи попереднього ув'язнення, через несприятливі погодні умови тощо	12	8,9
в) небажання проводити огляд через недбале ставлення слідчого до розслідування кримінального провадження в цілому	24	17,8
г) невміння якісно провести огляд місця події через відсутність практичних рекомендацій щодо проведення даної слідчої (розшукової) дії у випадку втечі з місць позбавлення волі або з-під варти	62	45,9
11. Яка проблемна ситуація, на Вашу думку, найчастіше виникає під час допиту підозрюваного у вчиненні втечі з місць позбавлення волі або з-під варти?		
а) надання завідомо неправдивих показань	38	28,1
б) відмова від надання показань	23	17,4
в) надання суперечливих показань та неодноразова їх зміна в ході допиту	29	21,5
г) проблемних ситуацій не виникає, підозрюваний надає повні та достовірні показання	45	33,0
12. Чи доцільно, на Вашу думку, проводити слідчий експеримент під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти?		
а) так, обов'язково	125	92,8
б) ні, зазвичай, немає необхідності	3	2,4
в) важко відповісти	7	4,8
13. Які дії Ви вчиняєте під час підготовки до слідчого експерименту (можливі декілька варіантів відповіді)?		
а) не готуюся взагалі	31	23,0
б) ознайомлююсь з матеріалами кримінального провадження	98	72,6
в) визначаю час, місце, учасників слідчого експерименту	119	88,1
г) вживаю заходів для створення необхідних умов для проведення експерименту	26	19,3
д) складаю план проведення слідчого експерименту	8	5,9
е) здійснюю психологічну підготовку учасників слідчого експерименту	3	2,2

ДОДАТОК В

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Головного
слідчого управління НП України –
начальник управління організації
досудового розслідування
полковник поліції

Степан ДОВГУНЬ

26 10 2020 р.

АКТ

**впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
Національної поліції України матеріалів дисертації ад'юнкта кафедри
криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх
справ Щербанюк Василю Михайлівни «Розслідування втечі з місця
позбавлення волі або з-під варти»**

Комісія у складі: старшого слідчого в ОВС 1-го відділу (зонального контролю) управління організації досудового розслідування ГСУ НП України, кандидата юридичних наук майора поліції Атаманчука Володимира, начальника відділу криміналістичного забезпечення ГСУ НП України підполковника поліції Малиша Ігоря, заступник начальника управління організації досудового розслідування ГСУ НП України, кандидата юридичних наук підполковника поліції Вороніна Володимира склала цей акт про те, що матеріали дисертації ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Щербанюк Василю Михайлівни «Розслідування втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» можуть бути використані Головним слідчим управлінням Національної поліції України під час підготовки нормативних документів та методичних рекомендацій щодо удосконалення криміналістичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, а також під час проведення занять у системі службової підготовки.

Для практичної діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України важливе значення мають висновки, пропозиції та рекомендації, що відображені за змістом низки наукових робіт В.М. Щербанюк. До основних із них слід віднести:

1. Щербанюк В.М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 194–197.
2. Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7 (293). С. 378–382.

3. Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.

4. Гуледза В.М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 147–151.

5. Гуледза В.М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 123–126.

6. Щербанок В.М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання криміналістики*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 331–334.

Старший слідчий в ОВС

1-го відділу (зонального контролю)

управління організації досудового розслідування

ГСУ НП України

майор поліції

 Володимир АТАМАНЧУК

Начальник відділу

криміналістичного забезпечення

ГСУ НП України

підполковник поліції

 Ігор МАЛИШ

Заступник начальника

управління організації досудового розслідування

ГСУ НП України

підполковник поліції

 Володимир ВОРОНІН

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор Національної академії
внутрішніх справ

доктор юридичних наук, професор
Заслужений діяч науки і техніки
України

Сергій ЧЕРНЯВСЬКИЙ

09 2020 року

АКТ

**впровадження в освітній процес
Національної академії внутрішніх справ результатів дисертації**

Про впровадження в освітній процес Національної академії внутрішніх справ основних результатів дисертації Щербанюк Василіни Михайлівни «Розслідування втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Уклала комісія у складі:

голови:	завідувача кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В.
членів комісії:	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Черноус Ю.М.
	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Пяковського В.В.
	професора кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента Миронської А.В.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей

акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертації ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Щербанюк Василюк Михайлівни «Розслідування втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

Щербанюк В.М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 2 (27). С. 194–197.

Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7 (293). С. 378–382.

Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.

Гуледза В.М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 147–151.

Гуледза В.М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 123–126.

Щербанюк В.М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні питання криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 331–334.

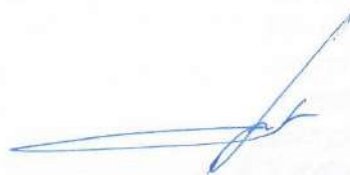
Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих програм навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості розслідування окремих видів кримінальних правопорушень» і використовуються під час підготовки курсантів, студентів й слухачів до семінарських та практичних занять з зазначених навчальних дисциплін у Національній академії внутрішніх справ.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі та науковій діяльності Національної академії внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів кримінальної поліції та досудового

розслідування.

Голова комісії:

Члени комісії:

А.В. Самодін

Ю.М. Чорноус

В.В. Пясковський

А.В. Мировська

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук

 Сергій Бортник

2020 року

АКТ

про впровадження в освітній процес Харківського національного університету внутрішніх справ основних результатів дисертації Щербанюк Васи́лини Миха́йлівни «Розслідування втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Уклала комісія у складі:

голови:

заступника декана з навчально-методичної роботи факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидата юридичних наук, доцента **В.О. Невядовського**

членів комісії:

завідувача кафедри кримінального процесу та організації досудового слідства факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора **О.О. Юхна;**

професора кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора **Р.Л. Степанюка**

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154 склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертації ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ Щербанюк Васи́лини Миха́йлівни «Розслідування втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 (Право) у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах, зокрема:

Щербанюк В.М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 2 (27). С. 194–197.

Щербанок В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7 (293). С. 378–382.

Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. Visegrad Journal on Human Rights. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.

Гуледза В.М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 147–151.

Гуледза В.М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варті. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 123–126.

Щербанок В.М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варті. Актуальні питання криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 331–334.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі Харківського національного університету внутрішніх справ.

Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих програм навчальних дисциплін: «Кримінальний процес», «Досудове розслідування», «Доказування у кримінальному провадженні», «Криміналістика», «Методика розслідування злочинів», і заплановані до використання під час підготовки курсантів, студентів й слухачів до семінарських та практичних занять з зазначених навчальних дисциплін.

Члени комісії:

Владислав НЕВЯДОВСЬКИЙ

Олександр ЮХНО

Руслан СТЕПАНЮК

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук

Володимир КОВБАСА

2020 року

АКТ

**впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
результатів дисертаційного дослідження**

Про впровадження в освітній процес
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ основних результатів дисертації
Щербанюк Василю Михайлівни «Розслідування
втечі з місця позбавлення волі або з-під варти» на
здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 081 – Право

Уклала комісія у складі:

голови:	завідувача кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, доктора юридичних наук, професора, полковника
поліції Чаплинського К.О.
членів комісії:	професора кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, доктора юридичних наук, доцента Пирога І.В.
доцента кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, кандидата юридичних наук, доцента Сфімова М.М.
доцента кафедри криміналістики та домедичної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх
справ, кандидата юридичних наук, доцента Плетенця В.М.

Комісія відповідно до Положення про організацію проведення НДР і
ДКР у системі МВС України, затвердженого наказом МВС України «Про
організацію наукової діяльності в системі МВС України» від 15.05.2007 № 154
склала цей акт з приводу того, що комісією розглянуто результати дисертації
ад'юнкта кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії
внутрішніх справ Щербанюк Василю Михайлівни «Розслідування втечі з

місця позбавлення волі або з-під варти» на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право у вигляді наукових статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях та семінарах, зокрема:

Щербанок В.М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. № 2 (27). С. 194–197.

Щербанок В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 7. С. 378–382.

Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. Visegrad Jurnal on Human Rights. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.

Гуледза В.М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 листоп. 2017 р.). Ч. 2. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 147–151.

Гуледза В.М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 123–126.

Щербанок В.М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. Актуальні питання криміналістики: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 331–334.

Зазначені наукові статті і тези доповідей внесені до списку літератури робочих програм навчальних дисциплін: «Криміналістика», «Методика розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості проведення слідчих (розшукових) дій» і використовуються під час підготовки курсантів та слухачів до семінарських й практичних занять з зазначених навчальних дисциплін у Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези доповідей, отримані на основі проведеного наукового дослідження, мають необхідний теоретичний і методологічний рівень та можуть використовуватися в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ при підготовці фахівців для підрозділів кримінальної поліції та досудового розслідування.

Голова комісії:

Костянтин ЧАПЛИНСЬКИЙ

Члени комісії:

Ігор ПИРІГ

Микола ЄФІМОВ

Віктор ПЛЕТЕНЕЦЬ

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Щербанюк В. М. Місце вчинення злочину як елемент криміналістичної характеристики втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. № 2 (27). С. 194–197.
2. Щербанюк В. Допит підозрюваного у втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 7 (293). С. 378–382.
3. Shcherbaniuk V. Typical investigative situations of an initial phase of an investigation into an escape or detention facility. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2020. № 2 (volume 3). P. 219–224.
4. Щербанюк В. М., Пясковський В. В. Подолання протидії розслідуванню втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Юридична психологія*. 2020. № 2 (27). С. 151–176.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

5. Гуледза В. М. Стан наукових досліджень проблем розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 лист. 2017 р.). Ч. 2. Київ : НАВС, 2017. С. 147–151.
6. Гуледза В. М. Організаційні аспекти тактики проведення огляду місця події під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матер. міжвід. наук.-практ. конф. (м. Київ, 22 лист. 2018 р.). Київ : НАВС, 2018. С. 123–126.
7. Щербанюк В. М. Криміналістична характеристика особи злочинця, який вчинив втечу з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні*

питання криміналістики : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 груд. 2019 р.). Київ : НАВС, 2019. С. 331–334.

8. Щербанюк В. М. Особливості підготовки до слідчого експерименту під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 лист. 2020 р.). Київ : НАВС, 2020. С. 452–454.

9. Щербанюк В. М., Пясковський В. В. Предмет допиту свідків під час розслідування втечі з місць позбавлення волі або з-під варти. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : тези IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 лют. 2021 р.). Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2021. С. 573–576.